

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOSOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

ARCHITEKTURA MĚSTA ZLÍN 1920 – 1945

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Běhalová

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně za použití uvedené literatury a pramenů.

Olomouc, prosinec 2013

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi CSc. za vstřícnost při vedení této práce, podnětné rady a připomínky k textu. Dále patří mé poděkování pracovním archivům Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína Lei Janáčkové a Jitce Kotasové za ochotné poskytnutí studijního materiálu. Děkuji za poskytnutí studijního a fotografického materiálu pracovníkům Státního okresního archivu Zlín Mgr. Pavlu Šrámkovi, Ph.D., Mgr. Martinu Markovi a Ph.D., Mgr. Daně Zbrankové. Děkuji PhDr. Zdeňku Pokludovi za osobní odbornou konzultaci. V neposlední řadě děkuji svému snoubenci Martinu Juráskovi za účast a vřelou podporu při psaní mé práce.

Obsah

Úvod.....	7
1. Historie města Zlín.....	10
2. Historie starého náměstí a okolí.....	17
2.1. Staré náměstí.....	17
2.2. Dlouhá ulice.....	20
2.3. Cigánov a Padělky.....	21
2.4. Třída Tomáše Bati.....	22
3. Bařovský Zlín.....	24
3.1. Tomáš Bařa a průmyslový vzestup.....	24
3.2. Vize Tomáše Bati – město pro padesát tisíc obyvatel.....	25
3.3. Spoluúčastníci a pokračovatelé.....	27
3.4. Továrna a město – zlínský urbánní fenomén.....	28
3.5. Proměny městského prostoru.....	29
3.5.1. Období 1900 – 1920.....	31
3.5.2. Období 1920 – 1930.....	31
3.5.3. Období 1930 – 1945.....	32
3.5.4. Závěr.....	33
3.6. Stavitelé Zlína.....	34
3.7. Nová tvář starého Zlína.....	36
4. Destrukce starého Zlína.....	38
4.1. Bařovi „nepřátelé“ ve Zlíně a jejich architektura.....	39
5. Zlínské továrny.....	41
5.1. Počátky průmyslového rozmachu – nové obuvnické závody ve Zlíně.....	41
5.2. Firma Bařa – hospodářský zázrak.....	42
5.3. O nesamostatnosti dělníků a stávce v Bařově podniku.....	43
5.4. Josef a Antonín Červinkovi – továrna na obuv (1904 – 1906, Antonín Červinka samostatně do 1948).....	44
5.5. Ludvík Zapletal, Leopold Batík, Mořic Lehr – továrna na obuv (1906 – 1909).....	45

5.6. František Štěpánek – továrna na obuv (1906-1909)	46
5.7. Otto a Eduard Kuchařovi – továrna na obuv (1906 - 1928)	48
5.8. Továrna MANOJ (1919 – 1927, od 1927 JIRO)	48
5.9. Eduard Malota – továrna na obuv (1921 – 1929)	50
5.10. Antonín a Ludvík Malotovi – továrna na gumové zboží (1922 – 1923)	51
5.11. Vladimír Barbořík a Leopold Batík – továrna na obuv (1922 – 1948)	52
5.12. Bohumil Lacina – továrna na obuv (1928)	52
6. Miroslav Lorenc – život a dílo	54
6.1. Studium a odchod do Zlína	55
6.2. Působení ve firmě Baťa	55
6.3. Vlastní projekční činnost	57
6.4. Architektem měšťanského Zlína	58
6.5. Obchodní a obytné domy v centru města	59
6.5.1. Dům Eduarda Pelčáka (1931)	60
6.5.2. Dům Františka Javorského (1932)	61
6.5.3. Dům Zdeňka Minaříka (1934)	61
6.5.4. Dům Aloise Nakládala (1933)	62
6.5.5. Malotova cukrárna a kavárna (1933)	62
6.5.6. Vila Šallerových	63
6.6. Domy mimo centrum města	63
6.6.1. Dům pana Chudárka na Fügnerově nábřeží (1932)	64
6.6.2. Dům Františka Šmída U splavu (1932)	64
6.6.3. Vila Bohuslava Ševčíka Na požáře (1935)	65
6.7. Kolektivní bydlení – nájemní domy	65
6.8. Veřejné a průmyslové stavby	66
6.9. Činnost mimo Zlín	67
6.10. Vlivy a citace	67
6.11. Význam pro Zlín	68

7. Nebařovská architektura města – Miroslav Lorenc a další architekti	70
8. KATALOG	73
8.1. NÁMĚSTÍ MÍRU	73
8.2. RAŠÍNOVA	90
8.3. BARTOŠOVA.....	102
8.4. ZARÁMÍ.....	110
8.5. SOUDNÍ	113
8.6. TŘÍDA TOMÁŠE BATI.....	120
8.7. ŠKOLNÍ	136
8.8. ŠTEFÁNIKOVA	147
Závěr	162
Summary	163
Literatura	164
Seznam příloh.....	164

Úvod

Tématu zlínské architektury dvacátých až čtyřicátých let se věnovalo již mnoho autorů. Většinou se jejich pozornost obracela směrem k tvůrcům těch staveb, které určovaly novou a pokrokovou tvář města. Oblast zájmu se tak často soustředila pouze na Zlín funkcionalistický, na Baťovu továrnu a její okolí. Nový střed veškerého dění, náměstí Práce, vytlačilo náměstí Míru z hledáčku bdělé všímavosti historiků umění. Ve skutečnosti se však stavební počiny nemalého významu děly i zde, v historickém jádru města. Ve své práci jsem si položila za cíl zmapovat tuto oblast z hlediska stavebního rozvoje. Na počátku stavby každého nového domu stál stavebník se svou představou a požadavky. Kdo byli majitelé domů na náměstí Míru a v blízkém okolí a komu svěřovali své zakázky? Na tuto otázku jsem se pokusila odpovědět v teoretické části své práce, která důkladně mapuje historickou i společenskou situaci ve Zlíně v průběhu dvacátých až čtyřicátých let.

První část své práce jsem věnovala zkoumání historické podoby náměstí Míru a nejbližšího okolí. V druhé části jsem nastínila situaci, která nastala s příchodem Tomáše Bati na scénu zlínského obuvnického průmyslu. V této části věnuji pozornost proměnám městského prostoru v souvislosti s rozvojem továrny a také baťovským stavitelům města. Další části práce poukazují na méně známá jména spojená s obuvnictvím ve Zlíně. Činnost menších firem a podnikatelů přispěla nemálo k dnešní podobě středu města. Závěrečnou část teoretického pojednání jsem věnovala osobnosti Miroslava Lorence a jeho projektům ve Zlíně.

Práci uzavírá katalog domů postavených na náměstí Míru a v nejbližším okolí. Tato část shromažďuje cenné informace o stavebnících a architektech, kteří pro zlínské obchodníky a občany projektovali. Historii jednotlivých staveb zde porovnávám s jejich současnou podobou a využitím. Moje pozornost se zde upřela především na činnost těch architektů, jejichž jména se v souvislosti se Zlínem příliš často neobjevují. Jsou to také právě ti, jejichž práce se vymykají baťovské unifikační červené architektury.

K současnému stavu poznatků týkajících se mého tématu přispělo několik autorů a historiků Zlína. Historií města od jeho počátků se podrobně zabýval Zdeněk Pokluda ve dvou knihách (*Sedm století zlínských a dějin*, 2006, *Zlín – z edice Zmizelá Morava*, 2008). Podobně cenným zdrojem informací především o historické podobě starého náměstí a přilehlých ulic je publikace *Zlín ve fotografii* (2008) s texty stejného autora. Podobou a životem baťovského Zlína se v několika knihách a sbornících zabývali Ludvík Ševeček (*Zlínský funkcionalismus*, 1993), Eduard Staša (*Kronika moderní architektury Gottwaldova*, 1985, *Kapitolky ze starého Zlína*, 1991) a dvojice autorů Vojtěch Křeček a Vladimír Štroblík (*Zlínsko od minulosti k současnosti*, 1992). Ondřej Ševeček mnoho cenných poznatků o průmyslové éře města shrnul v publikaci *Zrození Baťovy průmyslové metropole – továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900 – 1938* (2009). Neméně důležitým přínosem k tématu baťovského Zlína je dílo Josefa Vaňhary, *Příběh jednoho muže a jednoho města* (1996). Osobností Miroslava Lorence se zabývala Kateřina Pažoutová a Ludvík Ševeček (*Miroslav Lorenc, Jaromír Krejcar – Zlínská moderní architektura a pražská avantgarda*, 1995). Dlouhodobě se

zlínským tématem zabývá Rostislav Švácha (stať Destrukce starého Zlína a Tomáš Baťa ve sborníku *A Utopia of modernity*, 2009) a Ladislava Horňáková. Kromě osobnosti Miroslava Lorence se dosud nevěnovala pozornost architektům mimo firemní stavební kancelář.

1. Historie města Zlín

Město Zlín stojí již přes sedm set let. Vypadá však, jako by celé vyrostlo až ve dvacátém století. Vlastně je to tak. Je totiž zvláštností Zlína, že původní historická zástavba v podstatě zmizela pod novým městem, rozrůstajícím se od dvacátých let dvacátého století. Nejenže mizely staré a vznikaly nové budovy, městský celek prošel ve svém vývoji nevídanými proměnami. Během nich se k nepoznání proměnilo i původní členění městského jádra.¹

Už od poloviny třináctého století byly břehy Dřevnice zřejmě lemovány souvislým osídlením a do řetězu osad podél řeky patřil také samotný Zlín. První zmínky o městečku Zlín známe z roku 1332. O podobě Zlína v následujících dvou stoletích toho však příliš nevíme.²

V šestnáctém století, v dobách pokoje a prosperity, se město rozrůstalo a Zlín tehdy patřil k významným poddanským městům na východě Moravy. Od osmnáctého století postupně přibývalo obyvatel, nová obydlí už překračovala dosavadní linii městské zástavby. První pokusy s velkovýrobním podnikáním (Valdštejnova manufaktura, Brettonova továrna, Florimontova továrna) sice neměly dlouhého trvání, přinesly však nové podněty k hospodářským aktivitám a nasměrovaly Zlín na dráhu rozvoje. Koncem devatenáctého století se poměrně živě prosazovaly různé řemeslnické společnosti.³

Ovšem ani pověstná zlínská činnost nemohla na přelomu devatenáctého a dvacátého století konkurovat továrnímu průmyslu, pronikajícimu do okolních měst, a Zlín začal poznenáhlu stagnovat.⁴

Důležitý impuls přišel v roce 1894, kdy sourozenci Antonín, Tomáš a Anna Baťovi zavedli tovární výrobu obuvi. Firma Baťa se pomalu rozrůstala – Baťové začínali se skromným kapitálem, pronajatými prostorami na zlínském náměstí a asi padesáti zaměstnanci, z nichž většina pracovala v domácích dílnách – a poskytovala čím dál více možností pracovního uplatnění pro ty obyvatele, kteří nenašli obživu v řemeslech ani obchodu. Neméně důležitý krok pro růst zdejšího průmyslu představovalo zahájení provozu nově zbudované železnice na trase Otrokovice-Zlín-Vizovice.⁵

Rozšiřující se podnik brzy přerostl pronajaté prostory na náměstí a v roce 1900 přesídlil do nově vystavěné budovy u nádraží. V té době se ve vedení závodu uplatňoval především Tomáš Baťa, který projevil značnou houževnatost a organizační schopnosti.⁶

V letech 1915-16 se Jan Kotěra zamýšlel nad možnostmi zastavění území jižně od továrny – výsledkem toho byl velký „Regulační plán pro dostavbu dělnické kolonie“ představený Tomáši Baťovi v létě roku 1918. Kromě několika projektovaných skupin domů hned naproti továrně představoval plán velkolepou vizi příští zástavby celého rozsáhlého prostoru jižně od továrny. V místech dnešního náměstí Práce a náměstí T. G. Masaryka Kotěra navrhl lázně s poštou, velký hotel, obchodní dům, biograf, školu, jesle a nemocnici, to vše umístěno v parkové zeleni. Ze smělého plánu se hned po válce uskutečnila pouze výstavba firemních domků pro zaměstnance.⁷

Zatímco baťovský areál výrobních a obytných objektů podléhal výrazným proměnám na západním okraji Zlína, stará městská zástavba zůstávala po válce jen málo dotčená

stavebním úsilím. Tomáš Baťa nechal v letech 1918-21 několik ulic zastavět omítnutými domky se zahrádkami pro své zaměstnance – v té myšlence nebyl jediný, jiná dělnická kolonie budovaná dělnickým družstvem vyrůstala v letech 1920-24 na Lešetíně.⁸

Počátek dvacátých let byl pro Tomáše Baťu bezpochyby úspěšným obdobím. Podařilo se mu překonat poválečné obtíže a nasměrovat svůj podnik k nevídanému rozmachu a prosperitě. Roku 1923 zvítězil v obecních volbách a stal se zlínským starostou. Od té doby souběžně řídil svůj podnik a spravoval město Zlín, a to až do roku 1932. Zvolení Tomáše Bati zlínským starostou předznamenalo období plodného rozvoje a růstu města, které se v krátkém čase (mezi lety 1923-38) několikanásobně rozrostlo a proměnilo v moderní město v zeleni, udivující svým „americkým“ vzhledem.⁹

Polovina dvacátých let se nesla v duchu rychlého stavebního rozvoje, který zachvátil jak město, tak i tovární areál. V rámci rozšiřování se v některých místech kvůli novému budování bouraly obytné domky, teprve nedávno postavené a jen krátce využívané. V letech 1924-25 se baťovský průmyslový areál zaplnil standardními továrními budovami s železobetonovou kostrou, cihlovou vyzdívkou a širokými pásy oken. Charakteristický typ červenobílé architektury se rychle šířil do celého města a dal tak vzniknout typické a dobře známé tváři Zlína.¹⁰

Červené cihlové domky pro rostoucí počet zaměstnanců Baťovy továrny se v polovině dvacátých let stavěly po stovkách – na okrajích Zlína vznikly nové zahradní čtvrti Letná, Nad Ovčírnou, Zálešná, Kúty, Padělky, Podvesná a Díly. Nestavělo

se však živelně, ale podle promyšlených plánů. Na jaře 1927 měla široká veřejnost možnost seznámit se se stavebními záměry Tomáše Bati prostřednictvím regulačního plánu Františka Lydie Gahury, směřujícího k vytvoření zahradního města. Na přelomu dvacátých a třicátých let se Bařova pozornost upřela i k okrajovým částem města. V roce 1924 na Pasekách vyrostla škola, v letech 1927-36 se budovala Bařova nemocnice a nad Kudlovským potokem byl zřízen rozlehlý Lesní hřbitov (1932).¹¹

Nejvíce se však měnil prostor před továrnou, kde postupně během dvacátých a třicátých let přibyl ubytovací internát, obchodní dům a Masarykovy školy a poté celá školní čtvrť. První zlínský mrakodrap stál v roce 1931 – byl to desetietážový obchodní dům. Brzy po něm byl otevřen hotel a kino (1932). Náměstí Práce postupně začalo plnit funkci nového společenského centra. Počátek třicátých let znamenal pro Zlín dobu plnou smělých plánů a vizí, jak by město mělo v budoucnu vypadat.¹²

Zlín rychle získával svou charakteristickou podobu zásluhou mnoha architektů. Při své návštěvě v roce 1935 si město prohlédl architekt Le Corbusier. Během několika následujících let se kolektivy architektů a inženýrů soustavně věnovaly práci na desítkách stavebních projektů a realizací. Díky jejich usilovné snaze spojené s Bařovým vizionářským cílem získal Zlín postupně obrysy zahradního města. Tato typická bařovská architektura se rychle šířila i za hranice České republiky.¹³

Zásadní a formující rysy organismu města, tvořeného jako důkaz toho, že i průmyslové město může splňovat požadavky na

moderní, pohodlné a estetické bydlení, byly určeny už do roku 1932. Téhož roku v červenci Tomáš Baťa tragicky zemřel při letecké nehodě.¹⁴

Gahurův plán, zveřejněný v roce 1934 zasáhl významnými změnami do městského jádra. Nové komunikace pohltily staré trasy a vznikla nová ústřední tepna třída Tomáše Bati. Nová komunikační síť spolu s nahrazením dosavadní maloměstské zástavby přispěly k modernizaci města ve třicátých letech.¹⁵

Už v roce 1933 vyrostl nad náměstím Práce Památník Tomáše Bati, kterému o pár let později přizvukoval další monument – správní budova firmy Baťa (1939). Na konci třicátých let vznikl připojením pěti okolních obcí větší správní celek – Velký Zlín. Druhá světová válka však slibný rozvoj vzkvétajícího průmyslového města přerušila a přinesla řadu hrozeb a nejistot.¹⁶

Poválečná doba se sice konstruktivně zaměřila na projekty obnovy, především na bytovou výstavbu, radikálně se však změnila koncepce bydlení – skončila doba domků se zahrádkami a namísto toho započala výstavba velkých bytových domů.¹⁷

Od poloviny čtyřicátých let přibývalo věžových domů (Morýsovy domy), své místo dostal monumentální Kolektivní dům. Jeho stavba na přelomu čtyřicátých a padesátých let si ještě dokázala uchovat tradiční rysy zlínského funkcionalismu, to samé se však nedá říct o dalším stavebním vývoji. Počátkem padesátých let se v bytové výstavbě začaly prosazovat ztěžklé formy ovlivněné ideami socialistického realismu – odlišné typy domů s vysokými střechami se objevily na Lazech či kolem polikliniky. Jednotvárnost těchto realizací předznamenala

přicházející vlnu panelové výstavby, která zasáhla hlavně okraje města.¹⁸

V jednotlivých projektech naštěstí stále přetrvávala dobrá tradice červené cihlové zlínské architektury (školy u nemocnice a bytový dům Drofa). V centru Zlína vyrostla v šedesátých letech budova Fotografie (1960), která zaplnila proluku na náměstí Míru, a v roce 1968 svah před přehradou posloužil pro stavbu Centropjektu. Novostavba divadla (1967) získala prostor na parcele po skupině zbouraných domů v horní části Dlouhé ulice.¹⁹ V padesátých a šedesátých letech byla ve Zlíně stále vidět stará tradiční zástavba, určující však bylo dědictví baťovské éry, které se mísilo se soudobou architekturou.²⁰

Během sedmdesátých let se tento obraz Zlína postupně proměňoval, na mnoha místech se bouralo, demolici podlehly celé části ulic a kolorit starého Zlína nenávratně zmizel. Výstavba velkých budov nebo komplexů úplně změnila podobu Dlouhé ulice, jejíž horní část obsadily skleněné obchodní paláce, změnám neunikly ulice Kvítková a Zarámí, na náměstí Míru vyrostl na zbořeništi mnoha domů kolos nové pošty a výstavba velkého autobusového nádraží znamenala zánik Nádražní ulice (kolem roku 1981).²¹

Zároveň s novým budováním mizely starší objekty, dosloužilo Letní kino a Masarykovy školy. Stavební úsilí zasáhlo v osmdesátých letech hlavně Jižní Svahy. Proměny organismu města na přelomu osmdesátých a devadesátých let odpovídaly požadavkům doby a místo mizejících objektů ve městě vznikaly jiné, rozrůstala se průmyslová zóna, Jižní Svahy ozdobil nový katolický kostel a vzrostl počet budov sloužící univerzitě nebo krajským správním institucím.²²

V devadesátých letech se jednotlivé projekty programově vracely k tradici baťovské architektury – známou červenobílou fasádu dostaly například budovy zdravotní školy nebo Úřad práce. Působila zde silně myšlenka uchování tradičních hodnot baťovské éry, na kterých rostlo a dosud stojí krásné průmyslové město v zahradách.²³

2. Historie starého náměstí a okolí

2.1. Staré náměstí

Na náměstí odedávna stávaly domy zámožnějších občanů, kteří zde vedli své živnosti. Starý rynek byl rozlohou mnohem menší než dnešní náměstí Míru a svou podobu začal radikálně měnit teprve kolem roku 1932 – 1933. V domě číslo 63 začínali v roce 1894 s výrobou papučí sourozenci Antonín, Tomáš a Anna Baťovi.²⁴

Náměstí vždy bývalo místem čilého obchodního ruchu i kulturním centrem. Jarmarky a týdenní trhy, kavárny i hostince lákaly do středu města mnoho lidí. Ještě v roce 1913 za starostování Mikuláše Kašpárka osvětlovaly náměstí petrolejové lampy, brzy vystřídané elektrickým osvětlením.²⁵

V polovině devatenáctého století se na zlínském náměstí stavěly a opravovaly domy a tím se postupně měnil vzhled celého prostoru. Náměstí v té době obklopovalo celkem třicet jedna domů, některé byly patrové, ostatní přízemní. Na severní straně stálo jedenáct domů, na východní straně osm domů, jižní stranu zabíralo také osm domů a západní stranu sdílela spolu se čtyřmi domy radnice a vedle ní obecní hostinec. Vedle sebe zde žili a pracovali nejrůznější lidé – obchodníci, řemeslníci a rolníci. Z mnoha jmen majitelů domů na náměstí zmiňme jen některá – na severní straně náměstí stával dům hospodského Stloukala, rolníka Sousedíka, Vincence Kašpárka, hospodského Seiberta, obchodníků Schindlera a Linkenhelda či paní Vrlíkové, na východní straně bydlel Mikuláš Kašpárek, malíř Staša, kavárník Zuzka, obchodník Nesvadba a zámečnický Batia, na jižní straně se usadili obchodníci Kohoutek, Minařík, Krajča a Fuchs.

Kromě šesti hostinců na náměstí našla své místo i modernější kavárna.²⁶

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století náměstí pomalu začalo měnit svou podobu. Na východní straně vyrostla na místě dvou domů nová Záložna – reprezentativní jak vzhledem, tak rozměry – a na chvíli ovládla celé náměstí. Alespoň do doby, kdy se na kraji severní fronty náměstí začal stavět podobně dekorativní hotel Balkán (1912).²⁷

Nejstarší zlínský peněžní ústav, založený roku 1869 sídlil nejdříve na staré radnici. V roce 1891 koupila Správa občanské záložny dům číslo 174 (dříve dům rolníka Chalupského) a nechala postavit novou budovu záložny. V roce 1895 získala Občanská záložna i vedlejší dům hostinského Šterby, nechala ho zbourat a na jeho místě vystavěla druhou budovu podle Dominika Feye. Obě budovy na náměstí sloužily jako centrum kulturního a společenského života.²⁸

Velkolepou budovu záložny překonala teprve novostavba radnice dokončená v roce 1924. Rozsáhlé změny zaznamenala nejdříve severní strana náměstí, kde na přelomu dvacátých a třicátých let na místě dosavadní nízké zástavby vyrostly nové vysoké domy zlínských živnostníků. Ještě větší zásahy čekaly protější jižní stranu – bylo rozhodnuto ji celou odstranit. Do konce třicátých let zmizel postupně celý domovní blok a náměstí získalo mnohem větší rozlohu. Koncem čtyřicátých let už dnešní náměstí Míru mělo definitivní tvar. Během dvou desetiletí změnilo náměstí nejen svou podobu, ale i jméno. V roce 1925 získalo název Masarykovo, v roce 1940 se přejmenovalo na Hlavní a v roce 1945 získalo dnešní název – náměstí Míru.²⁹

Z náměstí odnepaměti vycházelo do různých stran pět ulic. Hojně používaná byla ulice mezi náměstím a kostelem, kde stávala i škola, ulice proto dostala roku 1887 jméno Školní. Na konci devatenáctého století zde stál dům knihaře Březíka, perníkáře Čistína, řezníka Bartoše a soustružníka Pauzara, dále dům obchodníka Marka, provazníka Nohála a obchodníka Macháně. V roce 1925 se ulice přejmenovala na Kostelní. Svou podobu si udržela takřka nezměněnou až do konce třicátých let. Poté prošla zásadní změnou celá levá strana ulice – domy zde byly zbořeny a na jejich místě vyrostl velký činžovní dům Eduarda Trantírka. Následně podlehla i zástavba na protější straně ulice, domy byly úplně odstraněny a s nimi zanikla celá ulice. Prostor se posléze stal součástí náměstí.³⁰

Ulice ústící v jihozápadním rohu náměstí dlouho neměla pojmenování. V roce 1925 přijala jméno Školní. Bourání domů ve třicátých letech poznamenalo vzhled také této ulice.³¹

Nejdelší ulice vedoucí z náměstí, od roku 1887 nazývaná Kovářská, odbočovala od radnice a obecního hostince dolů ke Dřevnici. V ulici stávalo dohromady osmnáct domů, z nichž tři byli dokonce patrové. Svou živnost zde provozovalo mnoho řemeslníků – krejčí Červinka, perníkář Malota, tkadlec Štindl, obuvníci Bartoš, Tlusták a Oskner, tesař Novosad a další. Dole na konci ulice stál hotel U jelena (na tomto místě později vyrostla restaurace Morava). V roce 1925 dostala ulice nové jméno Bartošova a během třicátých let i novou podobu. Staré přízemní domy nahradily nové vyšší budovy známých zlínských firem. Hned pod radnicí sídlil obchodník Jan Žalůdek, o něco níž na druhé straně vyrostla Malotova kavárna a ještě níž Novosadův obchodní oděvní palác.³²

Ulice ústící v severním rohu náměstí směrem k Zarámí dostala v roce 1887 jméno Mlýnská, mířila totiž ke starému dolnímu mlýnu. Spolu s dalšími tady stál dům obchodníka Kašpárka a dva domy krejčího Maloty. V roce 1925 ulice dostala nové jméno po zasloužilém zlínském starostovi Mikuláši Kašpárkovi. Na místě této ulice v rohu náměstí dnes stojí pošta a vstup na Zarámí umožňuje průchod ve vedlejším domě.³³

Z východní strany spojovala náměstí s Dlouhou ulice, která v roce 1887 dostal jméno Hlavní. Bydleli zde hlavně řemeslníci a obchodníci – hospodský Macháň, mlynář Bureš, pekař Mizera, obuvník Vojtášek a další. S novým názvem Rašínova i tato ulice dostala výstavbou nových vyšších domů ve třicátých letech úplně jiný vzhled. Zlínským živnostníkům se zde dobře dařilo a podoba náměstí a jeho okolí o tom dokládá přesvědčivý důkaz.³⁴

2.2. Dlouhá ulice

Dlouhá ulice patřila od pradávna k nejdůležitějším ve Zlíně. Představovala frekventovanou spojnici ven z města směrem k Fryštáku a Holešovu. Její jméno se objevuje už v polovině šestnáctého století (Dlúhá, 1558) a svůj název si plně zasloužila – vedla od kostela a fary až dolů ke Dřevnici. Už v šestnáctém století zde sídlili zámožnější rolníci a jejich statky měly značnou hodnotu. Ulice si svůj rozsah udržela až do přelomu devatenáctého a dvacátého století, kdy zde žili povětšinou řemeslníci.³⁵

Až počátkem třicátých let začala tradiční zástavba mizet pod moderními domy a vzhled ulice se značně proměnil. V roce 1932 zde vyrostly dva nové domy – třípatrový dům pana

Boháčka navržený Františkem Lydie Gahurou a na protější straně Pelčákův rozměrný dům zabírající celý blok mezi ulicí Rašínovou a Zarámí. V průběhu třicátých let se budovaly další velké domy. Moderní vila advokáta Šallera podle návrhu Miroslava Lorence (1933-1934) bohužel podlehla už v roce 1959 výstavbě nového divadla. Na Dlouhé se po mnoho dalších let mísila tradiční a moderní zástavba.³⁶

Jako důležitá komunikační tepna prošla Dlouhá ulice ve třicátých letech výraznými proměnami. Nově vznikající třídě Tomáše Bati se uvolnil průchod zbouráním několika domů ve východní uliční frontě přímo pod Šallerovou vilou. Dlouhá několikrát změnila své jméno (v roce 1918 Wilsonova, v roce 1945 Murzinova) – nové názvy se však nikdy nevžily a od roku 1991 ulice nesla svůj původní název Dlouhá.³⁷

2.3. Cigánov a Padělky

Za mostem a přes Dřevnici podél ulice, kudy se odedávna jezdilo do Zlína k Holešovu, se rozprostírá čtvrť zvaná Cigánov, výrazněji obydlená až koncem osmnáctého století. V devatenáctém století už nacházíme název Cigánov, úředně Předměstí u svatého Antonína podle světcovy sochy. Cigánov i sousedící Padělky bývala vždy místa klidná, počátkem dvacátého století se však ledacos změnilo. Zásahu na tom měla i nově postavená Štěpánkova obuvnická továrna (1910). Ve dvacátých letech už byly obě čtvrti včetně nové Zálešné začleněny do ruchu města, také díky nové nemocnici.³⁸

2.4. Třída Tomáše Bati

Během dvacátých let přibývalo ve Zlíně obyvatel a město se rozšiřovalo - zejména západní okraj města se proměňoval v rychlém tempu díky stavbě továrny, výstavbě domů na Letné a rodícímu se novému městskému centru – příštímú náměstí Práce.³⁹

Propojení historické části města s živým okolím továrny bylo nutné, ne však jednoduché. Vystavění odpovídající komunikace po mnoho let úspěšně bránil zámecký pán Leopold Haupt, majitel klíčových pozemků mezi továrnou a městským jádrem. V roce 1932 se konečně podařilo vyjednat smlouvu a město zámek s parkem od Haupta odkoupilo. Tím se otevřely možnosti propojení města v linii od západu k východu.⁴⁰

V roce 1931 závodní noviny zveřejnily Gahurův plán na vybudování hlavní komunikační trasy, která měla pohltnout dosavadní ulice Komenského a Zahradní. V následujícím roce zmizely domy jižní fronty Komenského ulice, posunula se stavební linie a v letech 1933 – 1934 na ní vyrostly nové velké několikapatrové domy. Severní fronta postupně zmizela úplně a s ní v podstatě přestala existovat původní Komenského ulice.⁴¹

Sousední Zahradní ulice prošla podobnou proměnou, zástavba na jižní straně zmizela a v roce 1933 se trasa ulice posunula o několik metrů k jihu. Pozůstatek původní Zahradní se do dnešních dnů zachoval jako místo tržiště Pod kaštany.⁴²

V západním směru měla nová třída volný prostor a snadno se napojila na Malenovskou ulici, rozšíření směrem k východu však bránila souvislá zástavba domů na východní frontě Dlouhé

ulice. Řešení situace si vyžádalo radikální zásah – zbourání Kuchařovy továrny a několika sousedících domů. Tím se otevřel průchod pro volné pokračování ulice. V roce 1934 dostala nová třída Tomáše Bati asfaltový povrch po celé své délce od Prštného, kolem továrny (původní Malenovská), centrem města (původní Zahradní a Komenského) přes Dlouhou dál k východu směrem k novým čtvrtím na Dílech.⁴³

3. Baťovský Zlín

3.1. Tomáš Baťa a průmyslový vzestup

Baťové byli stará zlínská rodina, která sídlila ve městě od 17. století. Až do těch dob sahala ševcovská tradice a spojení jména Baťa s obuvnictvím. V roce 1867 se do ní narodil Tomáš Baťa. Už jako velmi mladý projevil obchodnické nadání a odvahu, získal cenné zkušenosti a hlavně se naučil se silnou vůlí uskutečňovat pojaté předsevzetí.⁴⁴

Jakmile mladý Tomáš Baťa přišel s prvními plátěnými botami, byl to již první krok na cestě k továrnímu podniku. V roce 1900 vznikla firma Tomáš a Antonín Baťa, Zlín. Technologie strojní výroby se však velmi lišila od rukodělné výroby a tak bylo potřeba nejen mechanizovat dílnu, ale hlavně najít pro rozrůstající se výrobu dostačující prostory. V roce 1906 firma využila první velkou tovární budovu, na svou dobu moderní, která však v roce 1944 zanikla leteckým bombardováním.⁴⁵

V roce 1915 zaměstnával Baťův podnik dva tisíce lidí a vyráběl denně pět tisíc párů obuvi. Během dvou let stoupl počet pracovníků na pět tisíc a denní výkon na deset tisíc párů bot. Válečná výroba v obuvnických podnicích ve městě trvala po celou dobu války. Výrobnu zásobovaly stovky dělníků i ze vzdálených obcí a problém ubytování a výživy válka ještě zhoršovala. Zvýšená produkce během válečných let způsobila vážný nedostatek pracovního prostoru. V roce 1917 stály dvě nové budovy, nové kotelny a parní stroj. O rok později firma Baťa otevřela první vlastní prodejnu.⁴⁶

Do roku 1928 jsou jako malé samostatné celky s komplexní výrobou organizovány obuvnické, gumárenské a koželužské dílny. V pozdější době se rozrůstají i strojírní. Tomáš Baťa se už v mládí obracel pro inspiraci do vyspělejší ciziny a nepřestal s tím ani v dobách rozmachu své firmy.⁴⁷

3.2. Vize Tomáše Bati – město pro padesát tisíc obyvatel

Na začátku devatenáctého století byl Zlín celkem neznámým městečkem, které nijak nevynikalo nad okolní obce. Městu vlastně zcela chyběly rozvojové předpoklady. Nevýhodná poloha v údolí řeky Dřevnice, chybějící silniční nebo železniční komunikace – to vše z něj činilo místo málo vhodné k založení průmyslového podniku. Právě díky němu však počet obyvatel v meziválečných letech prudce stoupal a přestavbou starého Zlína se postupně rodilo nové město.⁴⁸

Vize Tomáše Bati, ať už se týkaly podnikání či stavění, byly vždy velkorysé a často předbíhaly o mnoho svou dobu. Tomáš Baťa měl v úmyslu vybudovat velký průmyslový podnik, ale nejen to. Věděl, že rostoucí obuvnická firma bude vyžadovat odpovídající tovární prostory a že práce v továrnách přivede do města mnoho pracovních sil. Těmto lidem bude potřeba zajistit odpovídající komfort bydlení, služeb i kulturního vyžití. Od těchto úvah již nebylo daleko ke smělé vizi výstavby moderního města pro padesát tisíc obyvatel.⁴⁹

Tak dalekosáhlé plány zprvu možná zaskočily i první projektanty a stavitele nového Zlína. Obraz tak mimořádného projektu spadal téměř do oblasti utopistických studií světové

urbanistické avantgardy. Myšlenky a vize však brzy začaly nabývat konkrétních podob a projektanti stanuli před zásadním úkolem přijetí a zpřesnění hlavních zásad, které budou určovat charakter budoucího města. Bylo potřeba navrhnout základní polohový plán tak, aby umožňoval postupnou výstavbu budov i komunikační sítě. Velkým a zodpovědným úkolem se stalo nalezení jednotného stavebního stylu tak, aby všechny druhy staveb byly ve vzájemném architektonickém souladu.⁵⁰

Na bezprostřední požadavky okamžité potřeby se zaměřily dva úkoly: projekt tovární budovy, která by se ve své konstrukci i vzhledu stala standardem, a návrhy dvou či tří typů obydlí v rodinných domcích. Nejvhodnější návrhy pak měly být zvoleny k hromadné výstavbě.⁵¹

Projektanti často stáli před požadavkem co největší úspornosti, zároveň však se od navrhovaných staveb očekávala v každém ohledu dokonalá funkčnost i estetické kvality. Rozpor v myšlence „stavět mnoho – ale za málo“ pomohla překlenout standardizace – opakování zvoleného typu až do posledních podrobností. První výsledek této snahy byl vidět v roce 1922 v prototypu tovární budovy s železobetonovou kosterou, vycházející ze standardního konstrukčního prvku o rozměrech šest krát šest metrů a z plně standardizovaných všech nosných částí stavby. Jak se ukázalo, model byl vhodný nejen pro továrny, ale i řadu dalších budov nejrůznějšího účelu – od škol a internátů až po obchodní a společenské domy.⁵²

Hromadná průmyslová výroba neměla ve stavebnictví ještě dlouhou tradici a vzbuzovala mnoho otázek – stejně jako nové požadavky na bydlení. Nově zvolené zásady se často střetávaly

se stávajícími názory a byly přijímány jen postupně a s nedůvěrou.⁵³

Během patnácti let, v období mezi 1924 – 1938 vyrostlo v několika zahradních čtvrtích bezmála pět tisíc rodinných domů. Nový, padesátitisícový Zlín stál do roku 1938.⁵⁴

3.3. Spoluúčastníci a pokračovatelé

Rok 1932 však v dosavadní historii podniku i města znamenal tragický mezník. Časně zrána 12. července 1932 se s Tomášem Baťou zřítilo letadlo na cestě do Švýcarska. Nehoda se stala ještě nad údolím řeky Moravy, pilot v mlze ztratil orientaci. Velké dílo náhle zůstalo bez osobnosti, která ho vytvořila, symbolizovala, vedla a zdokonalovala.⁵⁵

Tragická událost roku 1932 naštěstí neznamenal pro Zlín ustrnutí. Velký podnikatelský i stavební záměr už zde byl natolik dobře zavedený a připravovaný, že i bez zakladatelské osobnosti Tomáše Bati měl podmínky pro další růst.⁵⁶

Jediný syn Tomáše Bati byl tehdy ještě příliš mladý na převzetí podniku, byl zde však jeho nevlastní bratr Jan Antonín, který byl v nejužším kontaktu s průmyslovou činností, měl dostatek provozních zkušeností a prokazoval stejnou iniciativu jako Tomáš Baťa. Kromě toho se v podniku za působení Tomáše Bati vytvořila skupina schopných a zkušených odborníků. V jejich čele stál Dominik Čipera, nejbližší spolupracovník Tomáše Bati.⁵⁷

Nejdůležitějším úkolem Jana Antonína Bati od té chvíle bylo udržovat směr vytyčený zakladatelem a pokračovat ve velkém díle. V tom duchu doplnil Jan Antonín Baťa v následujících letech soustavu vzdělávacích a kulturních zařízení: založil mimo jiné zlínské filmové ateliéry na Kudlově a školu výtvarných umění.⁵⁸

3.4. Továrna a město – zlínský urbánní fenomén

Pokud se zabýváme fenoménem baťovského Zlína v širších souvislostech, dříve či později dospějeme k otázce, zda je zlínský případ skutečně tak ojedinělý, či zda podobný vývoj a hledání východisek nezasáhla i další, nově se rodící průmyslová centra. Již v devatenáctém století průmyslové podniky vyvíjely snahu o zaopatření vlastních zaměstnanců – následkem toho vznikala celá firemní města. Baťova společnost už tedy mohla stavět na zkušenostech řady podnikatelů, kteří se s různou mírou úspěchu pokoušeli o budování a spravování průmyslových sídlišť a komunit kolem svých závodů.⁵⁹

Většina těchto firemních měst vyrostla zhruba rozmezí let 1830 – 1930 a lze je považovat za jeden z charakteristických rysů průmyslové éry. Spolu s průmyslovou vlnou brzy vyvstala i otázka vztahu k životnímu prostředí a respektování jak přírodních, tak i společenských a kulturních hodnot. Mezi úspěšnými podnikateli se začali objevovat lidé, kterým nebyla lhostejná životní úroveň a poměry vlastních zaměstnanců a také chtěli převzít zodpovědnost za kvalitu prostředí obklopujícího jejich závody. Přišly první pokusy o budování takzvaných vzorných firemních měst.⁶⁰

Na začátku dvacátých let dvacátého století se tyto snahy vtělily do myšlenky budování zahradních měst – jejichž obrazem byl též nově budovaný Zlín. Stavební monopol, z něhož vycházely předními architekty projektované domy, parky, školy a celé městské čtvrti, však dovoloval jen malé úkroky stranou od zvoleného modelu. Správa podniku coby nejvyšší autorita rozhodovala ve věcech architektonických a urbanistických tak, aby městský celek byl co možná nejvíce jednotný a „stylový“.⁶¹

3.5. Proměny městského prostoru

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století tvořilo městečko Zlín pouhých pět set domů. Během první světové války se Zlín jakožto středisko lehkého obuvnického průmyslu soustřeďoval především na výrobu – úměrně tomu však stagnovala vlastní výstavba města.⁶²

Na sklonku první světové války byla bytová nouze už neúnosná a firma Baťa přistoupila k plánované výstavbě obytných domků pro své zaměstnance. V polovině dvacátých let započala masová výstavba podnikových bytů. V následujících letech podnik zahájil výstavbu zahradních čtvrtí. Od druhé poloviny dvacátých let zažívalo město nevídanou prostorovou expanzi. Hospodářská konsolidace podniku v roce 1923 výrazně ovlivnila dosavadní kurz výstavby a firma tehdy přikročila k rozsáhlému přebudování celého zlínského závodu. Účinky nastartované výrobní racionalizace se odrazily i na firemním stavitelství.⁶³

Modelem výstavby továrních budov se stal standardizovaný půdorysný a konstrukční systém. Základní jednotkou pro stavbu továrních objektů firmy Baťa se stal železobetonový konstrukční modul o rozměrech 6,15 krát 6,15 metrů. V následujících letech se ukázaly výhody tohoto stavebního principu, který se pak rychle šířil za brány továrního areálu.⁶⁴

Pozoruhodná architektura veřejných i komerčních staveb využívající zdánlivě omezený konstrukční model vtiskla městu svébytný výraz, zároveň se dokázala díky tvůrčímu přístupu architektů vyhnout únavnému stereotypu, ke kterému by mohla standardizace snadno sklouznout.⁶⁵

Od poloviny dvacátých let se stavba města odvíjela z velké části v režii Baťova koncernu. Rostoucí podnik urychleně rozšiřoval jak vlastní výrobní provozy, tak obytná sídliště a další veřejné stavby. Maximální standardizace a typizace sice umožnila rychlý a levný způsob realizace rozsáhlých projektů, měla však i své stinné stránky. Především tento způsob vedl mnohdy k upřednostnění kvantity před kvalitou. To způsobovalo častý výskyt závad a stavebně technických nedostatků.⁶⁶

Mohli bychom se pozastavovat nad tím, jak málo prozíravé bylo takové jednání, nicméně důležitou roli zde jistě hrála skutečnost, že vedení podniku pokládalo baťovské stavby v principu za stavby dočasné. Počítalo se s tím, že v horizontu pár desítek let budou domy a budovy zastaralé a přikročí se k nové výstavbě podle aktuálních potřeb.⁶⁷

3.5.1. Období 1900 – 1920

Období před první světovou válkou znamenalo pro Zlín vůbec první kontakt s moderní českou architekturou. Město tehdy čítalo okolo tří a půl tisíc obyvatel a jeho půdorysný rozsah nebyl velký.⁶⁸

V roce 1911 povolal Tomáš Baťa architekta Jana Kotěru, o čtyři roky později jej pověřil vypracováním regulačního plánu pro stavbu první dělnické kolonie ve Zlíně. Tím v podstatě Kotěrovo působení ve Zlíně skončilo, i když jeho návrhy se podílely na podobě prvního regulačního plánu města vypracovaného v roce 1921 Kotěrovým žákem Františkem Lydie Gahurou.⁶⁹

Předobrazem podoby továrního prostoru se stala budova postavená roku 1906 u hlavního vchodu do závodu, pozdější budova číslo 16. Tento typ dostal v následujících letech mnoho obměn až do doby, kdy byl překonán novým modelem s železobetonovou konstrukcí (1924 – 1925).⁷⁰

3.5.2. Období 1920 – 1930

Počátkem dvacátých let vstoupil do historie města František Lydie Gahura, tvůrce prvního regulačního plánu Zlína z roku 1921. Gahurova realizace nové radnice roku 1923 a jeho další působení poznamenalo urbanistický i architektonický vývoj Zlína na další dvě desetiletí.⁷¹

V polovině dvacátých let započala úplná přestavba továrny firmy Baťa. Nepochybně zde se začal rodit svébytný

architektonický styl města. Standardizovaný železobetonový skelet ovládl nejen novostavby v továrním areálu, ale postupně pronikl i do veřejného prostoru.⁷²

3.5.3. Období 1930 – 1945

Na přelomu dvacátých a třicátých let nastoupila k firmě Baťa skupina nových architektů – mezi nimi Miroslav Lorenc, Vladimír Karfík a Miroslav Drofa. Miroslav Lorenc brzy z firmy odešel, jako schopný projektant projevil svou osobitou architektonickou kultivovanost v samostatných realizacích.⁷³

Do bytové výstavby zasáhl Miroslav Lorenc dvěma projekty. V roce 1933 navrhl sídliště bytového družstva na Lazech – šlo o pokus vybudovat účelné a praktické patrové jednodomky pro obyvatele města, kteří nežili v továrních čtvrtích.⁷⁴

V roce 1941 stály na rohu ulice Kvítkové dva vícepodlažní bytové domy, také podle plánu Miroslava Lorence. Jejich stavba byla pozoruhodná také proto, že díky firmě Baťa se vícepodlažní bytové domy ve Zlíně příliš neobjevovaly. Nájemní vícebytový dům nevzbuzoval ve vedení formy nikdy velké sympatie.⁷⁵

Společným dílem Miroslava Lorence a Vladimíra Karfíka se stal Společenský dům (dnešní hotel Moskva) postavený v roce 1933.⁷⁶

V roce 1933 stál u kostela obytný a obchodní dům Františka Javorského podle návrhu Miroslava Lorence, od něj je také obchodní a obytný dům Eduarda Pelčáka na Dlouhé, dále

kavárna a restaurace Avion, cukrárna Slavia v ulici Bartošově a vila advokáta Evžena Šallera, zbouraná později kvůli stavbě divadla.⁷⁷

Mezi lety 1940 – 1945 vzešlo z Gahurova ateliéru na zlínské radnici mnoho zajímavých projektů od mimozlínských architektů, například návrh regulační úpravy vjezdu do Zlína od Bohuslava Fuchse, návrhy kostelů od Kamila Roškota, Otto Rothmayera a Josefa Štěpánka, vstup na Lesní hřbitov od Jana Víška nebo budova nádraží od Josefa Gočára. Žádný z těchto projektů se však nerealizoval.⁷⁸

Celá třicátá léta probíhala ve znamení územního a stavebního rozvoje továrny. V tomto období vznikaly také menší obuvnické továrny firem Františka Nováka, Antonína Jirouska a Bohumila Laciny. Mezi lety 1930 – 1945 stálo ve Zlíně jedenáct obuvnických a koželužských továren.⁷⁹

3.5.4. Závěr

V meziválečném období se velká pozornost při výstavbě veřejných budov soustředila do prostoru náměstí Práce, přičemž historická část města se „starým náměstím“ prodělala řadu velkých urbanistických proměn. Prostor kolem dnešního náměstí Míru postihly asanace domovních bloků i uličních front. Následná výstavba nových ulic neodvrátila ustrnutí kulturního a obchodního života, především proto, že nové veřejné budovy zde nenašly své místo. Zcela v souladu s teorií ideálního průmyslového města se obchodní, kulturní i sociální život, a tím i veškerá pozornost obyvatel města soustředila

v bezprostředním okolí továrny. Zatímco náměstí Práce nabývalo na významu, staré náměstí pozvolna ztrácelo i architektonickou úroveň, která nesnesla srovnání s nově utvářeným centrem.⁸⁰

3.6. Stavitelé Zlína

Architektonický styl Zlína se rodil zcela pragmaticky a podle momentálních potřeb. Tomáš Baťa se nezabýval do hloubky myšlenkami meziválečné avantgardy, zato měl kolem sebe odborníky, kteří mu předkládali vhodné návrhy. Bylo by proto přehnané považovat Tomáše Baťu za průkopníka moderní architektury a urbanismu, zrovna jako jej nelze nazývat mecenášem umění. Muž, který stál v čele prosperujícího koncernu, měl na mysli v první řadě funkčnost a náklady. Význam moderní architektury závodů města plně pochopil teprve Jan Antonín Baťa. Vzkvétající městské i tovární prostředí chápal jako dobrou vizitku a znak solidnosti firmy.⁸¹

Ve třicátých letech nastoupil do Baťových projektových ateliérů Vladimír Karfík – společně s Františkem Lydie Gahurou a Jiřím Voženílkem jeden z nejvytíženějších architektů při velkolepém projektu výstavby nového Zlína. Přestože tito stavitelé města se někdy nedokázali přenést přes osobní neshody, značně povznesli stavební kulturu Zlína. Práce pro velkého šéfa nebyla vždy snadná a diskuze nad předkládanými projekty dostávaly někdy až příliš bouřlivý tón. Oba bratři Baťové nerozvíjeli své kontakty s architekty snad z nějaké lásky ke stavebnictví – oba žili hlavně firmou. Jejich požadavky na

jednoduchost, ekonomičnost a rychlost výroby vedly brzy k upřednostnění co největší typizace a standardizace.⁸²

V počátcích stavební proměny malého venkovského Zlína v moderní město stál zakladatel moderní československé architektury – Jan Kotěra. Zlín měl tedy štěstí, že první velké urbanistické počiny byly svěřeny do rukou schopného odborníka. Kotěra pomohl vyřešit požadavek individuálního bydlení s dostatkem soukromí pro každou rodinu, zároveň se však vyhnul nechtěné bezútěšnosti a stereotypu mnohokrát opakované podoby rodinného domu. Kotěrova účast na výstavbě Zlína slibovala pěkné vyhlídky, nicméně velký architekt zemřel po pár letech práce pro Zlín (v roce 1923).⁸³

Kotěrův žák Josef Gočár o Zlín jen zavadil – jeho reprezentativní styl byl tehdy na malé prostředí Zlína ještě příliš honosný a nákladný. Zato druhý Kotěrův žák, František Lydie Gahura, působil ve Zlíně převážnou část svého života. Gahura dostal ve Zlíně svou první velkou příležitost, když v roce 1921 vyhořela stará radnice. Vyhotovil projekt, podle něhož byla v letech 1922-1923 postavena dnešní radnice. V následujících letech Gahura mimo jiné převzal po Kotěrovi návrhy zastavovacího plánu, dokončil urbanistický plán Zlína pro padesát tisíc obyvatel a ještě později navrhl alternativu pro sto tisíc obyvatel.⁸⁴

Různá odvětví průmyslu ve městě měla velké požadavky a potřeby. Co úzkému zlínskému údolí, sevřenému svahy kopců, chybělo nejvíc, byla voda a prostor. Jen o deset kilometrů níže po proudu řeky Dřevnice, která se zde vlévala do Moravy, bylo obojího dostatek, a tak se Tomáš Baťa rozhodl využít rozlohu

půdy kolem Otrokovic. Od konce roku 1932 stálo ve zdejším továrním areálu dvacet tři halových továrních budov a jejich počet se v následujících letech zvýšil na více než dvojnásobek.⁸⁵

3.7. Nová tvář starého Zlína

Ještě na sklonku dvacátých let žila historická měšťanská zóna Zlína vlastním životem, nedotčeným děním kolem továrny. Třicátá léta ovšem přinesla podstatné změny a výrazným zásahům do stavební struktury se nevyhnula ani historická část města. Proměna řízená Gahurovým regulačním plánem měla zajistit dopravní prostupnost centrální zóny města, která do té doby byla nedostačující.⁸⁶

Požadavku propojení nových městských čtvrtí se středem města a továrnou musely v centru ustoupit celé bloky domů. Hlavní komunikační tepnou se stala široká třída Tomáše Bati (1934). Paralelně s ní probíhala druhá hlavní zlínská třída, ulice Štefánikova. Podle regulačního plánu postupně docházelo ke změnám stávajícího městského půdorysu a vznikala moderní zástavba.⁸⁷

Na jedné straně stavebního rozmachu stála vize moderního města, vyhovujícího nejvyšším požadavkům, na straně druhé pak přání různých soukromých investorů. Výsledkem bylo, že stavební vývoj se na některých místech města ubíral zcela odlišným směrem, než vývoj Zlína firemního. Snahy přestavět staré nevyhovující budovy měšťané často mařili tím, že stavěli vlastní domy nevalné architektonické hodnoty. Nad kvalitou

těchto staveb se pozastavoval zlínský architekt Miroslav Lorenc, když v jednom svém novinovém článku z roku 1934 poukázal na rozpor stavebních snah Baťova závodu a soukromého Zlína, který „*navzdory pokroku na dosah ruky stále upřednostňuje domy nákladné, honosné, špatně odvětrávané, tmavé a celkově nevyhovující*“.⁸⁸

Měšťanská výstavba, přestože nová, naprosto neodpovídala požadavkům moderního městského stavitelství. Ve třicátých letech se ovšem ve Zlíně začaly objevovat i stavby menších investorů, které dosahovaly vysokého architektonického standardu. Významnou roli v této proměně sehrála projekční kancelář Miroslava Lorence.⁸⁹

4. Destrukce starého Zlína

Není pochyb o tom, že radikální modernizace starého Zlína ve dvacátých a třicátých letech připravila město o skromný maloměstský půvab, který zde přetrvával ještě do doby kolem roku 1920. Tento jiný Zlín postupně mizel díky rozrůstající se továrně a Baťovým smělym urbanistickým plánům.⁹⁰

S Gahurovou novou radnicí, stavěnou v letech 1922 – 1924 přišel počátek zničení starého Zlína. Během následujících dvaceti let se středověký půdorys města podstatně změnil a žádný starý dům se v něm nezachoval. Staré domy se bouraly, aby se místo nich na týchž parcelách stavěly nové, celé bloky domů ustupovaly rozšiřujícím se náměstím a ulicím. V původní podobě se dochovalo jen několik veřejných a významných budov, mezi nimi pozdně barokní kostel a zámek.⁹¹

S prosperující továrnou přišly do města i velké peníze a náhle zbohatlí živnostníci stavěli větší a komfortnější domy pro bydlení i obchody. Nicméně tato velká obměna Zlína neprobíhala vždy tak hladce, jak by se mohlo zdát. Lidé často neradi opouštěli své domovy, snad jen tehdy, když dostali nabídku lepšího bydlení. To ovšem byly jen slabé hlasy ozývající se proti baťovskému „řádění“. Diskuze o ochraně starého Zlína však probíhala i mezi architekty, jak se ukázalo při stavbě nové zlínské radnice.⁹²

Žádné konkrétní kroky však starou zlínskou architekturu nezachránily. Zřejmě by se to nepodařilo, ani kdyby se našel někdo natolik angažovaný – boj s Tomášem Baťou na místě zlínského starosty byl předem prohraný. Progresivní a

pokrokové myšlení Tomáše Bati zkrátka nenechávalo žádný prostor pro nostalgii.⁹³

4.1. Baťovi „nepřátelé“ ve Zlíně a jejich architektura

Gahurův regulační plán měl především město zprůchodnit pro dopravu. Prosazení regulačního plánu v sobě mohlo skrývat Baťovu touhu ukázat a prosadit svou politickou převahu nad starým Zlínem, kde bujela protibaťovská opozice, především z řad komunistů a národních socialistů. Staré a nové náměstí tak proti sobě stála jako zneřáčené tábory demonstrantů – na straně jedné Baťových početných stoupenců, na straně druhé jeho odpůrců.⁹⁴

Někteří z těch, kterým továrna přinesla prospěch, se stali Baťovými přívrženci. Dobře placení zaměstnanci obuvnického závodu nechávali své peníze u obchodníků, kteří právem mohli takový stav považovat za uspokojivý. Zatvrzelí baťovští odpůrci se však svého rozhořčení nevzdávali snadno. Mnoho o tom napovídají protibaťovské útoky v tisku, které přetrvávaly až do poloviny třicátých let.⁹⁵

Někteří nespokojenci odcházeli ze závodu a zakládali konkurenční obuvnické podniky. Další bojovali i na poli architektury. K těmto patřil obchodník Eduard Trantírek. Trantírek působil v národně socialistické straně a stal se jedním z nejsilnějších opozičních hlasů ve Zlíně. V roce 1939 začal provozovat své obchody v novém domě – na rohu náměstí Míru a třídy Tomáše Bati si nechal postavit jednu z největších moderních budov své doby v centru města.⁹⁶

Neshody mezi Bařou a Eduardem Pelčákem se dostaly až do tisku. Pelčák si nechal v roce 1932 postavit velký dům na Dlouhé ulici.⁹⁷

Z rozvětvené zlínské rodiny Malotů někteří členové působili ve vysokých funkcích v Bařově továrně, jiní zůstávali v opozici. Eduard Malota například vlastnil továrnu na boty a byl tedy Bařovým konkurentem. Jiný člen rodiny, Ludvík Malota, si nechal v roce 1933 postavit na Bartošově ulici velký dům, kde provozoval kavárnu a cukrárnu.⁹⁸

Poté, co Lorenc odešel z projekční kanceláře firmy Bařa, založil si vlastní ateliér a rychle se stal vyhledávaným architektem. Staré zlínské centrum díky němu získalo osobitý funkcionalistický výraz, odlišný od ostatního Zlína. Bíle omítané domy s prosklenými fasádami tvořily protiváhu k „tovární“ podobě nového Zlína – účelné železobetonové architektury s neomítaným cihlovým zdivem.⁹⁹

Právě tak jako Pelčákův a Malotův dům podle návrhu Miroslava Lorence, nepodobá se bařovské architektuře ani Trantírkův dům, postavený podle projektu Viktora Jandáska.¹⁰⁰

Co se týká osobních pohnutek, ať už Lorencových, nebo kohokoliv jiného, můžeme se dnes už jen dohadovat. Lorenc od Bati odcházel ve zlém, bylo by však přehnané domnívat se, že by nechal tyto osobní neshody jakkoliv ovlivnit práci pro klienty. V roce 1935 například postavil v ulici Na požáře vilu pro Bohuslava Ševčíka, jednoho z ředitelů Bařovy firmy.¹⁰¹

5. Zlínské továrny

5.1. Počátky průmyslového rozmachu – nové obuvnické závody ve Zlíně

K nejstarším zlínským továrnám patřila zřejmě Langerova koželužna na Vodní ulici. Její skromné počátky se datují k počátku devatenáctého století.¹⁰²

Vůbec první velkovýroba bot je ve Zlíně spojena se jménem Roberta Florimonta, podnikatele zřejmě francouzského původu. Robert Florimont založil v roce 1870 továrnu, která úspěšně exportovala do zahraničí, během necelého desetiletí však podnik zanikl a Robert Florimont odešel ze Zlína.¹⁰³

Symbolem úspěšného podnikání ve dvacátých letech byly ve Zlíně samozřejmě Baťovy závody, to nicméně neznamená, že by ve městě nepůsobily další továrny. Některé z nich se dopracovaly nezanedbatelného úspěchu, a to dokonce i na poli obuvnického průmyslu. Většina těchto závodů stávala na Kvítkové ulici a v jejím okolí, dál na Zarámí a kolem Cigánova. Mnoho z nich nezanechalo do dnešních dnů viditelnou stopu.¹⁰⁴

Přestože firma Baťa se brzy stala kolosem, kterému nebylo lehké konkurovat, vzestup podniku se mohl stát i lákavým příkladem pro jiné. Někteří z těch, kteří odešli od Baťů, zkusili se s nabytými zkušenostmi vydat na dráhu vlastního podnikání.¹⁰⁵

V prvním desetiletí dvacátého století vznikaly v rychlém sledu za sebou nové obuvnické závody. Většinou nevelké továrny měly často krátkého trvání. Obuvnické továrny –

Štěpánkova, Červinkova, bratří Kuchařů, Lehrova, Zapletalova – dávaly Zlínu v době kolem 1910 charakter živého průmyslového střediska.¹⁰⁶

Poválečná krize postihla velké podniky stejně jako malé a řada z nich zanikla. V letech 1923 – 1925 tento osud potkal Štěpánkovu továrnu a výrobu bratří Kuchařů. Jiným zlínským továrníkům se podařilo udržet nad vodou – Eduard Malota, Arnošt Jirousek a František Novák, Vladimír Barbořík a Leopold Batík, Karel Chlud, Josef Mikulčák a Antonín Červinka přečkali nepříznivé podmínky počátku dvacátých let. Baťovy levné boty však ovládly trh.¹⁰⁷

5.2. Firma Baťa – hospodářský zázrak

Zlínské závody v polovině dvacátých let sytily československý trh obuvi a Baťovo postavení vzbuzovalo odpor mnoha menších výrobců a ševcovských živnostníků nejen ve Zlíně.¹⁰⁸

Roku 1923 Tomáš Baťa zvítězil v obecních volbách a stal se starostou města. V prvním období se Tomáš Baťa ve své nové funkci nevyhnul opozičním nátlakům z různých stran. Daly by se očekávat i protesty z řad drobných podnikatelů a živnostníků. Díky příznivým hospodářským poměrům ve městě konflikty naopak ustupovaly a napětí se mírnilo. Ve městě působila řada menších obuvnických továren a k těm, které přežily krizi na počátku dvacátých let, přibýly nové obuvnické podniky továrníků Josefa Červinky (Iris, 1927), Bohumila Laciny (1928) nebo Františka Kohoutka. S rostoucím počtem obyvatel

města se otevíraly možnosti dalších forem podnikání, dařilo se službám i obchodu. Drobní podnikatelé nacházeli zákazníky ve velké míře právě mezi dobře placenými zaměstnanci Baťových závodů.¹⁰⁹

Ve dvacátých a třicátých letech se usilovně stavělo – v režii Baťova koncernu, ale i mimo něj. Na různých místech Zlína se objevovaly nové objekty některých menších továren (například Lacinovy či Jirouskovy), v centru města stavěli obchodníci a živnostníci domy, obchody a provozní prostory.¹¹⁰

Ve městě se vedle obuvnictví rozšiřovaly i další podnikatelské obory a činnosti. V roce 1938 bylo ve Zlíně vedle Baťových závodů dalších 185 zaměstnavatelů. Obuvnické dílny a větší továrny mívaly i slušný počet zaměstnanců, tak například Bohumil Lacina zaměstnával v tomto roce 170 lidí, u Arnošta Jirouska našlo práci 106 obyvatel města, František Novák měl 83 zaměstnanců a Josef Červinka zaměstnával 51 lidí. V obuvnickém průmyslu se prosadili i další podnikatelé – Josef Mikulčák, Františka Batíková, Františka Kohoutková. Dobře se vedlo též stavitelům a zednickým mistrům (Josef Jarcovják, František Flašar, Josef Winkler, Jan Klepal, František Sedláček, Bohumil Zámečník a další). Ve Zlíně dobře prosperovaly tři oděvní domy – Jana Žaludka, Františka Novosada a oděvní dům Ander a syn.¹¹¹

5.3. O nesamostatnosti dělníků a stávce v Baťově podniku

Počátkem dvacátého století procházel obuvnický průmysl krizí – Baťův podnik to sice nezasáhlo nijak fatálně, nicméně

postavení dělníků v továrně se zhoršovalo. Neustálý tlak na zvyšování pracovního výkonu spolu se snižováním mzdy a systémem pokut vyvolával u zaměstnanců firmy protesty, které se ještě vyostřily po návratu Tomáše Bati ze Spojených států. Tomáš Baťa se prý nechával slyšet, že v jeho továrně není jediný samostatný pracovník. U nespokojených dělníků taková slova nenašla úrodnou půdu - odezvou se stala čtyřměsíční stávka zaměstnanců v roce 1906, během které také někteří z nich ze závodů odešli. Ti podnikavější se přímo ve Zlíně pokusili o samostatnou obuvnickou výrobu. Vedli pak své podniky natolik schopně, že po určitou dobu dokázali firmě Baťa úspěšně konkurovat. Na konkurenční boje (někdy až nesmyslným snižováním cen) samozřejmě mnohem častěji doplácely menší firmy. Nicméně už fakt, že Tomáš Baťa přistoupil na prodávání pod cenou, jen aby znemožnil své soky, ukazuje, že konkurenci nebral na lehkou váhu.¹¹²

5.4. Josef a Antonín Červinkovi – továrna na obuv (1904 – 1906, Antonín Červinka samostatně do 1948)

Bratři Josef a Antonín Červinkovi, pocházející z příbuzenstva Tomáše Bati, nicméně „nebaťovští“ výrobci obuvi začali společně podnikat v roce 1900. Firma bratří Červinků patřila k významnějším podnikům – produkovala sice zboží, které patřilo do sortimentu i mnoha jiných obuvnických továren, bratři Červinkovi však pochopili, že zvyšování výroby je možné pouze továrním způsobem. Továrnu na obuv založili v roce 1904, kdy se k nim připojil a podnik finančně podporoval Jan Janáček, bývalý zlínský sládek. Továrna stála na Kvítkové ulici a zaměstnávala na třicet lidí ve výrobě šněrovacích polobotek.¹¹³

Firma Baťa vyráběla tentýž typ obuvi a vzestup podniku bratří Červinkových rozpoutal konkurenční boje obou továren. Na postupné snižování cen Červinkovi doplatili a v roce 1906 se společníci rozešli. Antonín Červinka pokračoval s výrobou samostatně po celou dobu první světové války. Na rozdíl od jiných továren vyráběl ve válečných letech 1914 – 1918 výhradně civilní obuv. V roce 1948 potkal továrnu stejný osud jako mnoho jiných – znárodnění a začlenění do národního podniku Baťa.¹¹⁴

5.5. Ludvík Zapletal, Leopold Batík, Mořic Lehr – továrna na obuv (1906 – 1909)

Mezi první Baťovy dělníky, kteří se během stávky osamostatnili, patřili Ludvík Zapletal, Leopold Batík a Mořic Lehr. Od roku 1906 společně provozovali na Zarámí obuvnickou živnost. Slibně se rozvíjející továrna potřebovala nové prostory. Mořic Lehr, který firmu financoval, koupil tehdy pozemek u nádraží, v těsné blízkosti Baťovy továrny. V polovině roku 1907 muselo městské zastupitelstvo řešit Baťovu stížnost proti této nové továrně – pod záminkou sporu o šířku vyměřené ulice, oddělující obě továrny. Lehrova továrna už tehdy nebyla nijak nevýznamná, Baťa se nejspíš skutečně mohl obávat konkurence v tak blízkém sousedství. O záměrech Lehrových se dnes můžeme už jen dohadovat – rozhodnutí stavět novou továrnu na dohled bývalého zaměstnavatele však vyznívá téměř provokativně.¹¹⁵

Sociální podmínky v Lehrově firmě nebyly dobré a mnoho zaměstnanců odcházelo v nespokojenosti. Když v roce 1909

továrnu zcela zničil požár, šířily se dokonce nepodložené dohady o žhářství.¹¹⁶

Znamenalo to konec výroby – Mořic Lehr se sice pokusil získat povolení k výstavbě nové továrny na stejném místě, to však nedostal a v říjnu roku 1909 pozemek prodal firmě Baťa – objekt pak sloužil jako sklad stavebního materiálu. Povědomí o Lehrově továrně se vytratilo společně se zbouráním budovy roku 1925.¹¹⁷

Jeden z možných silných Baťových konkurentů nepřežil ani tři roky podnikání. Většina zaměstnanců přešla do nové družstevní továrny bývalých pracovníků firmy Baťa, kterou potom převzal František Štěpánek.¹¹⁸

5.6. František Štěpánek – továrna na obuv (1906-1909)

Zajímavý příběh můžeme tušit kolem osoby Františka Štěpánka a jeho působení na poli zlínského průmyslu. František Štěpánek přišel do Zlína roku 1892 a živil se jako učitel na chlapecké měšťance až do doby, kdy se sblížil s Tomášem Baťou. Štěpánek projevil užitečné obchodní schopnosti a brzy měl u Baťů vlivné postavení – v roce 1900 se stal i tichým společníkem firmy.¹¹⁹

Štěpánek odešel ze školy, kde působil, roku 1904 a přešel do firmy Tomáše Bati zrovna v nelehké době. V roce 1906 zažil první velkou stávkou a byl svědkem zavádění „*amerických metod a amerického tempa práce*“. Poněkud levicověji orientovaný Štěpánek americkému systému nevěřil a mezi ním a vedením

firmy vznikaly spory, které vyústily ve Štěpánkuv odchod v roce 1807.¹²⁰

V té době odcházeli z firmy i další zaměstnanci, někteří z nich se pokoušeli o vlastní podnikání. Z takové iniciativy vyrostla i družstevní továrna obuvnické firmy Jana Prášila, která však udržela provoz pouze dva roky a poté ji převzal právě František Štěpánek. Zavedl komisionální prodej a mezitím plánoval vlastní produkci.¹²¹

Cenné zkušenosti, které Štěpánek nabyt během svého působení v Baťově podniku, nyní zúročil způsobem, který jeho obuvnickou továrnu dovedl rychle k úspěchu. Původní dílna na Zarámí přestala brzy stačit a podnik se stěhoval do nových prostor. V roce 1910 se začalo s výstavbou první nové továrny na Cigánově u Dřevnice. Štěpánkova fabrika se rozrostla natolik, že mohla po nějaký čas konkurovat Baťovi. Štěpánek využíval i svého politického vlivu (v letech 1908 – 1919 byl zlínským starostou). Vnitřní prostředí obou soupeřících továren bylo zřejmě také odlišné – zatímco Baťa raději zaměstnával lidi z venkova, u kterých se nemusel obávat vyhraněných sociálních a politických postojů, Štěpánek dával přednost zaměstnancům pokrokovým a politicky vyspělým.¹²²

Vzájemná rivalita zlínských obuvnických továren ustala během první světové války, kdy se Baťovi podařilo dojednat rozsáhlé vojenské zakázky. Po skončení války Štěpánkuv podnik už nedokázal držet krok s Baťovou továrnou, která se ve válečných letech několikanásobně rozrostla. Firma Baťa v roce 1927 tovární budovy koupila. Prováděly se zde koželužské práce, ovšem jen do roku 1934, kdy zedníci zbourali poslední objekty. Dochoval se pouze zlomek tovární budovy za dnešní

restaurací U Máců, na místě továrny vyrostlo v roce 1940 sportovní hřiště, dnešní fotbalový stadion.¹²³

5.7. Otto a Eduard Kuchařovi – továrna na obuv (1906 - 1928)

První provoz a výrobu obuvi Otto Kuchař zahájil v roce 1906 v domě na horním konci Dlouhé ulice. Brzy se k němu přidal bratr Eduard, společně pak postavili továrnu u Kudlovského potoka. Firma slušně prosperovala po dobu první světové války. Malým i velkým podnikům tehdy pomohla objednávka, kterou v roce 1914 Tomáš Baťa vymohl pro armádu.¹²⁴

Přesto docházelo k zadlužování a Kuchařův podnik se neudržel. V závěru dvacátých let továrnu odkoupila firma Baťa – postihl ji osud, který potkal i Lehrovu a Štěpánkovu továrnu na boty. V roce 1933 Kuchařova továrna zanikla při prorážení nové trasy třídy Tomáše Bati.¹²⁵

5.8. Továrna MANOJ (1919 – 1927, od 1927 JIRO)

V roce 1919 založili Arnošt Jirousek, František Novák a Eduard Malota továrnu na obuv MANOJ. Na konci ulice Lešetín II stávala dlouhá přízemní továrna, která svého času zaměstnávala na sedmdesát lidí a byla jednou z těch šťastnějších, kterým se podařilo přečkat i poválečné obtíže. Tovární budovu navrhl v roce 1920 zlínský stavitel Josef Winkler a podle plánů ji také jeho firma postavila. O necelých deset let později, když se provoz továrny rozšířil, nechali si majitelé

vypracovat projekt nástavby od Františka Lydie Gahury. Další adaptace objektu probíhala v roce 1936 podle plánů Miroslava Lorence.¹²⁶

V roce 1921 Eduard Malota z podniku odešel a pokusil se o vlastní podnikání. Druzí dva společníci podnikali do roku 1927. Poté odešel i František Novák a Arnošt Jirousek započal novou etapu úspěšného samostatného podnikání. Období prosperity dovolilo Jirouskovi nechat na počátku třicátých let modernizovat na Lešetíně patrovou továrnu podle návrhu Miroslava Lorence. V polovině třicátých let došlo k dalšímu rozšíření a nadstavbě části budovy na tři etáže. Po Jirouskově osamostatnění dostala úspěšná forma nový název „JIRO – Arnošt Jirousek, továrna obuvi“.¹²⁷

Jirouskův podnik byl jeden z mála, který si dokázal podržet dobré místo na trhu i v konkurenčním stínu firmy Baťa. Jirouskovi se dokonce podařilo udržovat v potenciálně napjatém vztahu dvou obuvnických firem místo napětí spolupráci – Baťův podnik využíval výrobní kapacitu Jirouskovy továrny a zásoboval jej také zakázkami.¹²⁸

V roce 1940 si Arnošt Jirousek nechal na Dlouhé ulici postavit dům podle projektu brněnského architekta Eduarda Oškery. Třípatrový činžovní dům se zeleným keramickým obložení fasády zde stojí dodnes. V roce 1948 se továrna dočkala znárodnění a Arnošt Jirousek nuceně odešel do zahraničí.¹²⁹

Také František Novák se po odchodu z firmy pokusil samostatně podnikat. V původní firmě MANOJ zastával František Novák funkci řemeslného odborníka. Když v roce 1927

jeho spolupráce s Jirouskem skončila, začal podnikat na vlastní pěst. Před druhou světovou válkou provozoval solidní prosperující podnik s vlastními prodejny.¹³⁰

5.9. Eduard Malota – továrna na obuv (1921 – 1929)

Eduard Malota se jako jediný ze svých sourozenců nevěnoval tradičnímu rodinnému povolání. Nejmladší syn zlínského perníkáře vystřídal během života několik zaměstnání. Svou rodinu občas uváděl do rozpaků nejrůznějšími podnikatelskými pokusy, v počátcích stála například chemická továrna ve Vizovicích, později ve Zlíně. Po neúspěchu našel u firmy Baťa uplatnění coby obchodní cestující.¹³¹

Od roku 1919 pracoval jako obchodní cestující také pro Zapletalovu obuvnickou továrnu a ještě předtím též pro Štěpánkovu továrnu. Podnikavá povaha Eduarda Maloty vedla jej k rozhodnutí stát se také továrníkem. V roce 1919 si nechal na Zarámí postavit patrový dům a v něm zřídit obuvnickou výrobu.¹³²

Mezi zlínskými obuvníky se seznámil se svými budoucími společníky Arnoštem Jirouskem a Františkem Novákem. Ještě v roce 1919 vznikla obuvnická firma MANOJ. Nová továrna začala vyrůstat na konci roku 1919 na Lešetíně II. Ve svých počátcích si podnik vedl až překvapivě dobře. Soustředil se na výrobu cviček a sandálů, specialitou byla bílá plátěná obuv. Už v roce 1921 odešel Eduard Malota s vlastním záměrem samostatné výroby obuvi.¹³³

Firma MANOJ pokračovala pod stejným názvem v lešetínské továrně a dosáhla významného postavení. Na počátku dvacátých let patřila mezi „top five“ nejvýznamnějších zlínských obuvnických firem (Baťa, Štěpánek, Zapletal). V roce 1927 se zbylí společníci Arnošt Jirousek a František Novák rozešli a začali podnikat samostatně – to znamenalo konec společné firmy MANOJ. Oba celkem úspěšně pokračovali v provozu obuvnických výroben až do znárodnění roku 1948.¹³⁴

Eduard Malota založil vlastní podnik hned po rozchodu se společníky v roce 1921. Továrna sídlila nejdříve v domě číslo 276 na Zarámí, už tehdy však Malota připravoval budoucí provoz firmy v domě číslo 182 na zlínském náměstí. V následujících letech prošla Malotova továrna několika krizemi i vzestupy na různých místech. V roce 1926 začal budovat továrnu ve Stráních, její stavbou se však zadlužil. Malotovi se už nepodařilo přivést podnik k prosperitě a v roce 1929 továrník oznámil krach své firmy. Malotův sen stát se továrníkem a výrobou bot konkurovat Baťovi se zde definitivně rozplynul.¹³⁵

5.10. Antonín a Ludvík Malotovi – továrna na gumové zboží (1922 – 1923)

Podnikatelského ducha měli také bratři Antonín a Ludvík Malotovi, kteří si ve dvacátých letech zřídili továrnu na gumové zboží. V roce 1922 začali stavět výrobní budovu poblíž Štěpánkovy továrny na obuv. V roce 1923 už stála nová továrna – navrhla a postavila ji firma František Malota a spol. z Bratislavy. Z této kanceláře pochází mnoho baťovských staveb

ve Zlíně. Po slibných začátcích se firma dostala do potíží a v roce 1923 budova továrny změnila majitele.¹³⁶

5.11. Vladimír Barbořík a Leopold Batík – továrna na obuv (1922 – 1948)

V roce 1922 začal v domě na rohu Kvítkové ulice a Lešetíně I podnikat Vladimír Barbořík, vyučený švec, který předtím pracoval v továrně u Štěpánků. Ve dvacátých letech rozšířil svou obuvnickou dílnu. V roce 1923 přišel k firmě jako společník Leopold Batík. Továrna tehdy vyráběla především pánskou a dámskou obuv.¹³⁷

Leopold Batík pracoval také v továrně u Františka Štěpánka. Po příchodu k Barboříkovi firma změnila název na „Barbořík a Batík – továrna na obuv“. Podnik dobře prospíval a tak oba majitelé mohli uvažovat o rozšíření výrobních prostorů o novou budovu. Podle plánů z let 1927 ji postavil Josef Jarcovják, na jejím konečném řešení se podílel také Miroslav Lorenc. Vladimír Barbořík mezitím zemřel a dům přešel do vlastnictví jeho ženy – ta jej pronajala Leopoldu Batíkovi. Po Batíkově smrti převzala výrobu obuvi jeho žena a pod firmou „Františka Batíková, továrna obuvi“ pokračovala v podnikání až do roku 1948.¹³⁸

5.12. Bohumil Lacina – továrna na obuv (1928)

Další továrna na obuv se zrodila v druhé polovině dvacátých let. Patřila Bohumilu Lacinovi, který přišel do Zlína někdy v roce 1927. V následujícím roce založil společně s bratry

Josefem a Františkem Červinkovými na Sokolské ulici výrobu obuvi pod značkou „Iris“. Spolupráce Červinkových s Lacinou netrvala dlouho. Bohumil Lacina se pak samostatně zaměřil na výrobu dámské obuvi. Lacinova továrna se rozrůstala a brzy vznikl problém s nedostatkem místa na výrobní procesy. Nová továrna vyrůstala od roku 1936 na rohu ulice 2. května a Padělky I. Nová továrna dokončená v roce 1937 vznikala podle projektu Miroslava Lorence. V roce 1941 provedla stavební firma Viktora Jandáska přístavbu ke stávajícímu objektu. Podnik existoval až do roku 1948, kdy jej jako mnoho jiných postihlo znárodnění a začlenění do národního podniku Baťa.¹³⁹

6. Miroslav Lorenc – život a dílo

Při letmém pohledu se Zlín jeví jako město ve všech směrech, včetně architektonické podoby, určované podnikem Baťa. Při podrobnějším zkoumání se začíná ukazovat větší stavební rozmanitost. Záslouhou architektů činných mimo stavební kancelář firmy Baťa dostalo město šanci rozvíjet se do moderní podoby i v těch částech, které unikaly Baťově pozornosti.¹⁴⁰

Pragmatismus idejí Tomáše Bati výrazným způsobem určil podobu vznikajícího Zlína. To, co se zrodilo pod tlakem požadavků na ekonomičnost, racionalitu a účelnost stavění, bylo dílem značně specifickým a ojedinělým. Bylo by však mylné domnívat se, že ve Zlíně vznikala pouze architektura poplatná baťovské racionalizaci. Standardizovaný modul a typická cihlová červeň (prosazená v rámci snížení výdajů za omítání domů) sice tvář Zlína charakterizuje podstatně, nikoliv však výlučně. Ve třicátých letech zde působilo i jiné architektonické pojetí v duchu klasického funkcionalismu. Hlavním tvůrcem této „jiné architektury“ Zlína se stal Miroslav Lorenc, žák Jana Kotěry a Josefa Gočára na pražské Akademii. Miroslav Lorenc před příchodem do Zlína několik let pracoval v pražském ateliéru Jaromíra Krejčara, kde měl vynikající možnost přiblížit se k myšlenkám českého funkcionalismu.¹⁴¹

Ve firmě Baťa Lorenc brzy narazil na rozdílné představy o řešení finanční dostupnosti při výstavbě typizovaných rodinných domů. Jen nerad se přizpůsoboval baťovskému modelu a z firmy po nedlouhé době odešel. Nově budovaný Zlín sice sliboval příležitosti a lákal velkými stavebními úkoly, talentovaného a cílevědomého architekta však spíše brzdil v rozletu. Lorencova

tvorba nebyla závratně odlišná od baťovské architektury, nenechala se však svázat baťovskými požadavky ekonomického minimalismu.¹⁴²

6.1. Studium a odchod do Zlína

Miroslav Lorenc se narodil v roce 1896 v Holešově jako nejstarší syn mlynáře Jana Lorence. Rodina se později přestěhovala do Hodonína, kde mladý Miroslav Lorenc získal první vzdělání. Rok před první světovou válkou začal studovat na průmyslové škole stavitelské v Brně, kde se poprvé setkal se stavitelskou praxí. V roce 1922 nastoupil na Akademii výtvarných umění v Praze, jeho učiteli se stali Josef Gočár a Jan Kotěra. Studium Lorenc ukončil v roce 1925 a v průběhu let pracoval v několika projekčních kancelářích – Gočárově, Strnadově, Rösslerově i Krejcarově. V té době podnikl několik cest po západní Evropě a nechal se inspirovat Bauhausem a ruským konstruktivismem. Levicová orientace byla Lorencovi blízká – nejen vlivem přesvědčení jeho otce. Lorenc sám se stal aktivním členem skupiny levicových intelektuálů při sdružení Devětsil a později členem Svazu socialistických architektů. Ještě v Praze se setkal s Ludmilou Batíkovou, svou pozdější ženou. V roce 1927 se vzali a o tři roky později se Lorenc přestěhoval do Zlína, do domu svého tchána Leopolda Batíka.¹⁴³

6.2. Působení ve firmě Baťa

Miroslav Lorenc měl za sebou deset činných let strávených v Praze, když se rozhodl odejít do Zlína. Stalo se tak v roce

1930 a k rozhodnutí přesídlit přispělo zřejmě více důvodů. Především Lorenc nastoupil do stavebního oddělení firmy Baťa, kde mohl očekávat stálý přísun zakázek. Na začátku třicátých let firma toto oddělení rozšířila a společně s Lorencem přijala i další architekty – Vladimíra Karfíka a Miroslava Drofu. Dalším z důvodů, proč se Lorenc chtěl usadit ve Zlíně, jistě byl i jeho sňatek s Ludmilou Batíkovou, dcerou zlínského podnikatele a veřejně činného měšťana Leopolda Batíka.¹⁴⁴

V roce 1930 Lorenc ve firemní stavební kanceláři navrhl podobu školní čtvrti s živnostenskou školou, školu na Letné, Společenský dům a kino. Živnostenská škola vyrostla do podoby podle Lorencova plánu, zbytek školního areálu se realizace nedočkal. Podobný typ budovy s terasou a okenní stěnou představovala i škola na Letné. Velký projekt hotelu Společenský dům započal v roce 1931.¹⁴⁵ Už v průběhu stavebních prací sílily rozpory mezi Lorencem a vedením firmy Baťa. Začalo se stavět podle Lorencových plánů, ale od původního plánu se upustilo a hotel dostal dnešní podobu upravenou Vladimírem Karfíkem.¹⁴⁶

Na dalším projektu už Lorenc odmítl pracovat. Pozoruhodný návrh Velkého kina vedení firmy odmítlo jako příliš nákladný. Budova pak dostala podobu úsporného provizoria.¹⁴⁷

Neshody kolem tohoto projektu zřejmě podpořily Lorencovy důvody k odchodu z firmy. Plány na stavbu kina se nedochovaly, lze se tedy jen dohadovat, nakolik konečné provedení vycházelo ze zjednodušených Lorencových plánů, či zda finální podobu určil František Lydie Gahura.¹⁴⁸

Miroslav Lorenc měl patrně stálý důvod k nespokojenosti ve stavební kanceláři u Bařů, protože už v roce 1931 z podniku odešel a otevřel si vlastní projekční kancelář. Jelikož se výrazná stavební pozornost firmy soustředila v bezprostředním okolí továrny s cílem propojit pracovní i soukromý život zaměstnanců, zůstávalo staré náměstí „nebařovskou“ zónou. V okolí náměstí čile pokračovala výstavba měšťanských domů a schopný architekt se zkušenostmi zde snadno získal svou klientelu – svědčí o tom například to, že na své první samostatné zakázce začal Lorenc pracovat téměř ihned po otevření kanceláře.¹⁴⁹

6.3. Vlastní projekční činnost

V domě rodičů své ženy na Sokolské ulici zahájil v roce 1931 vlastní projekční činnost. Svě první zakázky, ať už šlo o kolonii domů na ulicích Kamenná a Prlovská pro stavební družstvo Podřevnicko, nebo domy pro soukromé investory, projektoval Lorenc jako objekty čistých jednoduchých forem s úsporným a funkčním řešením. Funkcionalistická elegance Lorencových projektů se vymykala čistě účelnému stylu jednotné bařovské zástavby a narušovala jistou stereotypnost nově budovaných dělnických kolonií.¹⁵⁰

Za léta své činnosti Lorenc vyprojektoval pro své zákazníky řadu mimořádných staveb, z nichž některé se dochovaly takřka v nezměněné podobě, jiné s úpravami a některé dnes již nestojí. Asanaci podlehla například Šallerova vila (na místě dnešního divadla) nebo Malotova kavárna (dnes obchodní dům Modus). Některé z těchto budov se

podnikatelskými aktivitami změnilo k nepoznání – dům pana Chudárka (dnes pizzerie U čápa) nebo dům paní Vajové (dnes pizzerie Deštník). Kolonii domků na Kamenné a Prlovské ulici proměnila vlna nepůvodních přístaveb už v dobách socialismu. Některé z domů se naopak dočkaly povedených rekonstrukcí – mezi nimi dům pana Voleše nebo dům pana Javorského.¹⁵¹

6.4. Architektem měšťanského Zlína

Po celá třicátá léta projektoval Miroslav Lorenc v centru města obytné a obchodní domy pro soukromé investory. Obchodníci a podnikatelé dostali v Lorencovi možnost stavět moderní a kultivované domy. Architektovi se zase dostalo prostoru k uplatnění vyspělého architektonického myšlení. Lorenc zrealizoval jen ve Zlíně kolem padesáti staveb.¹⁵²

Na Bartošově ulici se podle Lorencových plánů stavěly domy pana Chudárka (1932) a pana Maloty (1933 – 1935), na Štefánikově ulici domy Filomeny Vajové (1932), pana Roubínka (1932), Františky Sieglové (1935) a pana Matulíka (1935), na třídě Tomáše Bati zmíněný dům pana Javorského a vila Šallerových (1932), dále domy Františka Krause (1932), Aloise Nakládala (1933) a Františka Ryšavého (1936), na Rašínově ulici dům pana Mizery (1934), dům pana Minaříka (1937) a dům pana Macháně (1937), na Sokolské ulici dům pana Jopka (1937), dům pana Kalinovského (1939) a činžovní domy (1939). Na Soudní ulici pak dům pana Váce (1937).¹⁵³

Takto soustředěná výstavba ve středu města měla nemalý vliv na formování a celkový vzhled zmíněných ulic. Miroslav Lorenc v některých případech při projektování jednotlivých domů

plánoval sjednocení vzhledu celé ulice výstavbou dalších domů nebo alespoň vyrovnáním výšek domů stávajících.¹⁵⁴

Ve třicátých letech se i ve Zlíně projevila hospodářská krize – následkem toho se občané snažili uložit svůj kapitál v nemovitostech. Zřejmě takto vznikala řada nájemních domů, vzájemně od sebe jen nepatrně odlišených.¹⁵⁵

Vnitřní město ve třicátých letech výrazně proměnilo svůj vzhled – nízké přízemní měšťanské domky nahradily první skutečně moderní domy a velkoryse řešené obchody. Proměnou historického jádra se dovršil proces přerodu starého Zlína, malého provinčního městečka, v moderní průmyslové město s téměř čtyřiceti tisíci obyvateli. Miroslav Lorenc k tomu přispěl řadou návrhů, které mimo okruh baťovské architektury patří k tomu nejlepšímu, co v meziválečném Zlíně vzniklo.¹⁵⁶

6.5. Obchodní a obytné domy v centru města

Obchodníci a podnikatelé z řad Lorencovy klientely požadovali stavby řešené tak, aby v jedné budově splňovaly požadavky na komfortní bydlení i provozování obchodu. Pro tyto stavebníky Lorenc navrhoval domy s prosklenými výlohami, které zabíraly často celé přízemí, a s obytnými prostory v patře. Domy měly trojdílná, v některých případech pásová okna a rovnou střechu. Na straně obrácené do dvora bývaly balkóny nebo terasy. Stávalo se, že architekt si musel poradit s parcelou nevýhodných rozměrů, například s dlouhými a úzkými prolukami po starých zbořených domech.¹⁵⁷

Některé domy měly obložení kachličkami po celé fasádě nebo jen mezi okny – kachličkovou fasádu dostal například Mizerův dům na Rašínově ulici. Jindy architekt využil dvou druhů oken k odlišení obytné a užitkové části domu, jako je tomu na Minaříkově domě na Dlouhé ulici (viditelně odlišená restaurační část). V návrhu nedochovaného domu pana Maloty na Bartošově ulici se Lorenc zabýval myšlenkou reklamy umístěné přímo na domě.¹⁵⁸

6.5.1. Dům Eduarda Pelčáka (1931)

Období tvorby pro zlínské měšťany zahájila stavba obchodního a obytného domu Eduarda Pelčáka na rohu Dlouhé a Rašínovy ulice.¹⁵⁹

Byla to jedna z největších a nejvýznamnějších staveb, které Lorenc ve Zlíně postavil. Stavební pozemek o nevýhodných rozměrech (45 metrů na délku a 4,5 až 6,5 metrů na šířku) se architekt snažil maximálně využít, tomu dobře posloužilo vysunutí hmoty vyšších obytných pater. Přízemí a první patro sloužilo obchodu a různým službám. S touto podobou obchodního a obytného domu se poté setkáváme u Lorence častěji.¹⁶⁰

Racionálně řešený půdorys a vysoké estetické kvality stavby lze označit za průlomový krok v oblasti soukromého stavitelství. Dům Eduarda Pelčáka vnáší do zástavby centrální části města poprvé příchod moderní soudobé architektury. Dolní prosklená komerční část domu nesla lehce předsunutou hmotu horní obytné části, rozdělené třemi liniemi pásových oken.¹⁶¹

6.5.2. Dům Františka Javorského (1932)

Jiná stavba, tentokrát na jižní frontě rozšířeného zlínského náměstí – dům pana Javorského – využila podobně spojení komerčních a obytných prostor. Miroslav Lorenc zde vytvořil první skutečně moderní palác velkoměstského stylu ve Zlíně. V přízemí se nacházelo sedm prostorných obchodů s velkými prosklenými výkladními skříněmi. Druhé poschodí pak zabíraly kanceláře Živnostensko-průmyslové záložny a kanceláře obchodů. Zbytek budovy vyplňovaly prostorné byty.¹⁶²

Obchodní a bankovní dům Františka Javorského vyrostl vedle katolického kostela v roce 1932. Zatímco přízemí ožívalo čilým obchodním ruchem, patro budovy sloužilo k provozu Živnostensko-průmyslové záložny. Charakteristickým znakem domu jsou maximálně prosklené plochy a zaoblené prosklení vchodů do obchodů. V sedmdesátých letech došlo k nešťastné přestavbě budovy, původní vzhled se jí podařilo vrátit zdařilou rekonstrukcí v roce 1992 (architekti Jaroslav Habarta a Jiří Záhořák ze zlínského ateliéru ADDO). Původně zamýšlené rozdělení zón se obnovilo – v patře funguje bankovní provoz, zatímco přízemí obývají obchody.¹⁶³

6.5.3. Dům Zdeňka Minaříka (1934)

Dům číslo 73 na Rašínově ulici se stavěl v roce 1934. Zde provozovaná restaurace patřila svého času společně s Malotovou kavárnou k nejvyhledávanějším podnikům ve Zlíně. Hlubkově odstupňované patro vytvořilo prostor pro terasu.

Fasáda domu dostala obložení kachličkami, podobně jako další dva domy na Rašínově ulici – třípatrový obytný a obchodní dům Leopolda Mizery (1934) a obchodní dům Jaroslava Macháně (1937).¹⁶⁴

6.5.4. Dům Aloise Nakládala (1933)

Jižní frontu náměstí obývá kromě bankovního domu pana Javorského ještě další stavba Miroslava Lorence, v protějším rohu náměstí postavený dům Aloise Nakládala (1933), jehož hlavním nájemníkem je dnes papírnictví McPen.¹⁶⁵

6.5.5. Malotova cukrárna a kavárna (1933)

Největší stavební proměnou prošla Bartošova ulice vedoucí od náměstí Míru směrem k železničnímu nádraží. Architektonicky šlo o jednu z nejlépe řešených ulic nebaťovského Zlína. Z původní většinou přízemní zástavby zde do roku 1934 zůstaly pouze tři domy, ostatní objekty postupně podlehly přestavbě. Místo nich vyrostly v ulici nové domy – oděvní dům Františka Novosada, sousední třípatrová stavba činžovního domu pana Chudárka a především populární Malotova cukrárna a kavárna. Dům postavený v roce 1933 patřil k vynikajícím realizacím Miroslava Lorence. Nepříliš velkorosý prostor průčelní fronty architekt využil pro nápadité půdorysné řešení cukrárny v přízemí spojené s kavárnou v patře a s bytem majitele a personálu v dalších dvou poschodích.¹⁶⁶

Malotova kavárna a cukrárna svého času lákala do centra města jak nabízenými službami, tak moderním velkoměstským

vzhledem. Stavěla se mezi lety 1933 – 1935, dnes její místo zabírá obchodní dům Modus.¹⁶⁷

6.5.6. Vila Šallerových

Se zbouráním vily Šallerových přišel Zlín o jednu z nejčistších funkcionalistických staveb. Architekt zde dostal volnou ruku a na domě uplatnil i střešní pergolu – ideál funkcionalistického bydlení.¹⁶⁸

6.6. Domy mimo centrum města

Lorencova pozornost se nesoustředila jen na centrum města. Projekty obytných domů a vil v okrajových částech Zlína poskytovaly větší prostor pro konstrukční rozmanitost než stísněné parcely v okolí náměstí. Architekt stavby více členil terasami, arkýři a hloubkovým odstupňováním jednotlivých částí. Jednou z prvních samostatných prací byl návrh komplexu rodinných domků bytového a stavebního družstva Podřevnicko na ulicích Kamenná a Prlovská. Kolonie rodinných domů zde vyrůstala v letech 1932 – 1933. Domy se stavěly ve třech lehce dispozičně odlišných typech a všechny vycházely z dřívějších Lorencových návrhů minimálních rodinných domů.¹⁶⁹

V mnoha případech architekt uplatnil pásová okna a členění stavby užitím teras a arkýřů. Za pozornost stojí především dvě vily v ulici Na požáře – vila pana Voleše z roku 1934 a vila Bohuslava Ševčíka z roku 1935. Zajímavě řešené jsou některé domy v údolí Dřevnice – vila Františka Šmída v ulici U splavu (1932), vila paní Blažkové na Tyršově nábřeží

z roku 1934, dům pana Krajče na Zálešné (1934) a dům pana Kalinovského na Sokolské ulici (1939).¹⁷⁰

Jednoduché kubické formy Lorencových návrhů procházely u jednotlivých staveb proměnami, v případě vily paní Blažkové se architekt od svého stylu odchýlil směrem k netypickým, téměř romantizujícím rysům. Tyto tendence jsou patrné pouze v plánech, na provedené stavbě se neobjevily.¹⁷¹

6.6.1. Dům pana Chudárka na Fügnerově nábřeží (1932)

V případě staveb mimo městské centrum dostával architekt větší prostorové a tvůrčí možnosti. V roce 1932 se stavěl funkcionalisticky čistý dům s prodejnou pro pana Chudárka na Fügnerově nábřeží. Patrový dům kubických tvarů ozvláštňuje vysunuté prosklené schodiště. Rodina Chudárků v sedmdesátých letech dům prodala a ten pak prošel přestavbou, která nenávratně poškodila původní funkcionalistickou čistotu Lorencova projektu. Dnes je v domě pizzerie U čápa. Podobný osud jako dům pana Chudárka potkal i dům Filomeny Vajové na křižovatce ulice Štefánikovy a Dlouhé – po přestavbě se stal taktéž pizzerií.¹⁷²

6.6.2. Dům Františka Šmída U splavu (1932)

Dům pana Šmída v ulici U splavu je unikátní v tom, že jako jedna z mála funkcionalistických staveb nemá rovnou střechu. Na přání pana Šmída, který byl hudebníkem, vyprojektoval Lorenc dům s ohledem na akustické kvality prostoru.¹⁷³

6.6.3. Vila Bohuslava Ševčíka Na požáře (1935)

Bohuslav Ševčík, jeden z nejnámennějších ředitelů firmy Baťa si nechal dům ve vilové čtvrti postavit v roce 1935. Pozemky ke stavbě získal od firmy Baťa, i když původně zamýšlel zastavět daleko větší rozlohu. Volně stojící vila má obdélníkový půdorys s organicky předstupující terasou. Jednoduchost stavby oživil Lorenc proskleným rohovým oknem zimní zahrady. Zadní fasádu ozvláštňuje velkoryse pojaté prosvětlené schodiště. Podle dřívějších Lorencových plánů měla vila dostat šikmou střechu. Dynamicky tvarované hmoty domu zasazeného do zahrady zůstaly v takřka původní podobě dodnes. Pouze v roce 1937 Vladimír Karfík upravil vstupní halu. Vážnějšího poškození se vila dočkala při bombardování v roce 1944, následkem toho se nedochovaly původní interiéry prvního patra. Přesto jde o jeden z nejlépe dochovaných domů Miroslava Lorence ve Zlíně.¹⁷⁴

6.7. Kolektivní bydlení – nájemní domy

Je známo, že Tomáš Baťa nebyl příliš nakloněn myšlence kolektivního bydlení, které mohlo být případným zdrojem sociálních nepokojů mezi jeho zaměstnanci. Tomáš Baťa vyvinul velké úsilí při hledání ideálního typu rodinného domu, takového, který by splňoval všechny požadavky pohodlného soukromého bydlení. Rostoucí čtvrti rodinných domů ve dvacátých letech jsou toho důkazem. Třicátá léta nicméně přinesla další možnosti řešení bytové otázky. Koncem třicátých let se začaly ve Zlíně stavět domy, které se zde dříve objevovaly jen v omezené míře.

Na této změně se podílel i Miroslav Lorenc návrhy tak zvaných elektrických (plně elektrizovaných) domů pro úředníky na Kvítkové ulici a na třídě Tomáše Bati.¹⁷⁵

Další nájemní domy stály na ulici Sokolské a na Růmech (1939). Tyto domy mívaly jedno- až čtyřpokojové byty a veškeré potřebné zázemí – prádelny, sušárny a střešní terasy. Lorenc měl s tímto typem bydlení pravděpodobně větší zkušenosti než architekti projekční kanceláře firmy Baťa.¹⁷⁶

6.8. Veřejné a průmyslové stavby

Vedle rodinných vil a obchodních domů v centru Zlína projektoval Lorenc i stavby veřejné a průmyslové, mezi nimi dvě továrny – Lacinovu na Padělkách a Jirouskovu na Lešetíně II, obě z roku 1936. Nad dnešním divadlem vyrostl v roce 1937 klášter kongregace milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě. Od sedmdesátých let slouží část budovy jako studentský klub. V roce 1939 stál na Divadelní ulici hasičský dům. Podle všeho se Lorenc podílel na návrhu velkostavby nárožního domu obchodníka Eduarda Trantírka na náměstí Míru, který však nakonec provedl Viktor Jandásek.¹⁷⁷

Zatímco při projektování rodinných vil a obchodních domů se Lorenc přirozeně vyhraňoval vůči baťovské uniformní tendenci, při stavbě dvou továren (Lacinovy a Jirouskovy) zúročil právě zkušenosti z projekční kanceláře firmy Baťa. Obě továrny měly železobetonový skelet s cihlovou výplní a jejich konstrukce odpovídala moderním zásadám práce.¹⁷⁸

6.9. Činnost mimo Zlín

Stavební úsilí Miroslava Lorence se neomezilo jen na zlínské prostředí. Mezi jeho realizace v jiných městech patří radnice v Kostelci u Zlína, Linhartova vila v Malenovicích, vila Oldřicha Paříka, spořitelna a měšťanská škola v Napajedlech, Ulmanova vila v Uherském Hradišti, kasárna v Holešově a rodinné domy v Litovli a v Hodoníně. Vedle realizovaných prací se dochovalo množství Lorencových myšlenek v podobě návrhů a plánů. Tvůrčí rozmach architekta byl ukončen počátkem války a následujícími událostmi, které měly pro Lorence tragické důsledky.¹⁷⁹

6.10. Vlivy a citace

Miroslav Lorenc studoval na pražské Akademii výtvarných umění u Jana Kotěry a Josefa Gočára, vliv na něj měl nepochybně i Jaromír Krejcar, do jehož ateliéru Lorenc vstoupil v roce 1927. Lorenc si od svých učitelů odnesl funkcionalistické přesvědčení, které pobyt v týmu Krejcarových spolupracovníků ještě upevnil. Jako jeden z prvních projektů v Krejcarově ateliéru Lorenc vypracoval návrh Gibianovy vily v Praze – Bubenči (1927 – 1929). Něco z této stavby poté přenesl do projektů pozdějšího působení ve Zlíně – například tvary okenních ráků v Minaříkově domě na Rašínově ulici (1934) a v rodinném domě Františka Šmída v ulici U splavu (1932) se nápadně podobají těm z pražské vily.¹⁸⁰

V mnoha detailech srovnání Lorencových zlínských staveb a Krejcarových pražských projektů bychom mohli hledat návaznosti a citace – většinou však jde o příliš obecné znaky

funkcionalistické architektury. V jedné stavbě však můžeme vidět tuto souvislost jasněji – jedná se o Lorencův dům pana Maloty s kavárnou a cukrárnou na Bartošově ulici ve Zlíně (1933 – 1935). Jak v konstrukčním pojetí (pásy oken tvoří prosklené patro fasády), tak v celkovém vyznění hotové stavby se nabízí srovnání s Krejcarovým obchodním domem Olympic na Spálené ulici v Praze na Novém městě (1926 – 1928). Obchodní dům Olympic oživovaly reklamní nápisy, neony, antény, sluneční plachty a další prvky navozující představu rušného života moderního velkoměsta.¹⁸¹

Miroslav Lorenc se o tentýž účinek pokoušel ještě v Baťových službách, s úspěchem jej však uplatnil teprve ve vlastním ateliéru, především na budově Malotovy cukrárny a kavárny a domu s Minaříkovou restaurací na Rašínově ulici z roku 1934. Oba domy v menším měřítku opakuji prostorové řešení obchodního domu Olympic (otevřená spodní část a pásová okna v patrech) a také vizuální údernost velkých reklamních nápisů na fasádách.¹⁸²

6.11. Význam pro Zlín

Význam Lorencovy práce pro Zlín spočívá mimo jiné také ve vytvoření protikladu baťovské červenobílé cihlové architektury. Lorenc položil základy „měšťanského Zlína“ – kvalitní projekty s návazností na východiska pražské avantgardní architektury, nepodmíněné za každou cenu nízkými finančními náklady, vytvořily reprezentativní protějšek baťovskému Zlínu s továrnou a čtvrtěmi stejných rodinných domků.¹⁸³

Období tvořivé práce pro Zlín však netrvalo ani celých deset let. Po okupaci Československa se Miroslav Lorenc zapojil do aktivit odbojové organizace Obrana národa a nějakou dobu se mu podařilo skrývat, v roce 1940 však byl zatčen a postupně umístěn do několika věznic. V roce 1943 byl odsouzen k smrti a popraven ve věznici ve Vratislavi.¹⁸⁴

7. Nebaťovská architektura města – Miroslav Lorenc a další architekti

Miroslav Lorenc vystupuje skrze významné projekty a jména klientů do popředí zlínské architektonické scény více než jiní projektanti této části města. Spojení s firmou Baťa, následné osamostatnění a práce pro majetnou klientelu a samozřejmě invence architekta rozvíjejícího funkcionalistickou notu v prostředí zlínského racionalismu – to vše soustředilo pozornost badatelů vždy na osobnost Miroslava Lorence na úkor dalších architektů, kteří ve Zlíně zcela jistě pracovali. Dílo Miroslava Lorence zůstává pro město nepochybně jedinečným přínosem. Centrum starého Zlína však nevzniklo celé z myšlenky jednoho architekta.

Zatímco Miroslav Lorenc navrhl mnoho staveb, které se nesmazatelně zapsaly do tváře města, někdo další zde musel být i pro ty ostatní, méně okázalé případy. Takovým opomenutým tvůrcem byl například Bohumil Zámečník, jehož prostý, funkční a čistý styl oslovil mnoho investorů. V době, kdy se Zlín nenávratně loučil se svou historickou podobou, a celé ulice se proměňovaly v časovém horizontu několika málo let, ukázal se takový projektant velmi potřebný. Bohumil Zámečník se nakonec stal autorem velké části domů soustředěných v oblasti kolem historického náměstí. Jeho pojetí obchodního a obytného domu bylo veskrze účelné a ekonomické. V konstrukci i dispozičním řešení se jeho projekty v podstatě jen nepatrně odlišují od různých forem baťovského domku. Pravidelnou a prostou kompozicí fasády se domy podle projektu Bohumila Zámečníka řadí v celek s ustáleným architektonickým výrazem.

Více pozornosti přitahuje práce stavitele Viktora Jandáska, který ve Zlíně působil až do konce padesátých let. Architekt šel ve stopách svého otce, Josefa Jandáska, který se podepsal pod několik projektů obchodních domů v centru města. Firma Jandásek působila na Přerovsku a na Zlínsku a v době svého největšího rozkvětu zaměstnávala přes dvě stě zedníků.¹⁸⁵

Viktor Jandásek byl autorem řady zlínských městských staveb, z nichž nejvýrazněji do tváře města zasáhl rohový dům obchodníka Eduarda Trantírka. Ten se stal jednou z nejvýznamnějších dominant náměstí Míru a výrazným dokladem kvalitní prvorepublikové architektury a moderního životního stylu. Autorství Trantírkova domu se dříve přisuzovalo Miroslavu Lorencovi. Fakt, že zde působil další architekt tak výrazných kvalit, zasluhuje pečlivou pozornost. Kromě domů pro zlínské obchodníky zrealizoval Viktor Jandásek řadu vil, například pro pana Novosada, pana Sedláře či pana Bogáče. Podílel se na nadstavbě Lacinovy továrny a domu pro jeho zaměstnance (1940, dnešní lékařský dům). Své projekty propracovával do nejmenších detailů a často navrhoval i vnitřní vybavení staveb. Vyznačují se charakteristickým stavitelským rukopisem a propracovaným technickým řešením.¹⁸⁶

Zdařilými projekty se do historie nové výstavby historického středu města zapsala řada dalších architektů. Josef Jarcovják, Josef Winkler, Max Tintner či František Flašar se nedostali do širšího povědomí o zlínské architektuře. Někteří z nich zanechali ve městě jen letmou stopu v podobě ojedinělého projektu, tak jako Max Tintner realizací domu Bernarda Weinsteina. Naopak se i zde občas objeví jméno baťovského architekta (František Lydie Gahura).

Každý z těchto tvůrců si vytvořil vlastní jedinečný a rozpoznatelný rukopis. Gahura se sochařským chápáním hmot rozvinul své pojetí do klasicizujícího funkcionalismu. Racionálním přístupem se lišil od Miroslava Lorence, který se snažil rozvíjet estetiku čistého stylu neomezovaného firemní kulturou. Miroslav Lorenc využíval prosklených ploch k velkorysému členění hmoty staveb a vytvářel dojem velkoměstské architektury. Naproti tomu styl Bohumila Zámečnicka a dalších projektantů se zasloužil o vizuálně klidný charakter celých bloků v ulicích, které daly vyniknout solitérům.

Následující kapitola se pokouší o zjištění rozsahu práce jednotlivých architektů a kvality jejich projektů. Zmapovaná oblast zahrnuje náměstí Míru a ulice Zarámí, Bartošovu, Rašínovu, Soudní, část třídy Tomáše Bati, ulici Školní a Štefánikovu.

8. KATALOG

8.1. NÁMĚSTÍ MÍRU

Náměstí Míru 9, Bohumír Čermák, dům Eduarda Červinky, 1931 – 1932

Původně stál na parcele dům po Antonínu Šmídovi, od počátku dvacátých let ve vlastnictví Eduarda Červinky, který zde provozoval uzenářskou dílnu. Majitel starý dům postupně upravoval a rozšiřoval prodejnu až do roku 1931, kdy rozhodl o stavbě nového domu. V dubnu 1931 si nechal vypracovat plány na stavbu obchodního a obytného domu brněnským architektem Bohumírem Čermákem. Projektant navrhl novostavbu jako dvoupatrový obchodní a činžovní dům s podkrovím, zděný s železobetonovou konstrukcí. Majitel v přízemí umístil velký obchodní lokál pro řeznictví a jídelní oddělení. Patro sloužilo jako obytný a kancelářský prostor. Na počátku čtyřicátých let nechal majitel postavit novou střechu.

Během devadesátých let se v domě vystříдалo několik provozů, sídlil zde kosmetický salon, herna a vinotéka. Od roku 2003 nese dům název „U Červinků“ a od roku 2009 slouží přízemí budovy opět jako řeznictví. V té době dům prošel rekonstrukcí nástavbou o třetí patro a dostavbou dvorního traktu.¹⁸⁷

Dům patří k pozoruhodné ukázce funkcionalistické architektury v centru města. Brněnský architekt zde využil předsazená podlaží s posuvnými pásovými okny, která dodávají této části náměstí živý a moderní nádech.¹⁸⁸

Náměstí Míru 10, dům sousedící s radnicí

Stavební historii tohoto domu z důvodu nezávěsné dokumentace neznáme. Dům postavený zřejmě v polovině dvacátých let v jihozápadním rohu náměstí těsně sousedí s budovou radnice. Původně šlo nejspíš o dvoupatrovou stavbu s rovnou střechou. Tuto podobu si dům zachoval dodnes. Během let prošel proměnami fasády a výměnami výkladců. V devadesátých letech prostory využívala směnárna Komerční banky a sídlila zde městská policie. Drobnými stavebními úpravami prošel dům při adaptaci na květinářství v přízemí. Od roku 2005 je zde v provozu rychlé občerstvení Minutka. Interiéry prošly adaptací a změnila se vnitřní dispozice prodejních místností. Prosklení celého čela provozovny otevřelo dům do náměstí.¹⁸⁹

Náměstí Míru 12, František Lydie Gahura, radnice, 1923 - 1924

První budovu radnice získal Zlín zřejmě už někdy koncem šestnáctého století. Během let pak tato významná stavba získávala nejrůznější tvář. Ať už se její podoba proměňovala jakkoliv, v roce 1921 ji postihl ničivý požár. O stavbě nové radnice, která vykazovala značně zchátralý stav, uvažoval obecný výbor města v čele se starostou Mikulášem Kašpárkem už na konci devadesátých let. V budově, která měla vzniknout spojením domů číslo 12, 13 a 451, by našly umístění obecní kanceláře, radní síň a soudní úřad. Ke stavbě však nedošlo a obec se musela na dalších třicet let spokojit s opravami staré budovy. V roce 1920 město vypsalo soutěž na projekt nové

radnice. Když stará budova lehla v srpnu roku 1921 popelem, doporučila stavební komise návrh Františka Lydie Gahury. Na provedení novostavby se podílely dvě stavitelské firmy: František Malota a spol. z Bratislavy a Jan Krajča z Kroměříže.¹⁹⁰

Nová radnice patřila k prvním projektům Františka Lydie Gahury ve Zlíně. Architektovi se podařilo začlenit robustně pojatou stavbu s prvky kubismu do prostoru náměstí. V druhé polovině třicátých let se ukázalo, že stávající prostory jsou pro zajištění všech provozů nedostačující a radnice se rozšířila směrem do Bartošovy ulice ve výšce dvou pater s podkrovím. Přístavba nad nynějším průjezdem do radničního dvora pojala kanceláře městského úřadu. Stavba v kombinaci železobetonové konstrukce a cihlového zdiva se ve vnější podobě uzpůsobila hlavní budově. Ve dvoře radnice se poté zřídily garáže pro policejní vozidla.

Hlavní budovu radnice architekt navrhl jako objekt se čtyřmi nadzemními a jedním podzemním podlažím. Svislé nosné konstrukce tvoří stěnový systém z cihelného zdiva v kombinaci s pilíři, pravděpodobně cihelnými s povrchovou úpravou kamennými obklady. Vodorovné konstrukce tvoří železobetonové trámové stropy v kombinaci s dřevěnými. Budovu kryje sedlová střecha. Nová radnice po dokončení pojala kanceláře, zasedací síň městské rady, obřadní síň, spisovny a prostory pro veřejnost.

Během padesátých a šedesátých let procházela stavba menšími opravami (rekonstrukce garáží a oprava střechy). V roce 1960 prošlo podkroví adaptací pro účely Útvaru hlavního architekta, část místností zabíraly ateliéry a část zasedací

místnosti. V téže době proběhla rekonstrukce městského informačního centra v přízemí. V roce 1981 město přistoupilo ke generální opravě vjezdu a hlavních dvorních vrat. Od roku 1996 využívá část podzemního podlaží archiv stavebního úřadu. V roce 1997 část severního křídla radnice využívalo knihkupectví Archa. Stavebními úpravami v části knihkupectví zde vznikla literární kavárna. V devadesátých letech proběhla řada menší stavebních proměn budovy, především v interiérech. Od roku 2001 radnice prochází udržovacími pracemi na fasádě i ve vnitřních prostorech.

Objekt dodnes využívají útvary magistrátu města Zlína, i když některé provozy se musely umístit do jiných blízkých budov.¹⁹¹ Vnější podoba radnice se od poloviny dvacátých let prakticky nezměnila a fasáda, na které můžeme číst modernistické až kubistické vlivy, nadále plní svou reprezentativní funkci na západní frontě náměstí.

Náměstí Míru 61, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům Miloslavy Sousedíkové, květen 1931 – prosinec 1931

V polovině dvacátých let stál na náměstí dům ve vlastnictví Miloslavy Sousedíkové, která zde zřídila prodejnu. Společně s ní využíval prodejní prostory Antonín Slavický, hodinář a Zlatník. V roce 1931 zjišťovala stavební komise stav domu, který byl podle majitelky zchátralý. Zjistilo se, že jde o jeden z nejstarších domů ve městě a stavební komise rozhodla o jeho urychleném zbourání.

V květnu 1931 vypracoval projektant pro majitelku plán na postavení nového třípatrového domu. V suterénu se nacházely

čtyři sklepy a prádelna, v přízemí tři obchodní místnosti a schodiště spojující vyšší patra. První, druhé a třetí patro využívaly vždy dva dvoupokojové byty. Projektant navrhl dům jako železobetonovou kostru s cihelným zdivem, dřevěnými stropy a schody z umělého kamene. Okna a dveře osadil dřevěné, rovnou střechu pokryl plechem.

V roce 1932 manželé Sousedíkovi přistavěli ve dvoře svého domu prodejní pavilonek k provozu obchodu se sportovními potřebami. Část dvorního traktu využíval i Antonín Slavický k provozu hodinářské a zlatnické dílny.

Ve čtyřicátých letech přibyla přístavba dvorního traktu pro provoz krejčovské dílny, v padesátých letech zde sídlila prodejna hudebnin. V roce 1977 přestala vyšší patra sloužit jako obytná a po rekonstrukci se proměnila na prodejní a skladovací místnosti. V souvislosti s rekonstrukcí se proměnila podoba fasády, jižní stranu do náměstí oživila úprava výkladců přes dvě podlaží a výměna starých šestikřídlových oken za nová jednokřídlová. Fasáda dostala novou omítku. Od roku 2006 dům využívala provozovna kosmetiky a masérských služeb a prodejna čaje a kávy.¹⁹²

Přestavbou se vzhled budovy proměnil do té míry, že původní architektonické řešení je nečitelné. Je pravděpodobné, že Bohumil Zámečník zde vytvořil podobně účelnou a ve výrazu jednoduchou stavbu jako v jiných případech.

Náměstí Míru 63, Josef Jandásek, obchodní a obytný dům Jana Stuchlíka, 1931 -1932

V červenci 1909 vypracoval stavitel Josef Winkler pro obchodníka Jana Stuchlíka plán na přestavbu jednopatrového domu. Majitel dům vystavil částečně z nepáleného materiálu, částečně z pálených cihel a kamene. V roce 1923 přešel dům do vlastnictví Antonína Stuchlíka, který ve svém domě přistavěl průchod do obuvnické dílny a místo velkých vrat nechal udělat výkladní skříň. V roce 1926 nechal opravit střechu. V srpnu 1931 manželé Barbora a Antonín Stuchlíkovi zjišťovali stav domu. Dům prošel během let více přestavbami a tím se porušila soudržnost zdí. Trhliny ve zdivu a špatná kvalita základů si žádaly opatření, nicméně majitel nakonec rozhodl o stržení celého domu a na jeho místě nechal postavit nový. Josef Jandásek předložil návrh na postavení dvoupatrového obchodního a obytného domu s rovnou střechou dimenzovaného tak, aby se dalo přistavět třetí patro. Přízemí obsahovalo dvě prodejní místnosti, horní patra sloužila jako obytná.

Během šedesátých let dům sloužil jako fotolaboratoř. V roce 1978 objekt přešel do užívání Svazem architektů a zároveň se rozhodlo o celkové rekonstrukci. Přízemí mělo sloužit prodejním účelům, první patro se vyhradilo pro výstavní plochy. Horní patra sloužila jako zasedací prostory a skladovací prostory. Uliční fasáda dostala novou tvář – prosklenou plochu v celé výšce s použitím oceli, hliníku a keramického obkladu. Od roku 1991 zde fungoval velkoobchod obuvi. V roce 2008 začala prostory užívat cestovní agentura a herna.¹⁹³

Ani v tomto případě se z původní podoby domu mnoho nezachovalo. Výkladní plocha se proměnila docela a v patrech

se osadila nová okna, stejně jako u vedlejšího domu Miloslavy Sousedíkové.

Náměstí Míru 463, Bohumil Zámečník, nástavba domu Josefy Krausové, 1931 - 1932

Původní dům Josefa Seiberta sloužil jako hostinec. V květnu 1929 se Karel Hošek rozhodl zřídit v domě uzenářský obchod. Dům v majetku Josefy Krausové prošel adaptací, nicméně v lednu 1931 se sesula štítová zeď a dům musel být opraven. V červenci 1931 vypracoval projektant plán na přístavbu druhého patra a o rok později i na přístavbu třetího patra na domě. Obytný třípatrový dům v řadovém zastavení měl podsklepení a rovnou střechu krytou plechem. Dům dostal betonové základy s skleповé zdivo, zdivo přízemí a vyšších pater se provedlo z pálených cihel. Na dům se osadila dvojitá okna, fasáda dostala břízkolitovou omítku. Přízemí sloužilo původně prodejním účelům, později provozu lékárny s příslušnými sklady a laboratoří. První patro zabíral čtyřpokojevý rodinný byt s terasou, druhé patro pak menší dvoupokojevý byt, stejně jako třetí patro.

V roce 1941 v objektu sídlila lékárna. Dům pak po léta zůstával ve stejném stavu až do roku 1989, kdy objekt začalo využívat spotřební družstvo Jednota. Rekonstrukce se dotkly jen vnitřních prostor. V roce 1992 majitel rozhodl o změně užívání bytové jednotky v třetím podlaží na kancelářské prostory. Od roku 1996 celý objekt využívala Moravia banka. Výrazným zásahem do podoby prošel dům v roce 2005, kdy majitel rozhodl o provedení nástavby v části terasy ve čtvrtém podlaží. Zde

měly nově sloužit kancelářské prostory. V přízemí dnes funguje prodejna sportovního oblečení. Celý objekt si zachoval funkcionalistický výraz.¹⁹⁴

Náměstí Míru 64

Vzhledem k chybějící dokumentaci nelze zjistit stavební historii domu, postaveného zřejmě na přelomu dvacátých a třicátých let. V roce 1986 dům užívala prodejna potravin. V té době šlo o jednopatrový dům v přízemí s výkladcem, přičemž horní patro sloužilo k obývání. Dům měl klasickou sedlovou střechu krytou plechem a podsklepení. Nosné části tvořila kombinace železobetonového skeletu a cihelné výplně. Přízemí zabíraly obchodní místnosti a sklady, dům se do ulice otevíral proskleným výkladcem. Fasáda měla kamenný obklad.

Při rekonstrukci se změnilo využití patra na nebytové prostory – kanceláře maloobchodu. V roce 2002 proběhlo rozšíření a zvýšení domu o druhé patro. V roce 2007 měl dům přistavěno čtvrté a páté nadzemní podlaží a rovnou pláštovou střechu a převýšil tak okolní zástavbu o jedno patro. Při rekonstrukci budovy dostala fasáda navíc nepřehlédnutelné výrazné opláštění v barvách, které neodpovídají decentnímu koloritu náměstí. Nová podlaží se využila pro umístění kanceláří a bytů. V roce 2009 využívaly druhé a třetí podlaží prodejny a kavárna. V přízemí se dnes nachází prodejna oděvů.¹⁹⁵

Náměstí Míru 65, František Lydie Gahura, činžovní dům Františka Jelínka, 1928 – 1929

V červenci 1928 vypracoval projektant pro Františka Jelínka návrh na postavení třípatrového činžovního domu na místě starého domu z nepálených cihel, který byl ve velmi špatném stavu. Původní dům v majetku Marie a Leopolda Langerových přešel do vlastnictví Františka Jelínka, který jej nechal zbourat do základů a na jeho místě vystavět nový. Novostavba s železobetonovou kostrou, cihelným zdívem a rovnou střechou nahradila starý dům z nepálených cihel s dřevěnými stropy. V přízemí se nacházely dva obchody a byty, další patra sloužila pouze jako obytná. Od roku 1940 sídlila v domě firma Nehera, v souvislosti s jejím provozem se rozhodlo o rozšíření prodejny a snížení výkladců v průčelí.

V padesátých letech využívalo budovu lékařské zařízení, v šedesátých letech zde sídlila drogerie. V devadesátých letech využívaly druhé podlaží neurologická ordinace a kosmetický a kadeřnický salon, také zde sídlila pobočka České státní pojišťovny. V roce 2008 přesídlila do objektu prodejna optiky a od roku 2009 funguje v přízemí Bio market a prodejna sýrů a čokolády. V souvislosti se změnami využití proběhly vždy jen úpravy vnitřních prostor.¹⁹⁶

Funkcionalistická budova ve tvaru písmene U je z vnitřní strany pozoruhodná řešením kaskád s terasami. Ty však nejsou z pohledu náměstí vidět. Čelní stranu architekt osadil pásovými okny, která dotvářejí otevřený vzhled prosklené fasády.¹⁹⁷

Náměstí Míru 464, Josef Winkler, adaptace domu Karla Meissla, velkoobchodníka, 1914 – 1915

V květnu 1914 vypracoval Josef Winkler návrh na přestavbu domu pro Karla Meissla, obchodníka s obilím. Jednopatrový dům měl zděnou konstrukci s dřevěnými stropy a dřevěnou sedlovou střechou. Vnitřní dispozice odpovídala obvyklému členění staveb tohoto typu. V přízemí se nacházely obchodní místnosti s přílehlými sklady do dvora. Patro sloužilo majiteli domu a jeho rodině jako vlastní byt. Ve dvoře se nacházel přístavek stejné konstrukce s pultovou střechou. Dům pak zřejmě zůstal po dlouhé roky ve stejném stavu.

V roce 1961 se rozhodlo o nástavbě domu o další dvě patra z důvodů sjednocení výšky uliční fronty. Hlavní uliční budova získala výškové nastavení, dvorní část zůstala v přízemní podobě. Při adaptaci se provedla výměna všech stropů a nově se představila stará průčelní zeď. Střecha se provedla plochá z prefabrikátů. Objekt se v šedesátých letech využíval pro kanceláře a provozní jednotky. V devadesátých letech přešel dům do majetku Podniku bytového hospodářství, účel využití zůstal stejný. Dům postavený klasickou zděnou technologií prošel pouze drobnými dispozičními proměnami kancelářských prostor.

V listopadu 2005 nechal majitel vypracovat návrh na celkovou rekonstrukci a adaptaci objektu, který zahrnoval zřízení nových prodejen, restaurací a kaváren. Konstrukční řešení mělo obsahovat ocelové a monolitické železobetonové prvky a krytinu ploché střechy asfaltovými pásy. Záměr dostavit dvě dvorní křídla, z toho jedno prosklené kavárenské, zůstal v nejasném stavu. Od roku 2006 se vedl spor o povolení ke

stavbě. Dům zůstává zatím bez zásahů. V přízemí se dnes nachází prodejna dárkových předmětů.¹⁹⁸

Dnešní podoba objektu pochází z přestavby v šedesátých letech a s původním architektonickým záměrem Josefa Winklera nemá nic společného.

Náměstí Míru 66, Josef Winkler, Rolnicko-živnostenská záložna, 1931 – 1932

V roce 1932 vyrostla v severovýchodním rohu náměstí na místě dvou starých zbouraných domů novostavba Rolnicko – živnostenské záložny. Na stavbu domu se použily tradiční technologie využívající tvrdý materiál – železobeton a pálené cihly. Podle návrhu Josefa Winklera sloužil dvoupatrový dům provozu záložny a dvou obchodů v přízemí. První patro poskytovalo prostory pro ordinaci s čekárnou pro veřejnost a druhé patro zabraly dva různě velké byty. Dům měl podle původního plánu mít jen obytné podkroví s půdou a sedlovou střechou, před dokončením stavby se představa proměnila na celé třetí obytné patro s rovnou střechou. Fasáda dostala úpravu korespondující s okolní zástavbou náměstí.

Až do devadesátých let se na domě provádělo jen málo stavebních změn. Od roku 1996 se v souvislosti s různými provozy v obchodní části domu prováděly vnitřní adaptace, které se nijak neprojeví na vnější podobě stavby. V současnosti v přízemí sídlí pobočka banky a horní patra se využívají jako obytná.¹⁹⁹

Čistou fasádu tohoto jednoduchého funkcionalistického domu architekt ozvláštnil předsazeným středním partem s balkony. Hloubkově rozdělená plocha získala na dynamice a vymanila se tak z poměrně jednotného vzhledu severní strany náměstí.

Náměstí Míru 174, Josef Drahoš, Dominik Fey, Občanská záložna, 1891 – 1892

V devadesátých letech devatenáctého století stávaly na východní straně náměstí dva domy, číslo 173 s hostincem pana Šterby a číslo 174 rolníka Chalupského. Na místě těchto domů postavila zlínská Občanská záložna v letech 1891 – 1892 novou stavbu, kam umístila úřadovny a kanceláře. Záložna, která vznikla na konci šedesátých let, do té doby sídlila v prvním patře zlínské radnice. Objekt záložny se stal výraznou dominantou prostoru náměstí. Na čelní fasádě směrem do prostoru náměstí rozehrál její autor, Dominik Fey, motivy české renesance v trojici štítů a ve velkorysém členění okenních otvorů. Fasáda je také to jediné, co z původního objektu dnes zbylo.²⁰⁰

Hlavní třípodlažní část objektu se od konce devatenáctého století postupně rozšiřovala a přistavovala. Nejdříve se rozrůstala směrem do dvora, kde se veřejnosti otevřel velký sál s galerií. Nové prostory umožnily otevření restauračních místností ve spodní části stavební parcely, na místě původního domu 173. Od počátku dvacátých let dvacátého století poskytovala Záložna pohostinství také jako hotel s pokoji umístěnými především v dvorním jednopatrovém křídle, na místě

bývalých kanceláří a ateliéru. V roce 1931 ředitelství záložny rozhodlo dvorní přístavbu nadstavit dalšími dvěma patry s hotelovými pokoji. Objekt záložny plnil nyní důležitou společenskou funkci, pořádaly se zde plesy, hrálo se divadlo a konaly přednášky. V polovině dvacátých let zde vzniklo kino, přejmenované v roce 1945 na kino Oko. V roce 1934 se některé prostory přebudovaly na další kanceláře.

Po roce 1948 přešly budovy záložny pod správu podniku Restaurace a jídelny, v budově bylo ještě nějaký čas v provozu kino Oko, později vedle restaurace přetrvávající v přední části sloužila obyvatelům Zlína i pivnice zbudovaná v zadním traktu. Po listopadu 1989 zadní část domu sloužila jako obchody, tržnice, v patrech byly kanceláře. Na budově se víceméně opravovala už jen její fasáda orientovaná do náměstí Míru, celý komplex nezadržitelně chátral.

V létě roku 1997 vznikl projekt administrativně obchodního centra Wadeko, který měl řešit stav bývalé záložny asanací celého objektu. Nově navržený polyfunkční objekt s komerčním využitím sliboval přinést do centra města nové prodejny, kanceláře a byty. Nejstarší části domu, stavěné tradičními postupy s využitím kamene a cihel, tvořily s novějšími přístavbami značně nesourodý celek. Zatímco hlavní objekt staršího data měl například dřevěná okna, trámové stropy a sedlovou střechu a v konstrukci využíval spíše nosné cihlové zdivo, při přístavbách se používaly pokročilejší technologie. Betonové základy a prefabrikované stropní desky obsahovaly některé novější dvorní části. Pro novou stavbu se mělo využít devadesát procent pozemku, zahrnujícího budovu záložny a přilehlé parcely. Projekt představoval myšlenku zástavby tohoto

místa až šestipodlažním kubickým monoblokem pro polyfunkční využití. K realizaci návrhu nedošlo a o řešení situace zchátralé záložny se ve městě vedly řadu let spory.²⁰¹

V roce 2006 vypracoval Svatopluk Sládeček ve spolupráci s Ivanem Bergmannem a Pavlem Mudříkem projekt obchodního centra Zlaté jablko. Novostavba využila původní fasádu záložny včetně vchodů k zachování členitého rázu budovy, charakteristického pro okolní zástavbu. Monoblok vyplnil dlouhodobě neřešené proluky v centrální části města, vnitřní dvory, plochu tržiště a stavební parcely historického domu, bývalé Záložny. Na projekt obchodního centra navázaly další projekty, parkovacího domu na protější straně ulice Dlouhá včetně jeho napojení původním podchodem, lávka v úrovni prvního podlaží přes ulici Rašínovu a zástavba proluky po domě „U Slunce“, zbouraném v roce 2006, napravo od objektu Záložny. Do Dlouhé ulice byly původní parcely sjednoceny a moderní průčelí komplexu doplnilo uliční frontu obchodní ulice.²⁰²

Aby stavba nebyla přetížena jedním rukopisem, dům v nově vzniklé proluce vedle Záložny navrhl Ivan Bergmann. Tento architekt navrhl i parkovací dům, zpřístupněný podchodem. Design lávky přes ulici Rašínovu navrhl Pavel Mudřík.²⁰³

Náměstí Míru 176, Viktor Jandásek, obchodní a obytný dům Richarda Nesvadby, 1939 – 1940

Na stavební parcele mezi Trantírkovým domem a Občanskou záložnou vyrostl v roce 1940 nový dům Richarda Nesvadby. Starý dům na tomto místě nechal majitel zbourat a podle návrhu Viktora Jandáska zde nechal postavit čtyřpatrovou

cele podsklepenou novostavbu. Řešení navržené architektem sestává z železobetonových konstrukčních prvků s využitím výplňového cihelného zdiva. Dům kryla rovná střecha se spádem do dvora. V přízemí se nacházely dva obchody oddělené průchodem. Dva prosklené výklady s kulatými rohy vytvořily prostor pro závětrí hlavního vstupu. Dispozice prvního, druhého i třetího patra byla stejná. Prostor dělily vždy dva dvoupokojové byty s pokoji umístěnými směrem do náměstí a s ostatními místnostmi směrem do dvora. Dvorní stranu vybavil architekt balkony v každém patře. Čtvrté patro se využívalo jako neobytná půda s místnostmi pro sušárnu a prádelnu. Celý dům dostal hladkou omítku stříkanou bříazolitem. Fasáda se do prostoru náměstí otevírala jednoduchými trojkřídlými okny.

Využití domu zůstávalo po desetiletí prakticky stejné. V přízemí se střídaly provozy obchodů. V roce 1996 se v suterénu otevřela sklepní vinárna. Od roku 2005 využívá obchodní část domu bankovní pobočka a prodejna textilu. Stavba průběžně procházela jen drobnými stavebními úpravami v interiéru. Její vnější vzhled se během let příliš nezměnil.

V sousedství Trantírkova plasticky pojatého domu působí tato stavba utilitárně jednoduše. Ani moderně pojatá fasáda vedlejšího Zlatého jablka neposkytuje mnoho prostoru pro spočinutí u tohoto domu. Hladkou fasádu dělí pouze řady jednoduchých oken. Přízemní prodejní trakt odlišuje ve fasádě lesklý obklad v kontrastním provedení, který je novějšího data. Na zajímavosti dodávají stavbě ocelové výkladce se zaoblenými rohy, vedoucí oko i kroky kolemjdoucího směrem do nitra domu. Ani výškově se dům během let nestihl přizpůsobit okolní

zástavbě a v silné konkurenci obou sousedních staveb uniká pozornosti.²⁰⁴

Náměstí Míru 488, Viktor Jandásek, činžovní dům Eduarda Trantírka, 1939 – 1940

Čtyřpatrovou stavbu obytného a obchodního domu na rohu náměstí Míru a třídy Tomáše Bati se nechali manželé Eduard a Marie Trantírkovi nechali navrhnout v roce 1939. Rohový dům vyrůstal souběžně s vedlejší stavbou Richarda Nesvadby. V roce 1940 už oba domy jejich majitelé využívali. Viktor Jandásek navrhl dům s využitím železobetonových prvků v základech a konstrukcích a cihelným výplňovým zdívem. Také na stropy ve všech patrech se použilo železobetonu. Rovná střecha měla krytinu z pozinkovaného plechu.

Rozsáhlá stavba na nepravidelném půdorysu kosodélníku zaplnila roh náměstí Míru a velkou část uličního bloku směrem na třídu Tomáše Bati. Funkce jednotlivých traktů domu se rozvrhly podle obvyklého schématu platného pro obchodní domy v této části města. Zde se tak dělo pouze na větší ploše. Do přízemí se vešlo osm obchodních místností, které se ulice i do náměstí otevíraly velkými prosklenými výkladci s kulatými rohy. V patrech se nacházelo dohromady téměř padesát bytů různých velikostí.

V běhu let se dům využíval, ne už tak udržoval. V devadesátých letech byl stav této dominanty v srdci města zhodnocen jako nevyhovující. Plánovaná rekonstrukce však neproběhla a nájemníci se postupně vystěhovali. Dnes se

využívá pouze prodejní trakt, ve kterém sídlí knihkupectví, parfumerie a optika.²⁰⁵

Nákladný a luxusní projekt stavby funkcionalistického Trantírkova domu podporovalo i město a dům tak mohl být dokončen v poměrně krátké době. Na stavbě se nezapře rukopis Viktora Jandáska. Plně prosklený obchodní parter v přízemí pojatý ve velkoměstském stylu zajistil reprezentativní vzhled stavby. Předsazená podlaží s řadami oken, navíc horizontálně dělená římsami, vytvářejí takřka dojem souvislých pásových oken a zdařile korespondují s domem Františka Javorského naproti přes ulici.²⁰⁶

8.2. RAŠÍNOVA

Rašínova 67, Josef Jarcovják, obytný a obchodní dům Jitky Januškové, 1927 - 1928

V roce 1918 obýval dům v Rašínově ulici ředitel měšťanské školy ve Zlíně Jan Horák. Původně přízemní stavbu chtěl majitel zvýšit nadstavením stávající komory v zadní části domu. Dům s rodinou obýval do poloviny dvacátých let. V roce 1927 městská rada posoudila stav několika domů v ulici a uznala za vhodné některé zbourat z důvodu vážného poškození. Mezi nimi byl i starý dům číslo 67, který následkem dešťů hrozil sesutím. Dům se nyní nacházel ve vlastnictví Jitky Januškové, vdově po řediteli školy. Majitelka si nechala vypracovat plán na stavbu nového jednopatrového obchodního a obytného domu. Starý dům byl do základů zbořen.

Konstrukci domu tvořila tradiční železobetonová kostra vyplněná zdivem z pálených cihel. Částečně podsklepený dům využíval suterén pro sklepy a sklad. Stropy v přízemí a patře se provedly dřevěné trémové, strop v suterénu byl betonový. Přízemí využíval majitel tradičně jako obchodní prostor, ke dvěma místnostem otevřeným do ulice výkladci se pojily sklady směrem do dvora. První patro obsadily dva byty, jeden třípokojový a jeden jednopokojový, oba s kuchyní a nezbytným příslušenstvím.

Jitka Janušková pronajala v roce 1937 část obchodních prostorů v přízemí firmě Rolný. Podle projektu Viktora Jandáska se provedla adaptace prodejny. V létě roku 1943 přistavěla spíž v přízemí a zřídila v prvním patře pokoj pro služku. Později budova získala druhé patro, ustoupené z uliční fronty.

V roce 1963 využívala nebytové prostory prodejna textilu. Provozovna se rozšířila směrem do dvora a přibyl nový sklad pro obchod. Vnější podoba stavby při pohledu z ulice se nezměnila. Na počátku devadesátých let se do objektu nastěhovaly nové provozy. V přízemí nyní sídlí pobočka prodejny sportovních potřeb a druhou část obchodního traktu využívá prodejna oděvů.²⁰⁷

Nízký, jednoduše pojatý dům zapadající do podoby severní strany náměstí, ozvláštnil jeho projektant ustoupenou nadstavbou druhého patra s terasou.

Rašínova 68, Bohumil Zámečník, módní dům Mořice Aschkenese, únor 1929 – říjen 1929

Na počátku devadesátých let devatenáctého století patřil dům číslo 68 na Rašínově ulici manželům Wassermanovým. Původně přízemní dům z nepříliš trvanlivého materiálu se začal přestavovat už v devadesátých letech, kdy přibyl první patro. V prvních letech dvacátého století se dům začal rozšiřovat. V roce 1913 ještě majitelé zřizovali nové výkladní okno, symetrické ke stávajícímu na levé straně obchodu. V roce 1920 stavba změnila majitele. Mořic Aschkenes si nechal navrhnout nový dům v roce 1929. Původní stavba zůstala do jisté míry zachována a postupně probíhala adaptace prostor pro potřeby módního domu.

Jednopatrový částečně podsklepený zděný dům poskytoval majiteli prostory k obchodování v přízemí i k bydlení v patře. Bytová jednotka se skládala ze dvou ložnic, pokoje, kabinetu, kuchyně a nezbytného příslušenství. Přízemí dělily dvě

obchodní místnosti se sklady v zadní části domu. Stropy stavitel zhotovil dřevěné jak v přízemí, tak v patře. Schodiště spojovalo první patro s půdou. Střecha zůstala sedlová, krytá plechem a eternitem.

Půdu si majitel upravil na skladiště, opravil průčelí a nechal na něj osadit reklamní nápis „Obchodní dům Aschkenes“. V roce 1935 nechal vyměnit původní dřevěný výklad za nový železný. Během let několikrát upravoval fasádu a rozšiřoval prostory. Ve čtyřicátých letech při kontrole stavu domu se zjistilo, že přes značné stáří je stavba značně zachovalá a udržovaná.

V roce 1958 v domě sídlil obchod s domácími potřebami. V polovině sedmdesátých let probíhala kontrola stavu mnoha staveb v centru Zlína. Podle tehdejších odhadů zde dům stál téměř sto let a některé původní části stavby se jevily tak silně opotřebované, že se doporučila demolice a vystavění nového objektu na tomtéž místě. Kromě trhlin ve zdivu a zchátralých dřevěných stropních konstrukcí se zjistilo, že dům stojí mimo stavební čáru.

K demolici sice nedošlo, zato na konci osmdesátých let proběhla celková obnova domu. Poškozené stropní konstrukce se vyměnily za nové, opravou prošly vnitřní povrchy a omítky i fasáda. Místnosti si zachovaly stejnou dispozici. Rekonstrukce probíhala ještě v roce 1992, kdy se prostory adaptovaly na prodejnu oděvů a kanceláře. V roce 1999 sem přesídlila pobočka Živnostenské banky. Stávající dispozice nevyhovovala potřebám provozu banky. V rámci stavebních prací se odstranily dělicí příčky a tím se proměnil vnitřní prostor. Stavba prošla celkovou rekonstrukcí a nadstavbou o druhé a třetí patro

s terasou. V současné době využívá přízemní prostory prodejna náradí a dárkových předmětů.²⁰⁸

Skromný jednopatrový dům ve střízlivém pojetí Bohumila Zámečníka při přestavbě ztratil původní architektonický výraz. Především nadstavba druhého a třetího patra s terasou porušila jednotnou formu ulice.

Rašínova 69, Josef Jarcovják, rekonstrukce domu Karla Klinkovského, 1933 - 1934

V roce 1912 patřil dům Karlu Klinkovskému, který zde provozoval restauraci a hostinec. Do původní stavby majitel zasáhl v roce 1933, kde nechal vyměnit zchátralou střechu. Jednopatrový dům betonové konstrukce a z cihelného zdiva měl sedlovou střechu a dřevěné stropy. V roce 1934 zároveň s opravou fasády umístil majitel na průčelí domu neonovou reklamu s nápisem Restaurace.

V roce 1956 začala výrobní Pramen využívat objekt pro přípravu občerstvení. Provoz si vyžádal celkovou opravu budovy, která se projevila hlavně ve vnitřních prostorech. V roce 1995 si tehdejší majitelé domu, manželé Zdráhalovi nechali vypracovat návrh na rekonstrukci a nástavbu objektu. Okolní řadová zástavba v té době převyšovala dům o dvě patra, nástavba měla vyrovnat výškový rozdíl. Stávající dvoupodlažní dům se sedlovou střechou prošel rekonstrukcí, při které se přistavěla další dvě podlaží, a dům získal rovnou střechu s částečně uskočeným čtvrtým nadzemním podlažím. Ve spodních podlažích zůstaly zachovány prodejny obuvi a oděvů, třetí podlaží zaujímaly kanceláře a čtvrté patro se využilo jako

obytné. Čelní stěna se do ulice otevírala výkladcem s proskleným závětrím. Při rekonstrukci se stávající dřevěné stropy nahradily monolitickými železobetonovými. Dům s proskleným průčelím ve všech patrech dnes využívá prodejna obuvi a další provozy v patrech.²⁰⁹

Dnešní podoba domu je takřka beze zbytku výsledkem přestavby a nadstavby v devadesátých letech, kdy se proměnila dispozice i vnější vzhled budovy prosklením velkých ploch fasády. Dům č. p. 71 podle projektu stejného architekta vypovídá lépe o architektově typickém přístupu.

Rašínova 70, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům Jaroslava Macháně, 1937 – 1938

V dubnu 1937 vyprojektoval Miroslav Lorenc pro Jaroslava Macháně nový třípatrový dům, který měl stát na místě starého domu. Majitel zde provozoval kadeřnictví a parfumerii. Řadový podsklepený dům měl rovnou střechu a břízolitovou omítku. Základy a sklepy projektant navrhl betonové, ostatní zdivo z pálených cihel, stropy nad sklepem a přízemím železobetonové, ostatní dřevěné, okna dvojitá truhlíková a v přízemí železné dvojitě výkladní skříně. Přízemí zachovávalo obvyklou dispozici. Nacházely se zde dva obchody s prosklenými výkladci, sklad, vestibul a schodiště do vyšších pater. V prvním, druhém i třetím patře měli nájemníci k dispozici vždy jeden třípokojevý byt s kuchyní a příslušenstvím.

V šedesátých letech se zde stále provozovaly kadeřnické služby. V roce 1988 dům dostal nové výkladce. V roce 1991 proběhla adaptace prodejních prostor, která však zahrnovala

pouze vnitřní úpravy. Během dalších let se měnil pouze účel užívání stavby až do roku 2006, kdy proběhla výměna dřevěných oken za nová, stejné velikosti a členění. Od roku 2005 stavbu využívá společnost T-Mobile.²¹⁰

Jednoduše pojatá fasáda tohoto domu zapadá do podoby okolní zástavby ve funkcionalistickém duchu. Tři řady jednoduchých velkých oken vytvářejí typický otevřený vzhled Lorencových staveb.

Rašínova 71, Josef Jarcovják, obytný a obchodní dům řezníka Františka Maloty, 1931-1932

V červenci 1931 vypracoval stavitel návrh na postavení nového dvoupatrového domu na místě starého přízemního domu, který měl být do základů zbořen. Nový dvoupatrový podsklepený dům s rovnou střechou a dvěma výkladci v přízemí plnil funkci obytnou i obchodní. V přízemí se nacházela řeznická dílna a obchod, první a druhé patro zabíraly obytné místnosti. Stavitel dům navrhl jako betonovou konstrukci s výplní z pálených cihel. Stropy v suterénu provedl železobetonové monolitické, stropy nad přízemím a patry dřevěné trémové. Majitel začal dokončený dům využívat od června 1934.

Od října 1973 dům využívala prodejna Drogerie foto-kino. V květnu 1987 proběhla oprava fasády a střechy s výměnou výkladců. V roce 2000 majitel nechal vyměnit vstupní dveře a původní okna za nová, proběhly také drobné stavební úpravy v interiéru. Dnes obchodní prostory využívá prodejna oděvů.²¹¹

Dům postavený podle plánu Jaroslava Jarcovjába svým pojetím vystupuje z řady staveb na Rašínově ulici. Nedosahuje ani výšky obou sousedních Lorencových domů. Náznak plastického dekoru na fasádě mluví zřetelně o tradičnějším vyznání architekta.

Rašínova 72, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům pekaře Leopolda Mizery, březen 1934 - prosinec 1934

Miroslav Lorenc vyhotovil v březnu 1934 plány na postavení nového obchodního a obytného domu na místě starého domu pro pekaře Leopolda Mizera a jeho ženu Františku Mizerovou. V dubnu téhož roku dostal povolení ke zbourání starého domu. Nový dům s rovnou střechou měl mít tři patra, přízemí sloužilo pro obchod, v patrech bydlela rodina. Dům se železobetonovou konstrukcí a cihlovým zdivem začal sloužit svému účelu v prosinci 1934.

V prosinci 1988 prošel dům rekonstrukcí a začal sloužit jako prodejna potravin, v té době proběhly drobné úpravy, výměna výkladců a vnitřního vybavení. V červenci 1992 nechal majitel opravit výkladce, návěstí a portál, nové výkladce si zachovaly původní subtilní členění odpovídající originálu. V květnu 1994 si prostory pronajala prodejna textilu a proběhly vnitřní stavební úpravy – změnila se dispozice prostoru. Od července 2005 přízemní prostory využívala herna s barem – tato změna si nevyžádala stavební úpravy.²¹²

Miroslav Lorenc zde využil stejně zdařile jako i u jiných staveb ve stísněných podmínkách náměstí poměrně úzké průčelí, aby vytvořil typickou tvář zlínského funkcionalistického

obchodního domu. Fasáda členěná jen řadami širokých oken vytváří pohledovou dominantu nad ustupujícím přízemním parterem.

Rašínova 467, Josef Jandásek, rodinný a obchodní dům Bohumila Siegla, 1933 – 1934

V srpnu 1933 vypracoval projektant pro knihtiskaře Bohumila Siegla návrh třípatrového obchodního a obytného domu, ve kterém by majitel provozoval knihařskou dílnu. Dům navrhl z tvrdých materiálů, cele podsklepený s rovnou střechou a částečným podkrovím. Stropy a schody provedl monolitické železobetonové, zděné zdivo nesl železobetonový skelet. Majitel umístil do suterénu knihtiskárnu, v přízemí provozoval obchod, první a druhé patro zabíraly pracovní místnosti. Třetí patro zaujímal čtyřpokojový byt pro rodinu majitele. Fasáda domu a výška oken odpovídala sousedícím domům. V roce 1948 provedl Květoslav Siegl drobné vnitřní úpravy v bytě, změnila se dispozice místností.

V šedesátých letech proběhly udržovací práce, dům získal novou omítku, nátěry oken a dveří a oplechování. V roce 1982 proběhla rekonstrukce obchodních prostor domu a objekt začala využívat Elkoma Zlín pro umístění provozu Elektrodomu. Vnější vzhled stavby se změnil pouze výměnou výkladce. Adaptace nezasáhla do nosných konstrukcí domu, ani se nedotkla horních pater. Nový provoz využíval jako prodejní pouze první patro, ostatní zůstala obytná.²¹³

Projektant navrhl stavbu ve funkcionalistickém duchu s utilitárně jednoduchou fasádou s obchodním parterem v jedné

rovině. Dům přesně zapadá mezi obě sousední Lorencovy stavby a podílí se tak na jednotném a čistém pojetí této části Rašínovy ulice.

Rašínova 73, Miroslav Lorenc, obytný a obchodní dům Antonie Minaříkové, 1932-1938

V dubnu 1932 vyprojektoval Miroslav Lorenc pro Antonii Minaříkovou nový třípatrový dům, který měl nahradit starou stavbu, bývalé řeznictví Vincence Minaříka. Antonie Minaříková zde provozovala hostinec. Přízemí zabírala jídelna, přípravná a kuchyně. Suterén se využíval jako chladárna a sklepy. V prvním patře majitelka zřídila restauraci s tanečním parketem. Druhé a třetí patro zabíraly velké byty o třech pokojích. Projektant navrhl dům betonové rámové konstrukce, podsklepený, s rovnou střechou krytou plechem. Povolení k užívání stavby dostala majitelka v březnu 1938. V roce 1941 se majitelka rozhodla rozšířit prostory restaurace a kavárny Avion v prvním patře, k tomu však nedošlo.

V roce 1963 patřil dům pod správu podniku Restaurace a jídelny Gottwaldov, který měl zájem na znovuootevření kavárny Avion. Renovace a úpravy v květnu 1963 uvedly kavárnu do původního stavu. Dům dostal také novou břízolitovou fasádu, nové výkladce a střešní krytinu. V roce 1978 využívaly prostory ve druhém patře provozovny Fotografie Gottwaldov. V té době dům značně chátral a hyzdil podobu ulice. V roce 1998 proběhla rekonstrukce objektu a dům nyní využívala pro svůj provoz irská pivnice, taneční kavárna a kanceláře. Budova v té době získala

nadstavbu dalšího patra. Provoz zde dlouho nevydržel a dům začal opět chátrat. Dnes zůstává nevyužitý.²¹⁴

Ve své době patřil moderní funkcionalistický dům díky vyhlášené restauraci Avion k nejvyhledávanějším stavbám ve Zlíně. Architekt zde vytvořil zajímavé grafické pojetí čelní fasády zapuštěním či vystoupením výplní vůči fasádě. Domy orientované jen malou plochou směrem do ulice poskytovaly relativně málo prostoru pro kreativitu projektantů, Miroslavu Lorencovi se přesto podařilo využít průčelí k vytvoření nevšedního architektonického výrazu.

Rašínova 522, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům Aloise Nakládala, 1927 – 1928

V roce 1928 si Alois Nakládal nechal postavit nový dvoupatrový obytný dům na místě starého, který nechal zbourat. Podsklepený dům, postavený tradičními technologiemi z tvrdého materiálu, kryla sedlová střecha s pozinkovaným plechem. Suterén domu zabíraly dva sklepy, v přízemí se využívaly dvě obchodní místnosti s přílehlými kanceláři. V prvním patře se nacházel dvoupokojový byt s kuchyní a kabinetem. Stejnou dispozici dostalo i druhé patro. Všechna poschodí spojovalo betonové schodiště. Majitel pronajímal jak obchodní, tak obytné prostory.

Na počátku třicátých let dům přešel do majetku Františka Evjáka, který provozoval fotografický ateliér. Za tím účelem si nechal ve dvoře domu postavit přízemní dílnu. V roce 1935 prováděl další rozšíření fotoateliéru ve dvoře. Podkroví nové přístavby zaujímaly dva samostatné obytné pokoje.

V polovině sedmdesátých let v domě sídlil antikvariát. V té době se některé části stavby nacházely v havarijním stavu. Proběhla například nezbytná výměna portálu za nový ocelový, podobného vzhledu. Na konci osmdesátých let nechal tehdejší majitel zbourat obě přístavby ve dvoře. V roce 1990 se dům nacházel v asanačním pásmu. Vážný stav budovy se jevil jako jednoznačný signál ke zbourání. K asanaci však nedošlo, zato se v roce 1991 přistoupilo k celkové rekonstrukci. Ta probíhala i v průběhu roku 1992, kdy dům získal nové patro. Střecha zůstala sedlová. V roce 2011 proběhla výměna výkladce a vstupních dveří v přízemí. Dnes v budově sídlí cestovní kancelář, papírnictví a další provozy.²¹⁵

Svým pojetím netypicky výstavní architektura stavby tvoří vhodný protějšek vedlejšího domu pro Bernarda Weinsteina. Členitost a jistá zdobnost fasády se zde projevuje výrazněji, než je u Bohumila Zámečnicka obvyklé. Průběžné římsy korespondují s obdobným členěním fasády sousedního domu.

Rašínova 183, Max Tintner, obchodní a obytný dům Bernarda Weinsteina, duben 1935 – prosinec 1935

V roce 1935 si nechal Bernard Weinstein postavit na místě starého domu novostavbu třípatrového obchodního a obytného domu. Objekt postavený s využitím moderních stavebních technologií tvořila železobetonová kostra vyplněná cihelným zdivem. Dům orientovaný velkoryse podél ulice Rašínovy poskytoval dostatek prostoru třem obchodním místnostem v přízemí. První patro obsadil vlastní byt majitele o třech pokojích s příslušenstvím. Druhé patro dělily dva menší

dvoupokojové byty a v třetím patře se nacházely čtyři svobodárny s bytem domovníka. Dům dostal rovnou střechu. Novostavba se nejspíš napojila na vedlejší dům č. p. 170. Později se oba domy opět rozdělily, když Bernard Weinstein část objektu tvořící roh náměstí odprodal. O mnoho let později dům číslo 170 zmizel úplně a parcelu využila dnešní stavba Zlatého jablka.

Ve třicátých letech majitel v domě provozoval módní salon. Stavba vždy zůstala v majetku rodiny Weinsteinových, využití se postupem času měnilo. Na začátku osmdesátých let dům prošel několika opravami – kromě opravy střechy a fasády se vyměnily kovové portály. V polovině osmdesátých let došlo ke škodám vinou neopatrného odbourání vedlejšího domu. O deset let později, v roce 1994 se do objektu nastěhovala prodejna pekařství. Pro potřeby provozu byla nutná rekonstrukce a rozšíření prostor v přízemí. Zásahy se z větší části týkaly vnitřních úprav a nezasáhly do nosné konstrukce. Vnější podobu proměnila výměna stávajících sklobetonových okenních tvárnic v prodejní části domu a oprava zasklení výkladců. Drobnou úpravu představovalo osazení výsuvné clony nad výklady v roce 2005. Tato změna ovšem vizuálně proměnila celkový dojem uliční fasády.²¹⁶

Velkorysý plán Maxe Tintnera řešil původně situaci obou sloučených domů. Stavba měla zasahovat až do náměstí a vytvořit tak moderní nároží. Architekt zde využil funkcionalistické prvky k vytvoření výrazné dominanty Rašínovy ulice. Arkýřovitě vystupující hmota prvního a druhého patra s lícovými okny je horizontálně dělená a koresponduje s celoprosklenou a obloženou fasádou velkoměstsky pojatého přízemního parteru.

8.3. BARTOŠOVA

Bartošova 15, budova úřadu města Zlína

Dokumentace původní stavební historie je dnes nezvěstná. Je pravděpodobné, že dům zde stál už v polovině dvacátých let. Záznamy popisují stav domu teprve od roku 1995, kdy budovu v majetku města začal využívat Úřad města Zlína. Druhé a třetí patro, původně obytné, obsadily nyní kanceláře. V přízemí řadového domu navazujícího na budovu radnice se nacházely komerční prostory. To zůstalo beze změny, stejně jako využití suterénu. Technická zpráva popisuje stávající budovu jako patrový objekt s podkrovím, částečně podsklepený, založený na betonových základech. Obvodový plášť tvoří cihlové zdivo. Schody jsou provedeny v betonu, stropy železobetonové trémové s rovným podhledem. Stavbu chrání plochá střecha. Stavební úpravy při adaptaci domu spočívaly především v opravě střechy a výměně omítek a obkladů. Účel využití zůstává stejný.²¹⁷

Bartošova 16, Jan Krajča, obytný a obchodní dům krejčího Jana Žalúdka, 1919 – 1921

Původně jednopatrový dům pro Jana Žalúdka vyrostl na Bartošově ulici v roce 1921. Zčásti podsklepená stavba disponovala v přízemí průjezdem do dvora, který sloužil pro zásobování. Stavitel použil tradiční materiály obvyklé pro stavby domů tohoto typu. Železobetonovou kostru vyplňovalo zdivo z pálených cihel, taktéž schodiště a strop v suterénu se provedly v železobetonu. Stropy v přízemí projektant navrhl cihlové, stropy v patře dřevěné trémové. Budovu zastřešovala

sedlová střecha krytá břidlicí, ploché části pokrýval plech. Po levé straně průjezdu se nacházela obchodní místnost a dílna, kterou majitel využíval k provozu své krejčovské živnosti. Po pravé straně průjezdu se nacházel další pokoj a skladiště. Po schodech se vystupovalo do čtyřpokojového bytu v prvním patře.

V roce 1925 se Jan Žalůdek rozhodl rozšířit krejčovskou dílnu směrem do dvora. Rozšířený provoz zde fungoval do roku 1931, kdy majitel usoudil, že potřebuje ještě větší prostory a nechal dílnu přestavět na jednopatrovou budovu, která kromě krejčovské dílny měla obsahovat i sklad materiálu. Stavební úpravy se nezastavily ani ve čtyřicátých letech, kdy majitel různě adaptoval vnitřní prostory.

Poté na dlouhou dobu stavební práce utichly. V roce 1960 dům poskytoval prostory prodejně oděvů, až do devadesátých let se účel a podoba stavby neměnily. I poté probíhaly jen udržovací práce. V roce 1996 se změnil účel využití budovy ve dvoře na kanceláře. Od roku 2000 dům využívá prodejna domácích potřeb a v prvním patře dvorního traktu sídlí železářství.²¹⁸

Dům stojící mezi nárožní stavbou a radnicí na Bartošově ulici využil velkoryse prostoru parcely. Architekt doplnil plochu fasády historizujícími prvky dělicích říms a ozdobných arkýřů. Vysoká úzká okna vytváří výraz odlišný od otevřených funkcionalistických staveb. Část fasády dnes zakrývá reklamní nápis a ani podoba výkladců se nedochovala v původním stavu.

Bartošova 45, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům Ludvíka Maloty, červen 1933 – prosinec 1933

Novostavba pro Ludvíka Malotu vyrostla podle návrhu Miroslava Lorence na místě starého domu, který podlehl demolici. Dům provedený z trvanlivého materiálu (železobetonová konstrukce a cihelné zdivo) navrhl projektant jako dvoupatrovou podsklepenou stavbu s rovnou střechou. V suterénu umístil prádelnu a sklepy, do přízemí cukrárnu, prodejnu a skladiště. První patro využil majitel pro kavárnu a druhé patro pro velký čtyřpokojový byt. V srpnu projektant vytvořil návrh nástavby třetího patra, ve kterém se poté nacházel dvoupokojový byt a pokoj pro služku. Fasádu dotvořila pásová okna a kovové zasklené portály cukrárny v přízemí, tím se dosáhlo vysoké světelnosti v místnostech. Všechna patra propojovalo vnitřní železobetonové schodiště.

V létě roku 1934 zřídil majitel ve dvoře svého domu cukrářskou dílnu a zároveň zpřístupnil zahradu s tanečním místem. V roce 1935 proběhlo další rozšíření a přístavba do dvorní části a také rozšíření kavárny v prvním patře. V následujícím roce majitel vybavil svůj dům reklamním nápisem „Cukrárna kavárna Malota“.

Provoz cukrárny se zde udržel i během padesátých let, od roku 1960 pod názvem cukrárna Slavia. Během sedmdesátých let proběhla na budově oprava fasády a výměna opotřebovaných oken, větší zásahy do stavby měly podle plánu proběhnout až v roce 1986. Při celkové rekonstrukci by se vyměnily instalace, schodiště, vnitřní příčky, podlahy a střešní plášť. Zásahu by neušly obvodové zdi domu, nové zdivo mělo kombinovat cihly a

pórobetonové bloky. Pro provoz kavárny Slavia se plánovaly přistavět další provozní prostory.

V roce 1995 se změnil stavebník a s ním i podoba změn. Upustilo se od většiny přístaveb a změnilo se i využití objektu z kavárny na obchodně administrativní budovu. Na jaře 1996 začala rekonstruovaná stavba sloužit svému účelu. Nyní pětipodlažní dům s rovnou střechou se otevřel pro prodejny a kanceláře ve vyšších patrech. Od roku 2012 je ve třetím podlaží v provozu „Cafe Modus“, velkou část budovy zabírá obchodní dům Modus.²¹⁹

Elegantní budova slavné kavárny a cukrárny Malota je považována za zlínský funkcionalistický klenot. Dům patří k vynikajícím realizacím Miroslava Lorence. Nepříliš velkorosý prostor průčelní fronty architekt využil pro nápadité řešení v moderním velkoměstském stylu. Budova se v přízemí i prvním patře otvírala maximálně prosklenou plochou a v dalších patrech se snažila o totéž. V dobové zástavbě povětšinou nižších domů budila téměř dojem mrakodrapu. Také výrazně řešené reklamní nápisy na průčelí přispěly k dojmu velkoměstské architektury. Rekonstrukcí v devadesátých letech nicméně stavba o většinu svého funkcionalistického kouzla přišla.

Bartošova 42, Miroslav Lorenc, činžovní dům Karla Chudárka, leden 1932 – říjen 1932

Karel Chudárek zdědil dům po svém otci a společně se svým bratrem zde nejdříve provozovali bednářskou a stopařskou živnost. Poté se Karel Chudárek oženil a dům přešel do jeho

výhradního vlastnictví. Původní přízemní dům se sedlovou střechou nahradila novostavba podle projektu Miroslava Lorence. Nový třípatrový dům využíval tradiční stavební technologie a materiál. Železobetonovou rámovou konstrukci vyplňovalo zdivo z pálených cihel. Pouze ve sklepech provedl stavitel zdi z dusaného betonu. Také na dvouramenné schodiště a stropy ve všech patrech použil železobeton. Fasáda do ulice dostala břízolitovou omítku a železné výkladce s kyvadlovými dveřmi. Široká okna bez vodorovného dělení vpouštěla do bytů dostatek světla. Obytné pokoje byly v bytech umístěny vždy na jižní stranu. Přízemí využíval majitel obvyklým způsobem, provozoval zde obchod. K tomu sloužily dvě obchodní místnosti a přilehlé sklady. Provoz bednářské dílny se přesunul do dvora. Zásobování obchodu zajišťoval průjezd z ulice do dvora. První, druhé i třetí patro dělily vždy dva byty, jeden třípokojový a jeden jednopokojový. Nový dům dostal rovnou střechu natřenou asfaltem.

V padesátých letech se v domě prováděly opravy oděvů, k tomu sloužila rekonstruovaná dílna ve dvoře. V roce 1968 provedl majitel nové obložení fasády. Na počátku osmdesátých let dosloužila stavba ve dvoře a podlehla demolici. Od roku 2008 v domě sídlí prodejna oděvů.²²⁰

Funkcionalistická stavba se dochovala jen s mírnými zásahy do vzhledu průčelí. Velká okna bez vodorovného dělení otevírají fasádu do ulice. Prostá a účelná podoba fasády odpovídá stejnému pojetí výkladní plochy s průjezdem.

Bartošova 41, Josef Jandásek, oděvní dům Františka Novosada, 1927 - 1928

Dámský krejčí František Novosad společně se ženou Anežkou založili módní dámský závod Novosad. Novosadovi nejdříve žili v jednopatrovém domě se sedlovou střechou, který zde stál od roku 1921. Podle projektu Josefa Jandáska se tehdy postavil dům, který měl v přízemí obchodní místnost, dílnu, skladiště a jeden obytný pokoj. V prvním patře se nacházel byt o dvou pokojích s kuchyní a komorou. V roce 1926 majitel rozšířil krejčovskou dílnu přístavbou do dvora. Už o rok později se však rozhodl dům radikálně přestavět. Velká část starého domu zmizela a na jejím místě vyrostl moderní dům o dvou patrech s železobetonovou kostrou a cihlovou vyzdívkou. Stropy ve všech patrech se provedly železobetonové. Rovnou střechu chránila krytina z ruberoidu. Přízemí majitel využil pro obchod, dílnu a stříhárnu. První patro zabíral třípokojový byt s kuchyní a příslušenstvím. Druhé patro mělo stejnou dispozici.

Novosadův oděvní dům si brzy získal jméno a prosperoval. V sedmdesátých letech využívala prodejna textilu pod názvem obchodní dům Mladost. Ta zde sídlila až do poloviny devadesátých let, kdy proběhly stavební úpravy a rekonstrukce jak bytových, tak obchodním prostorů. V roce 2006 se přistoupilo k výměně výkladců a celkové obnově uliční fasády, která se nacházela ve špatném stavu. V rámci navrácení původního architektonického výrazu se například ocelové výkladce vbouraly a nahradily pevným zasklením. Plocha průčelí dostala nový bílý skleněný obklad. V současné době obchodní prostory využívá prodejna textilu.²²¹

Poněkud netradičně pojal architekt stavbu tohoto funkcionalistického domu na Bartošově ulici. Kromě zavěšené fasády použil v patrech nezvyklá dělená zaoblená okna a falešné třetí patro. Původní fasáda je dnes skrytá za velkoformátovým skleněným obkladem. Dříve se uvažovalo nad autorstvím Miroslava Lorence, to se však neprokázalo.

Bartošova 40, Bohumil Zámečník, hostinec Beseda Františka Kroupy, 1929 – 1931

V roce 1928 stál na konci Bartošovy ulice přízemní dům se sedlovou střechou, ve kterém jeho majitel provozoval restauraci. Tento dům však vykazoval značné známky poškození povodněmi a stáří. Na jaře roku 1929 se František Kroupa rozhodl pro přístavbu patra a celkovou rekonstrukci stávajícího domu tak, aby lépe vyhovoval provozu hostince. Projekt počítal s přístavbou prvního patra nad celou průčelní částí domu mimo část dvorní, prostory ukrývající ledovnu a kuchyni zůstaly přízemní. Část starých zdí v přízemí se ukázala jako nevyhovující a nahradilo je nové zdivo včetně stropů. Dům se postupně přestavoval do podoby vyhovující provozu i bydlení. Místo starých poškozených zdí z nepálených cihel se vystavěly nové konstrukce i zdivo z tvrdého materiálu. Dům dostal novou rovnou střechu s mírným spádem do dvora.

V restauračních místnostech v přízemí probíhal provoz hostince, zatímco do prvního patra majitel situoval kavárnu. Do patra se vycházelo po schodišti z umělého kamene. Většinu prostoru v přízemí zabíral velký restaurační sál a jedna menší

místnost. V prvním patře měli hosté k dispozici vedle kavárny také kulečnickový sál.

O rok později dostala původně abstinentní restaurace Beseda nový název – restaurace Morava. Už v roce 1944 majitel rozhodoval o další nadstavbě, mělo přibýt druhé patro s pokoji pro služebný personál. K nadstavbě nakonec nedošlo. V padesátých letech poskytovala zahradní restaurace a pivnice Morava možnost posezení na zahrádce. K zásahům do stavby domu se přistoupilo o mnoho let později. Od konce roku 1976 probíhala celková modernizace celé restaurace. V rámci oprav se vybouraly podlahy, demontovaly stropy a střecha hlavní budovy a nahradily vnitřní i vnější omítky. Částečně se nahradilo i obvodové zdivo a v prvním patře se vybouráním příček proměnila celková dispozice. V přízemí se otevřela nová vinárna s barem, v prvním patře zůstala kavárna. V celém objektu se také vyměnily okna a venkovní dveře. Rekonstrukce probíhala několik let a restaurace se v nové podobě otevřela veřejnosti na konci roku 1981. Od roku 2006 využívala část přízemí prodejna textilu, restaurace Morava v druhé části sídlila až do nedávné doby. V současné době se prostory adaptují na prodejnu dárkových předmětů a vegetariánskou restauraci.²²²

Jedna z mála staveb jiné dispozice než většina okolních obchodních domů se vlivem přestaveb dochovala v pozměněné podobě. Nízká budova hostince umístěná podél ulice Bartošovy, prošla výměnou oken a celkovou přestavbou, pod kterou už původní podobu domu můžeme jen hádat.

8.4. ZARÁMÍ

Zarámí 78, František Lydie Gahura, dům s dílnami řezníka Čeňka Minaříka, 1926-1930

V červenci 1926 vypracoval František Lydie Gahura pro řezníka Čeňka Minaříka návrh na postavení dílny s příslušnými místnostmi při domě 78. Jednopatrový dům sloužil majiteli jako místo k provozování řeznické živnosti i jako obydlí. V přízemí domu se nacházela řeznická dílna, dvě větší místnosti, krytý průjezd, udírna pro uzeniny a stáj pro hovězí dobytek. V patře sloužilo k obývání pět pokojů. Dům měl plochou dřevocementovou střechu a průčelí v režném zdivu. Přízemní okna do dílen navrhoval architekt železná, vrata do dvora dvoukřídlá dřevěná.

V roce 1976 prošel dům celkovou přestavbou, při které získal další patro. Nově třípodlažní dům nyní sloužil jako prodejna domácích potřeb - Elektrodům Gottwaldov. Obchodní prostory zabraly celé přízemí, první i druhé patro. V roce 1997 stavební úřad zhodnotil stavbu jako nestabilní vlivem četných zásahů do nosné konstrukce v sedmdesátých letech. Proběhlo zabezpečení objektu, oprava nosného zdiva porušeného trhlinami i oprava fasády. V devadesátých letech proběhla další rekonstrukce části suterénu a přízemí, nyní sloužícího jako prodejna lahůdek. Od roku 2002 je v přízemí v provozu restaurační zařízení.²²³

Vlivem přestaveb se nedochovala podoba obchodního parteru a v původní podobě ani další části stavby. Nová výkladní plocha s moderním obložením kontrastuje s jednoduše pojatou fasádou.

Zarámí 75, Viktor Jandásek, dům knihaře Bohumila Siegla, 1933-1934

V roce 1933 započal Bohumil Siegl s úplnou přestavbou svého domu. Staré budovy nechal v celém rozsahu zbořit a na jejich místě vystavět nové. Majitel ve svém domě vedl knihařskou továrnu a knihtiskárnu. Novostavbou chtěl rozšířit prostory pro tiskárnu umístěnou v suterénu a přízemí. Nový dvoupatrový dům projektant navrhoval jako stavbu z ohnivzdorného materiálu – zdivo z ostře pálených cihel, železobetonové stropy, betonové podlahy s cementovým nátěrem. Přístup do prvního a druhého patra, ve kterém se nacházely knihařské dílny, zajišťovalo dvouramenné schodiště. V druhém patře pracovala kartonážní dílna. Podsklepený dům s rovnou střechou prošel ještě v roce 1940 přestavbou, majitel využil přízemí pro umístění obchodní místnosti, kanceláře a kabinetu, velká dílna zde sloužila i nadále. Suterén se využíval jako skladiště materiálu, využití prvního a druhého patra se nezměnilo.

Během let dům nepostihly výrazné stavební zásahy a majitelé se omezovali na udržovací práce. Vystřídaly se zde různé provozy, dnes zde funguje průchozí prodejna elektroniky a o světlení, spojená s prodejnou na Rašínově ulici.²²⁴

Projektant navrhl stavbu ve funkcionalistickém duchu s utilitárně jednoduchou fasádou s obchodním parterem v jedné rovině. Tři průběžné pásy oken dynamizují vzhled fasády.

Zarámí 18, Antonín Peléšek, dům Anny Macháňové, březen 1936 – říjen 1936

V březnu vypracovala stavební kancelář Antonín Peléšek pro Annu Macháňovou plán na výstavbu dvoupatrového domu se sedlovou střechou. Dům železobetonové konstrukce se zdivem z pálených cihel sloužil především jako obytný – přízemí, první i druhé patro zabíraly pokoje a příslušné provozní místnosti.

V roce 1970 proběhla nástavba třetího patra. Stavitel zhodnotil stav domu jako dobrý, obvodové nosné zdivo z kvalitních pálených cihel se zachovalo v dobrém stavu s výjimkou stěn ve druhém patře – zde prošel dům opravami. Nástavba sloužila jako svobodárna – bytový prostor o třech pokojích s kuchyní. Dům dostal také novou fasádu. V roce 1992 využívala nebytové prostory v přízemí prodejna kávy a čaje. V souvislosti s provozem prodejny prošel dům stavebními proměnami. Investor nechal nově osadit vstupní dveře a výkladce v přízemí, nahradit podlahy v obchodní místnosti i přilehlém skladu a stávající venkovní omítku do výšky dva a půl metru nahradit mrazuvzdornými obkladačkami. V následujících letech prošel dům jen drobnými úpravami, v roce 2006 například výměnou dřevěných oken za plastová stejné velikosti a členění. Dnes se v objektu nachází cestovní kancelář.²²⁵

Střízlivě pojatá fasáda domu s výkladní plochou v jedné rovině zapadá jak výškově, tak vizuálně do bloku sousedních domů. Tvar a vzhled oken i výkladců zůstal přes všechny opravy a výměny stejného rázu jako původní.

8.5. SOUDNÍ

Soudní 421, Josef Jarcovják, obchodní a činžovní dům Marie Prášilové, 1930 - 1931

Dům číslo 421 se odloučil od domu č. p. 6 teprve v padesátých letech, do té doby byl evidován pod jedním číslem popisným. Jeho stavební historie je stejná. Původní dům ve vlastnictví Jana Prášila přestavoval v roce 1915 stavitel Josef Winkler. V březnu 1928 vypracoval projektant pro Marii Prášilovou návrh přestavby obytných místností v domě na obchodní prodejnu. Majitelka se však rozhodla raději starou stavbu úplně zbourat a na jejím místě vystavět nový třípatrový dům. V říjnu 1930 vypracoval Josef Jarcovják nový plán na stavbu činžovního domu. Dům tvoří železobetonový skelet s cihelným zdivem a rovnou střechou, pokrytou plechem. Na fasádě se kombinuje břízlolit a umělý kámen. Přízemí novostavby zabíralo pět obchodních místností a skladiště směrem do zadního traktu, první i druhé patro měly stejnou dispozici – tři byty s příslušenstvím. Směrem do dvora sloužila obyvatelům domu krytá veranda přistavěná k obvodové zdi prvního i druhého patra.

V roce 1957 používala místnosti v prvním patře zubní ordinace a od roku 1996 zde sídlila prodejna RC Sport. Dnes v přízemí sídlí cestovní kancelář.²²⁶

Oba domy tvořící nároží dvou ulic projektoval Josef Jarcovják současně, proto i celá horní část fasády představuje jednotný a harmonický celek. Jednoduchost forem oblého nároží v tomto případě neblaze ovlivňuje podoba výkladní plochy, neodpovídající původnímu řešení.

Soudní 5, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům Štěpánky Vácové, 1937 – 1938

Na konci dvacátých let se původně jednopatrový dům nacházel v majetku Marie Horákové. Poté přešel do vlastnictví Štěpánky Vácové, která postupně adaptovala prodejní prostory. Nový projekt třípatrového domu si majitelka nechala vypracovat v roce 1937. Starý dům nechala do základů zbořit a na jeho místě vystavět nový. Konstrukci stavby tvořila železobetonová kostra vyplněná cihelným zdivem. Také stropy všech pater se provedly v železobetonu. Dům dostal rovnou střechu se spádem do dvora. Prostory v suterénu zaujímal sklep, sklad a prádelna. V přízemí se nacházely dva obchody a přilehlá dílna se skladem. První patro využila majitelka jako byt o třech pokojích. Kromě toho sem umístila dvě kanceláře. Druhé a třetí patro zabíral vždy jeden byt o čtyřech pokojích. Část přízemí využívala majitelka k provozu svého obchodu s pletacími potřebami a prádlem. Druhou část pronajímala obchodníkům s pleteným a koženým zbožím.

Od roku 1957 prostory využívala zámečnická dílna. Na konci šedesátých let zde sídlil národní podnik Kniha. V polovině osmdesátých let proběhla úprava vnitřní dispozice prodejny pro účely provozu klenotnictví. Na počátku devadesátých let klenotnictví vystřídal provoz zlínských tiskáren. V roce 2005 proběhla oprava fasády, která dostala nový nátěr ve výrazných barvách a obchodní prostory od té doby využívá pekárna a uzenářství.²²⁷

Funkcionalistická stavba domu přesahuje výškově okolní zástavbu. Miroslav Lorenc využil tentokrát k ozvláštnění jednoduché fasády ustoupeného obchodního parteru. Dům vyniká nad okolím i barevností, která je bohužel daní dnešní doby. Čistou a ucelenou formu domu s ustoupenou prodejní částí poznamenala oprava fasády z nedávné doby, při které stavba dostala kontrastní barevný nátěr. Zatímco obvykle dochází újmě spíše výkladní rámeček, zde byla znehodnocena velká plocha fasády na frekventovaném místě, zatímco prostorné řešení vstupu do prodejny si zachovalo původní charakter.

Soudní 554, Josef Jarcovják, obchodní a obytný dům Marie Josífkové, 1929 – 1931

Původní jednopatrový dům s obytnou přízemní přístavbou, který stál do konce dvacátých let, nechala Marie Josífková zbořit a podle projektu Josefa Jarcovjaka nechala postavit nový jednopatrový dům s podkrovím. V přízemí provozovala ve dvou místnostech obchod, průjezd a sklepy v suterénu využívala také k obchodní činnosti. V patře se nacházely dva byty o třech a dvou pokojích oddělené předsíní, kdežto v podkroví pouze jeden třípokojový byt. Dům stavěný tradičními technologiemi, zděný s železobetonovou konstrukcí a rovnou plechovou střechou, rozšířila majitelka v roce 1938 přístavbou dílny ve dvoře.

V padesátých letech dům využívala zámečnická provozovna, podobnému účelu sloužila i v dalších desetiletích. Stavba průběžně procházela jen údržbovými pracemi.

V současnosti se v domě nachází prodejna potravin a ve dvorní přístavbě výroba keramiky.²²⁸

V průběhu let se stavba vyvíjela výraznějším přestavbám. Díky tomu se podařilo zachovat původní výraz architektury. Fasádu dělí pouze jednoduchý horizontální prvek římsy. Podoba výkladní plochy s průjezdem do dvora vytváří obraz typického pojetí obchodního domu v centru města.

Soudní 4, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům manželů Slaměnkových, leden 1931 – červenec 1931

Původní stavbu obytného domu manželů Jana a Josefy Slaměnkových zničil v roce 1930 požár. Majitelé si nechali podle plánů Bohumila Zámečníka postavit dvoupatrový podsklepený dům s rovnou střechou. V přízemí využívali dvě obchodní místnosti a v prvním patře třípokojový byt s kuchyní. Stejný byt v druhém patře pronajímali. Do suterénu umístili sklep a prádelnu. Všechna poschodí domu spojovalo železobetonové schodiště. Ve všech místnostech se nacházely dřevěné izolované stropy, kromě sklepa, nad kterým byl strop železobetonový. Zdivo základů a sklepů tvořil beton, zdivo přízemí a pater pálená cihla. Dům chránila rovná střecha krytá plechem. Fasádu pokrývala omítka z vápenné malty. Zdivo soklů a kolem dřevěných výkladních skříní se opatřilo omítkou z kameniny.

V roce 1932 majitelé přistavovali ve dvoře skladiště. Budova poté zůstávala dlouho bez stavebních změn. V sedmdesátých letech prostory využívalo kožešnictví, v osmdesátých letech provozovna rámování obrazů. V roce 1990

sem přesídlila cestovní kancelář a interiér prošel značnou proměnou. Kromě výměny podlah, obkladů a nátěrů, proběhlo také nové prosklení výkladců. Od roku 2000 se zde vystřídalo několik provozů a dnes zde sídlí detektivní kancelář.²²⁹

Exteriér budovy nepostihly nijak výrazné změny, které by zničily původní architektonický záměr. Na fasádě využil architekt horizontálních prvků podokenních říms, korespondujících se sousedním domem Marie Josífkové. Ani nové prosklení výkladců nezasáhlo do původního rozsahu, v přízemní části tedy zůstalo zachováno architektovo pojetí s ustoupeným prostorem hlavního vstupu.

Soudní 13, Jan Vinduška, obytný dům Jana Slaměníka, 1924 – 1925

V roce 1925 si manželé Josefa a Jan Slaměníkovi nechali postavit jednopatrový dům, který měl sloužit jen jako obytný. Dům využíval podsklepení jen z nepatrné části. Základy a zdivo sklepů tvořila kombinace betonu a kamene, zdivo v přízemí a patře bylo z pálených cihel. Ve všech místnostech se objevily dřevěné trámové stropy. Dům chránila sedlová střecha krytá pálenými taškami. Fasádu do ulice i do dvora pokrývala vápenná omítka. V suterénu se nacházel jeden sklep, v přízemí pak rodinný byt o dvou pokojích s kuchyní a průjezd do dvora. Betonové schody vedly do prvního patra, které zaujímal třípokojový byt s kuchyní a příslušenstvím.

V roce 1931 se majitelé rozhodli dům adaptovat a v přízemí zřídily dvě obchodní místnosti s dřevěnými výkladními skříněmi do ulice. V polovině šedesátých let se dům nacházel

víceméně v nezměněném stavu, pouze zchátralý. V roce 1984 využila prostory prodejna zlatnictví. Proměnila se pouze dispozice obchodního prostoru. V roce 1995 sem přesídlila prodejna zdravotních potřeb. V roce 2003 proběhla výměna krytiny střechy. Dnes se zde nachází prodejna oděvů.²³⁰

Nízký nenápadný dům nezasáhla žádná významná přestavba a tak se jeho podoba dochovala v takřka nezměněném stavu dodnes. Architektův záměr zde byl vcelku skromný, malá plocha fasády neposkytuje mnoho prostoru pro náročné řešení. Hmotu fasády dělí jedna řada oken a prosté výkladce s průjezdem.

Soudní 754, František Lydie Gahura, obytný dům pro O. Zapletal, notáře, 1925 – 1926

V roce 1926 stál na ulici Soudní nový jednopatrový dům podle projektu Františka Lydie Gahury. Nechal si jej postavit O. Zapletal, který v něm provozoval svou notářskou profesi. Jen o rok později dům připadl Jiřině Zapletalové, vdově po bývalém majiteli. Plně podsklepený zděný dům získal přístavbu druhého patra v roce 1932. Projektant navrhl v domě dřevěné izolované stropy nad horními patry, nad sklepem a přízemím byl strop železobetonový. Sedlovou střechu pokrývaly pálené tašky a fasáda dostala světle šedý břizolitový nátěr. Majitel poskytoval přízemní prostory dvěma provozům – parfumerii a knihkupectví, zatímco svou notářskou kancelář umístil v prvním patře do sousedství obytných místností. Velký byt o třech pokojích a salonu s místností pro služku využívala rodina majitele. Druhé

patro vyplnily další obytné místnosti. Podkroví se k bydlení nevyužívalo.

V polovině šedesátých let do objektu přesídlila prodejna masa, dům však nepostihla žádná stavební aktivita až do devadesátých let. V roce 1991 prošel dům rekonstrukcí, při které se v přízemí a prvním patře zřídily kanceláře. Dům dostal nové výklady. V roce 1996 proběhly větší přístavby na úrovni přízemí v dvorní části. Přitom se zbourala původní dvorní přístavba. Na úrovni prvního a druhého patra se přistavovalo také, ale v menší míře. Přístavby umožnily rozšířit existující provozy o další prostory. První patro využívala prodejna textilu, druhé patro obsadily kanceláře. Třetí patro se využilo pro novou bytovou jednotku. Od roku 2011 v objektu sídlí kadeřnictví a prodejna textilu, do Bartošovy ulice je orientovaná prodejna uzenin.²³¹

Podobně jako řešil Josef Jarcovják nároží dvou domů na horním konci ulice, zde je výsledkem zdařilého projektu nárožní dům podle projektu Františka Lydie Gahury. Zaoblená hmota nároží otevřená velkými okny právě v místě nad hlavním vchodem podporuje dojem hybnosti a dynamiky. Průběžné prvky fasády tento účinek ještě umocňují. Stavba prošla během let mnoha přestavbami, což se odrazilo více na vnitrobloku, ale určitou proměnou prošla i obchodní část s výklady. V mnoha směrech si však dům zachoval původní výraz.

8.6. TŘÍDA TOMÁŠE BATI

Třída Tomáše Bati 6, Josef Jarcovják, obchodní a činžovní dům Marie Prášilové, 1930 - 1931

Původní dům ve vlastnictví Jana Prášila přestavoval v roce 1915 stavitel Josef Winkler. V březnu 1928 vypracoval projektant pro Marii Prášilovou návrh přestavby obytných místností v domě na obchodní prodejnu. Majitelka se však rozhodla raději starou stavbu úplně zbourat a na jejím místě vystavět nový dvoupatrový dům. V říjnu 1930 vypracoval Josef Jarcovják nový plán na stavbu činžovního domu. Dům tvoří železobetonový skelet s cihelným zdivem a rovnou střechou, pokrytou plechem. Na fasádě se kombinuje břízoslit a umělý kámen. Přízemí novostavby zabíralo pět obchodních místností a skladiště směrem do zadního traktu, první i druhé patro měly stejnou dispozici – tři byty s příslušenstvím. Směrem do dvora sloužila obyvatelům domu krytá veranda přistavěná k obvodové zdi prvního i druhého patra.

V roce 1935 manželé Prášilovi provedli přístavbu obchodní místnosti, které využívala firma Ander a syn. Od roku 1946 zde sídlil hodinářský, zlatnický a optický závod Jaroslava Pechance.

V šedesátých letech proběhly drobné stavební úpravy v souvislosti s otevřením prodejny hraček. Budova nadále sloužila vždy obchodním účelům, od roku 1993 drogerii v přízemí. Umístění prodejny si vyžádalo úpravy v podobě osazení automatických dveří a odstranění zádveří a vnitřní stěny výkladů.²³²

Architektonický výraz mnoha obchodních domů v centru města se v podstatě příliš nelišilo od standardní podoby

baťovských domků v jiných částech města. Funkční a účelná forma vycházela z praktických požadavků na provoz v domě. Nejinak tomu bylo i u této stavby a řady dalších podle projektů Josefa Jarcovjáka. Dům tvořící část nároží ulice má prostou hladkou fasádu doplněnou výkladci v přízemí, které se v tomto případě nedochovaly v původním stavu. Obchodní část domu dnes disponuje plně prosklenou plochou, která neodpovídá původnímu členění.

Třída Tomáše Bati 1545, Josef Jarcovják, obchodní a obytný dům Marie Prášilové, březen 1928 – říjen 1928

Jednopatrový obchodní a obytný dům Marie Prášilové pozůstával z dvou obchodních místností s přilehlými sklady v přízemí, třípokojevého bytu v patře a podkroví se dvěma pokoji. Suterén majitelka využívala pro sklepy a sklady. Projektant navrhl stavbu jako železobetonovou konstrukci s cihelným zdivem, dřevěnými trémovými stropy a sedlovou střechou. Dům brzy změnil majitele a v roce 1931 Josef Jarcovják navrhoval pro Josefa Doležálka nástavbu druhého patra s třípokojevým bytem, zakončeného rovnou střechou.

Od roku 1945 dům využívala Moravská banka jako svou úřadovnu. Původní omítka už nebyla v dobrém stavu, dům tedy dostal nové obložení fasády mramorovými plotnami. Další stavební práce v menším rozsahu proběhly až v roce 2004, kdy se do přízemí objektu nastěhovala prodejna bižuterie „Perla“.²³³

Stejně jako u sousedního domu od stejného architekta se v původní podobě dochovala pouze horní část fasády. Projektant ji tentokrát ozvláštnil nadokenními římsami dělicími

plochu do členitějšího celku. O původní podobě parteru se mluvit nedá, obložení mramorovými deskami ani výkladní skříň jsou dílem přestavby.

Třída Tomáše Bati 751, František Lydie Gahura, obytný a obchodní dům Karla Mezírky, březen 1926 – listopad 1926

Původně jednopatrový dům postavený v roce 1926 sloužil majiteli jako obytný i obchodní prostor. V přízemí se nacházela jedna obchodní místnost na straně do ulice a na opačné straně do dvora dílna. V prvním patře měl majitel byt o třech pokojích. Projektant navrhl dům jako tradiční zděnou stavbu s dřevěnými trémovými stropy a plochou dřevocementovou střechou. Podsklepení domu majitel využíval jako sklad při obchodě. Dům se otevíral do ulice standardním výkladem. V roce 1929 si majitel nechal přistavět druhé patro, taktéž sloužící jako obytné.

První velké rekonstrukce se dům dočkal v roce 1951, kdy sloužil coby filiálka sovětské Knihy. Při opravách dostal nové obložení soklu, novou omítku i nátěr portálu. Zmizel starý Mezírkův reklamní nápis. V druhé polovině osmdesátých let prošla obnovou kromě fasády i střešní krytina. Umístění prodejny zahraniční literatury si vyžádalo celkovou modernizaci prostor a přístavbu skladu. V roce 1991 se do domu vrátilo jméno původního majitele a prodejnu oční optiky zde zřídil Zdeněk Mezírka. Stavba prošla v té době pouze vnitřními úpravami. Vnější podoby se dotkly stavební práce v roce 2011, celkový ráz se změnil především nahrazením původního výkladce novým svislým prosklením v nerezovém rámu.²³⁴

V celkovém vyznění fasáda koresponduje s vedlejším domem Marie Prášilové. Horizontální dělení fasády plastickými římsami odlišuje stavbu od utilitárně plochých řešení jiných domů. Obložení parteru i výkladní skříň neobvyklého tvaru je novějšího data a nic nevyovídá o původní podobě.

Třída Tomáše Bati 853, Josef Jarcovják, obchodní a obytný dům Anděly Macháňové, květen 1925 – listopad 1925

Stavební pozemek v podobě zahrady v majetku obchodníků Ludvíka a Anděly Macháňových zastavěl v roce 1925 jednopatrový obchodní a obytný dům. Majitelé využili přízemí jako jednu velkou obchodní místnost se skladištěm a kuchyní, v patře umístili byt o třech pokojích. Podsklepený dům v kombinaci železobetonové konstrukce s cihelným zdivem završovala rovná dřevocementová střecha. V roce 1931 majitelé přistavěli druhé patro se třemi obytnými místnostmi. Byt ve druhém patře prošel přestavbou v roce 1942.

V polovině sedmdesátých let, kdy zde sídlila prodejna potravin, proběhly pouze nejnnutnější udržovací práce. Od roku 1996 objekt využívala Česká stavební inspekce. V roce 2001 si umístění stanice veřejné radiotelefonní sítě na fasádě budovy vyžádalo vybourání části stávajících oken a osazení nových. Poté se do objektu nastěhovala prodejna dárkových předmětů.²³⁵

Architekt ozdobil plochu mezi výkladci několika dekorativními polosloupky, čímž rozdělil hmotu přízemní části. Fasáda vyšších pater zůstala v nezdobené rovné ploše, dělená třemi řadami oken.

Třída Tomáše Bati 3677, Josef Jarcovják, obytný a obchodní dům Anděly Macháňové, leden 1928 – říjen 1928

Starý dům ve vlastnictví Anděly Macháňové v ulici Soudní byl v roce 1928 shledán ve špatném stavu a následně zbourán. Na jeho místě vyrostl jednopatrový obytný a obchodní dům podle návrhu Jaroslava Jarcovjáka. Šlo o podsklepený jednopatrový dům se sedlovou střechou postavený tradiční zděnou technologií. V přízemí se nacházely dvě obchodní místnosti, které majitelka pronajímala, v patře dva dvoupokojové byty. V roce 1937 katastrální měřičský ústav v Brně sloučil dům s číslem popisným 853, až v padesátých letech dostal dům vlastní popisné číslo 3677.

V osmdesátých letech dům využíval pro provoz prodejny národní podnik Oděvy Brno. V roce 1991 prošel dům rekonstrukcí omítek a osazením nových oken a dosavadní bytové prostory v patře začala využívat advokátní kancelář. Od roku 2000 využívala přízemí domu prodejna „Filatelie“, v roce 2011 také prodejna klenotů a hodinek „Safír“ a vzorkovna firmy „Oknohit“. V souvislosti s provozem proběhly drobné vnitřní úpravy a opravy.²³⁶

Na fasádě architekt použil netradiční prvek – prosklenou stěnu schodiště nad hlavním vstupem. Podkrovní část osadil okny s profilovanými mezičládky. Výkladní plochy proměnily přestavby a dnešní podoba neodpovídá původnímu vzhledu.

Třída Tomáše Bati 202, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům Emanuela Potměšila, 1933-1934

V březnu 1928 vypracoval stavitel Bohumil Zámečník návrh na stavbu domu pro Emanuela Potměšila, jeho majitel zde původně provozoval tiskařskou dílnu. Nová stavba provedená tradičními technologiemi vyrostla na místě starého domu. Dvoupatrový zděný dům s rovnou střechou poskytoval prostory pro dílnu, později pro lékárnu, obchod, laboratoř a kancelář v přízemí. Částečně podsklepená stavba ukrývala v suterénu sklepy a sklady. První a druhé patro sloužilo jako obytné. Obě patra měla stejnou dispozici – v každém se nacházel jeden třípokojový byt s kuchyní a nezbytným příslušenstvím.

Po dlouhá léta dům zůstal nezasažený stavební aktivitou. V srpnu 1922 prošel dům drobnými stavebními úpravami na straně do dvora – oprava fasády, výměna oken. Od roku 1950 sloužil dům jako sídlo národní podnikové lékárny Medika. V roce 1978 proběhla výměna výkladců v souvislosti s adaptací lékárny. Od devadesátých let využívá obchodní prostory prodejna zlatnictví.²³⁷

Architekt na průčelí využil neotřelého řešení, které vzbuzuje dojem pásových oken. Rozdílné dělení horní a dolní řady oken vzhled fasády oživuje a dává jí poutavý výraz. Funkcionalisticky střízlivá stavba si zachovala původní vzhled i v obchodní části, i když prošla jako jiné výměnou oken i výkladců.

Třída Tomáše Bati 200, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům cukráře Františka Krause, 1932-33

V prosinci 1932 vypracoval stavitel pro Františka Krause návrh na postavení dvoupatrového obytného a obchodního domu. Cihlový dům s betonovou konstrukcí a rovnou střechou se do ulice otevíral dvěma výkladci v přízemí. Přízemí zabíraly dva obchody, cukrářská kuchyně a dílna. První poschodí sloužilo jako obytné, stejně jako ve druhém patře zde byly dva byty.

Od listopadu 1960 sloužil dům jako sídlo podniku Rybí speciality (Restaurace a jídelny, Gottwaldov). K plánovaným přístavbám zde nedošlo. Teprve v říjnu 1991 došlo ke stavebním úpravám v souvislosti s adaptací domu na čínskou restauraci. Objekt prošel změnou vnitřní dispozice. V říjnu 2003 proběhly drobné stavební úpravy bytu v druhém patře. V posledních letech je zde v provozu dvě prodejny.²³⁸

Nevelkou plochu průčelí rozdělil architekt dvěma řadami jednoduchých oken a výkladci, které se do dnešní doby zachovaly ve víceméně původním členění. Na prostém provedení fasády domu opět můžeme sledovat utilitární a ekonomický styl Bohumila Zámečníka.

Třída Tomáše Bati 199, Bohumil Zámečník, obytný a obchodní dům provazníka Václava Šenkeříka, 1932-1933

V listopadu 1932 započal stavitel stavbu dvoupatrového domu pro Václava Šenkeříka. Cihlový dům s rovnou střechou sloužil jako obytný i obchodní objekt. V suterénu domu se nacházely sklepy a prádelna, v přízemí dvě obchodní místnosti

a v patrech obytné místnosti. Dům obývali manželé Václav a Josefa Šenkeříkovi, majitel zde měl provaznickou dílnu a provozoval obchod s provaznickým, kartáčnickým a košíkářským zbožím. Do dokončeného domu se rodina nastěhovala v říjnu 1933, v dalších letech majitelé na domě prováděli úpravy – nechali zazdít výkladní okno v přízemí a nahradit ho obyčejným, obytné místnosti v druhém patře rozdělili (září 1937). V dubnu 1938 vypracoval Bohumil Zámečník pro majitele návrh nástavby třetího patra domu, který měl obsahovat další dva byty. Nástavbu dokončil v říjnu 1940.

Od roku 1965 se dům využíval pro provoz oční optiky, pro účely provozu se dílna rozšířila směrem do dvora. Dvorní trakt měl podobu přízemní cihlové stavby s rovnou střechou. V současné době dům využívá realitní agentura²³⁹

Typické pojetí Bohumila Zámečníka určuje tvář této stavby. Pravidelné členění fasády okenními otvory vytváří poklidný a nevzrušivý výraz domu. I obchodní část domu s výkladci si zachovala střízlivý dobový vzhled.

Třída Tomáše Bati 3119, Viktor Jandásek, obchodní a obytný dům manželů Jajtnerových, 1937 – 1938

V červenci 1937 projektant vypracoval pro manžele Františka a Františku Jajtnerovi návrh na postavení čtyřpatrového obchodního a obytného domu. Dům navrhl zděný s železobetonovou kostrou a rovnou střechou krytou plechem, celý podsklepený. Stropní konstrukce i schodiště vyprojektoval monolitické železobetonové. V suterénu se nacházely sklepy a skladiště, přízemí zabírala obchodní místnost. V prvním patře

majitelé využívali třípokojový byt s halou, kuchyní a velkou terasou. Druhé a třetí patro sloužilo také jako obytné, obě patra dělily dva byty, dvoupokojový a jednopokojový. Čtvrté polopatro zaujímal jeden dvoupokojový byt, zbytek plochy tvořila střecha domu. Dům se otevíral do ulice obchodním výkladcem. Výkladní plocha stejně jako okna do ulice získaly mramorový obklad. Uliční fasádu tvořila břízolitová omítka. Vzhled fasády dotvářela kovová ozdobná římsa nad výkladcem doplněná neonovým páskem.

Od počátku padesátých let dům využívala Státní československá banka, v té době proběhly pouze drobné adaptace, které se nijak nepodepsaly na vnější podobě budovy. V šedesátých letech obývala přízemí a suterén domu prodejna potravin a lahůdek. V roce 2005 dům prošel většími stavebními úpravami bytových prostor v druhém patře. Při té příležitosti došlo k výměně oken, dveří a podlah. Třetí a čtvrté patro se propojilo vnitřním vřetenovým schodištěm. O rok později dům dostal novou fasádu. Od roku 1994 zde sídlí lékárna Atlas (nově lékárna Salvia).²⁴⁰

V čistém výrazu fasády ukazuje dům na kvality architekta, který k dosažení dynamického funkcionalistického vzhledu využil rytmické pásy oken v horních patrech domu. Vzhled lehce ustoupeného parteru změnila výměna výkladců a osazení automatických dveří, avšak obložení výkladní plochy i oken mramorem, byť nové, by mohlo odpovídat původní podobě.

Třída Tomáše Bati 196, Bohumil Zámečník, obytný a obchodní dům Marie Václavkové, 1933-1934

V říjnu 1933 vypracoval projektant návrh na stavbu nového dvoupatrového obytného a obchodního domu na místě staré přízemní stavby. Dům v majetku Marie Václavkové byl projektován jako podsklepená stavba železobetonové konstrukce s cihelným zdivem a rovnou střechou. Přízemí sloužilo dvěma obchodním místnostem, první a druhé patro bylo obytné. V lednu 1936 podal Albín Václavek žádost o povolení ke stavbě třetího patra, které mělo obsahovat další pokoje. Nástavbu se podařilo dokončit v červenci 1936.

Od února 1960 dům využíval obchod s ovocem a zeleninou, od května 1964 zde fungoval také provoz cukrárny Zlíňanka. V srpnu 1993 začaly dům využívat různé firmy pro provoz svých kanceláří, většinou bez stavebních úprav. V září 1994 proběhla oprava výlohy rámu a obkladů na prodejně cukrárny Zlíňanka a sousedního květinářství. Od roku 2012 využívá prostory v prvním patře oční optika.²⁴¹

Účelné a prosté architektonické pojetí domu ukazuje bezpečně na autorství Bohumila Zámečníka. Tato i sousední stavba od stejného projektanta vyniká rytmickým dělením fasády, tentokrát ve velkorysejším měřítku třípatrových budov.

Třída Tomáše Bati 3118, Bohumil Zámečník, dům manželů Malotových, červenec 1937 – prosinec 1937

V červenci 1937 vznikl projekt novostavby domu pro manžele Josefa a Annu Malotovi. Projektant navrhl dům zděný

s železobetonovou konstrukcí s dřevěnými trámovými stropy v patrech a celý podsklepený. Stavbu opatřil rovnou střechou a břízolitovou omítkou na čelní fasádě, které se do ulice otevírala proskleným výkladcem. Suterén zabíraly sklepy a v přízemí majitel využíval dva sklady a dvě obchodní místnosti pro provoz cukrářské dílny. První, druhé a třetí patro dělily vždy dva byty o jednom a dvou pokojích.

V šedesátých letech se ukázala jako nutná rekonstrukce navlhlého zdiva a podlah v bytech. K dalším úpravám došlo až v devadesátých letech, v roce 1994 nechal majitel opravit fasádu. V roce 1996 se bytové jednotky v prvním patře začaly využívat jako kanceláře a o rok později proběhla nástavba čtvrtého patra uskočeného od uliční fasády, takže při pohledu z ulice není patrné. Přízemí domu v současnosti využívá cukrárna Dino.²⁴²

Dnešní cukrárna tvoří prostřední z bloku domů jednotného vzhledu, i když jen dva z nich vyprojektoval Bohumil Zámečník. Autor domu č. p. 180 zůstává neznámý. Fasáda této stavby pojatá jednoduše jako plocha dělená okenními otvory v pravidelných rozestupech tvoří pohledově vyváženou kompozici podpořenou ve své době jistě i výkladní plochou, dnes pozměněnou pro potřeby cukrárny.

Třída Tomáše Bati 180

Dům s neznámou stavební historií zde stál zřejmě od počátku třicátých let. Dům původně sloužil jako obytný prostor, v souvislosti s adaptací na prodejnu kožené galanterie v devadesátých letech se bytové prostory přeměnily na

nebytové. V srpnu 1991 proběhla výměna výkladců včetně portálu pro potřeby prodejny Stival. Čtyřpodlažní dům obsahoval v přízemí dvě prodejny – obuv a zlatnictví, první, druhé a třetí poschodí se využívalo jako obytné. V březnu 1997 prošel dům dalším rozšířením prodejny Stival, z architektonického hlediska nedošlo k zásadní změně objektu.²⁴³

Třída Tomáše Bati 193

Dokumentace původního stavu domu se nedochovala, avšak novostavbu na parcele zbořeného starého domu si nechal majitel postavit zřejmě na počátku třicátých let. V polovině osmdesátých let zde sídlila prodejna pánského textilu. Na konci devadesátých let prošel dům drobnými opravami.

Nynější podoba domu je třípatrová, stejně jako okolní zástavba. Fasádu pokrývá tmavě šedý lesklý obklad. Budova se do ulice otevírá velkými výkladci v přízemí i prvních dvou patrech, v třetím patře je pásové okno. V posledních letech sloužil dům provozu knihkupectví a prodejně učebnic v patře.²⁴⁴

Třída Tomáše Bati 190, Miroslav Lorenc, bankovní a obytný dům Františka Javorského, 1932 – 1933

Bankovní dům Františka Javorského vyrůstal poblíž katolického kostela v letech 1932 – 1933 a zaplnil tak volnou parcelu podél jižní strany náměstí Míru. Třípatrovou podsklepenou budovu navrhl Miroslav Lorenc jako železobetonový skelet s vyzdívaným obvodovým pláštěm a rovnou střechou. Dům měl betonové stropy nad všemi patry,

stejně jako schodiště. První a druhé podlaží získalo prosklení celoplošnými výkladci a vyšší patra otevírala do ulice pásová okna. V budově našla sídlo Živnostensko-průmyslová záložna, jejíž prostory Miroslav Lorenc situoval do přízemí. První nadzemní podlaží dále zabíraly čtyři obchodní místnosti s přilehlými sklady do dvora. Druhé, třetí a čtvrté nadzemní podlaží sloužila jako obytná, dohromady se zde nacházelo deset různě velkých bytů.

V šedesátých letech proběhly drobné vnitřní úpravy a opravy bytů a v přízemí začal provozovat bufet „Espresso“. Koncem šedesátých let do budovy přesídlil fotoateliér a až do devadesátých let pak dům sloužil různým prodejním účelům. V sedmdesátých letech zde majitelé otevřeli divadelní kavárnu a bistro, adaptací však do jisté míry utrpěl funkcionalistický vzhled budovy. Velké rekonstrukce se budova dočkala v roce 1993, kdy prostory začala využívat pobočka Ekoagrobanky. Rekonstrukce zahrnovala snahu vrátit domu pana Javorského původní podobu. Využití přízemí zůstalo pro obchodní účely, vnitřní úpravy se dotkly především druhého podlaží se sídlem banky. Byty ve vyšších patrech zůstaly v původní podobě. Celkovou opravou prošla fasáda budovy.

V roce 2005 se opět změnilo využití místností v druhém patře, místo bankovní pobočky zde začala fungovat prodejna knih Archa, přidružený Cafe Bar využil přízemí budovy. Pro nové využití se provedla změna dispozice vnitřních prostor, vnější architektonické řešení fasád zůstalo zachováno. Pouze v místě závětrí hlavního vstupu se vytvořila nová vitrína. Vnitřní prostory se adaptací otevřely a sjednotily.

Od roku 2010 využívá první podzemní patro kavárna a kulturní klub Loft, dispozičně se stávající sklepy upravily na salónek. V roce 2011 proběhla přeměna bytových prostor ve čtvrtém podlaží na kanceláře, a to bez větších stavebních úprav.²⁴⁵

Miroslav Lorenc v případě stavby domu pana Javorského dostal velkorysý prostor pro využití nejpůsobivějšího funkcionalistického prvku – pásových oken. Nárožní dům ukazuje plasticky řešenou čelní fasádu směrem k náměstí a neméně výraznou boční stranu. Dynamické pojetí obou fasád s předsazenými podlažími a proskleným skeletovým nárožím řadí dům pana Javorského mezi nejvýraznější stavby v centru města.²⁴⁶

Třída Tomáše Bati 164, Josef Jarcovják, obchodní a obytný Vincence Červinky, 1934 – 1935

V roce 1934 si nechali manželé Vincenc a Aloisie Červinkovi navrhnout novostavbu obchodního a obytného domu na rohu ulice Dlouhé a třídy Tomáše Bati. Původně dvoupatrová podsklepená stavba postavená na betonových základech s využitím železobetonových konstrukcí a cihelného zdiva dostala rovnou střechu a břízolitové omítky. Čelní stěna se do ulice otevírala dvojitými truhlíkovými okny a výklady železné konstrukce v přízemí, které se využilo pro obchodní provoz. V prvním patře měla rodina Červinkova třípokoje byt, stejnou dispozici měl i byt v druhém patře. Majitel nechal krátce po dokončení stavby provést adaptaci části přízemí. V roce 1938 si zde zřídil vinařskou prodejnu.

Na počátku šedesátých let se dům nastavoval o další bytové jednotky. Třetí patro zvedlo výšku stavby, která však ani s přístavbou nedosahovala výšky okolní zástavby. V roce 1993 vznikla studie řešící nástavbu celého nárožního bloku domů do výšky pěti podlaží. Nakonec budova získala nástavbu v podobě obloukovitě ustupujícího podlaží ocelové konstrukce s proskleným pláštěm a průběžnou terasou podél obou uličních průčelí. Stylově nepatřičná prosklená konstrukce však kýžený efekt výškového sjednocení nároží nepřinesla. Dnes v objektu sídlí prodejna elektroniky a realitní kancelář.²⁴⁷

Třída Tomáše Bati, 162, Otakar Jedlička, obchodní a obytný dům manželů Červinkových, 1934 – 1945

V roce 1935 vyrostl na třídě Tomáše Bati dvoupatrový dům v majetku manželů Červinkových. Zděnou stavbu s rovnou střechou navrhl pro majitele architekt Otakar Jedlička. Při stavbě se využily tradiční technologie, železobeton v základech a na stropech v suterénu. Ostatní stropy byly dřevěné. Přízemí majitel využíval pro provoz obchodu, v prvním i druhém patře se nacházel byt o čtyřech pokojích s příslušenstvím a místností pro služku.

V šedesátých letech dostal objekt další dvě patra. Tím se výškově vyrovnal sousedním domům a vznikl ucelený blok. Během devadesátých let se prováděly pouze udržovací práce. V roce 2007 proběhla výměna oken, i nadále se však stavební zásahy objektu vyhýbaly. Dnes využívá prodejní prostory obchod s cukrovinkami.²⁴⁸

Poměrně úzkou plochu průčelí vměstnaného mezi nárožní dům a dům Fotografie na druhé straně řešil architekt jednoduchým a vyváženým osazením oken v pravidelných rozestupech. Výkladní plocha si zachovala původní členění.

8.7. ŠKOLNÍ

Školní 203, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům Aloise Nakládala, červen 1933 – prosinec 1933

Miroslav Lorenc navrhl stavbu jako třípatrovou, plně podsklepenou s železobetonovou konstrukcí a cihelným výplňovým zdívem. Dům v majetku Františky a Aloise Nakládalových sloužil zároveň jako obytný i obchodní prostor. V suterénu se nacházely sklepy majitelů, obchodů a nájemníků, v přízemí pak čtyři obchodní místnosti. První, druhé a třetí patro zaujímaly velké byty s příslušenstvím. Ve třicátých letech využívali přízemní místnosti pro své provozovny různí obchodníci – František Smékal pro obchod střížním zbožím a Bedřich Weinberger pro obchod smíšeným zbožím, Karel Murta zde provozoval hodinářskou dílnu a František Jirsák krejčovství.

V padesátých letech se dům využíval k obchodním účelům, teprve v devadesátých letech došlo k větší rekonstrukci. V roce 1992 přesídlilo do budovy papírnictví „McPaper“ a v souvislosti s jeho provozem proběhla celková oprava vnitřních prostor – výměna podlah, parapetů a podobně. Úpravy proběhly bez zásahu do fasády. V roce 1993 dům dostal nové výlohy a vstupní dveře stejné velikosti a tvaru jako původní. Využití vyšších pater zůstalo beze změny. Prodejna papírnictví zde sídlí dodnes.²⁴⁹

Miroslav Lorenc zde navrhl stavbu ve funkcionalistickém duchu sice ne tak výstavní, jako Javorského dům na protějším konci ulice, nicméně můžeme mluvit o velmi zdařilém řešení nároží dvou ulic. Různá výška domu ze dvou stran umožnila

zachovat jednotný vzhled při pohledu z třídy Tomáše Bati. Delší stranu směrem do ulice Školní rytmicky dělí tři řady oken.²⁵⁰

Školní 208, Josef Jarcovják, obchodní a obytný dům Antonína Schneidera, 1933 – 1934

Novostavbu dvoupatrového domu si nechali manželé Antonín a Marie Schneiderovi postavit v roce 1934. Majitel zde vykonával svou živnost a místnosti v přízemí využíval k provozu holičství. Dvoupatrový podsklepený dům s rovnou střechou vyrostl na betonových základech. Stavitel použil tradiční materiály a technologie – železobetonový skelet vyplnilo cihlové zdivo. Kromě suterénu měl dům dřevěné trémové stropy. Rovná střecha krytá plechem se mírně svažovala směrem do dvora. Fasáda dostala břízolitovou omítku.

Suterén se využíval pro sklady a prádelnu. Přízemí majitel využíval dvě místnosti k provozu holičství, k těmto místnostem přiléhal sklad a kabinet. První patro zabíral vlastní třípokojový byt majitele a jeho rodiny. Druhé polopatro sloužilo jako sušárna. Nedlouho po kolaudaci, v roce 1938, si manželé Schneiderovi nechali přistavět kompletní druhé patro, které vyplnil třípokojový byt s kuchyní a příslušenstvím.

Původnímu účelu sloužil dům ještě v padesátých letech. Poté na dlouhá léta utichla stavební aktivita. V sedmdesátých letech budovu využívala sběrna koženého zboží a opravná textilu. Teprve v roce 2004 proběhly udržovací práce a opravy bytů. Podoba domu se už výrazně neměnila. Dnes v přízemí sídlí klenotnictví a zlatnictví.²⁵¹

Dům poměrně zdařile navazuje na vyšší Lorencův nárožní dům. Členění rovné fasády i výkladce koresponduje s funkcionalistickým pojetím sousední stavby.

Školní 492, Bohumil Zámečník, obytný a obchodní dům s tiskárnou Emanuela Potměšila, únor 1934 – říjen 1934

V roce 1934 vyrostl na ulici Školní dvoupodlažní rodinný dům Emanuela Potměšila, ve kterém majitel provozoval knihtiskárnu. Částečně podsklepený dům měl rovnou střechu a průjezd do dvorní části. Stavitel použil tradiční materiály, železobetonový skelet a cihlové zdivo, železobetonové schodiště a stropy. Střechu trámové konstrukce chránila plechová krytina. Ze dvora z východní strany přiléhal k domu jednopodlažní trakt železobetonové rámové konstrukce, částečně patrový. Tuto stavbu využíval majitel k umístění provozu tiskárny. Přízemí využíval tradičně jako obchodní prostor. V prvním patře domu se nacházel vlastní byt majitele.

Od roku 1955 sídlily v budově Slovácké tiskárny, v roce 1976 začala rekonstruovanou dílnu ve dvoře využívat tiskárna Grafia. V osmdesátých letech se účel využití změnil. Dům sloužil pro provoz bufetu a výroby polotovarů. V roce 1982 tehdejší majitel nechal přistavět druhé patro. Přitom proběhla adaptace prvního patra z původního bytu na kanceláře. V druhém patře měla být nově zřízena knihovna s učebnou pro veřejnost. Od roku 1988 zde sídlil národní podnik Kniha, v té době proběhly drobné vnitřní stavební úpravy. Vnější podobu stavby proměnila rekonstrukce v roce 1991, při které došlo k vybourání vnitřních příček, novému osazení dveří a vrat a

úpravě nadstřešení vchodu. Obchodní prostory využívalo kopírovací centrum. Dnes přízemí využívá prodejna oděvů.²⁵²

Stavba navazuje na celkově čistý a účelný ráz bloku domů na Školní ulici. Utilitární výraz fasády a výkladců řešených v jedné rovině pozměnila jen nepatrně přestavba v devadesátých letech.

Školní 3054, Bohumil Zámečník, činžovní dům Antonína Rečky, 1936 – 1937

Činžovní dům manželů Antonína a Jaroslavy Rečkových se příliš nelišil od sousedních obchodních domů v ulici. Dvoupatrovou podsklepenou stavbu z tradičního tvrdého materiálu ukončovalo částečné polopatro ustoupené z uliční fronty. Dům kryla rovná střecha s mírným spádem směrem do dvora. Ochranu střechy zajišťoval pozinkovaný plech. Projektant vybavil zděný dům železobetonovými stropy i schodištěm, dvojitými okny a balkony do dvora u každého bytu. Břízolitová omítka na fasádě dostala světle šedou barvu.

V přízemí se nacházela jedna obchodní místnost s průjezdem do dvora, kterým se zajišťovalo zásobování obchodu. V druhé polovině přízemí měl majitel vlastní dvoupokojový byt s kuchyní. První a druhé patro dělily vždy dva velké dvoupokojové byty s kuchyní, balkonem a dokonce místností pro služku. Třetí polopatro obsahovalo jen dva jednopokojové byty. V roce 1937 majitel nechal přistavět celé třetí patro, do kterého umístil další obytné prostory.

V sedmdesátých letech využívala přízemí prodejna textilu. Osmdesátá léta se nesla ve znamení oprav, byty v patrech v té době vykazovaly havarijní stav. Od roku 1990 sídlila v přízemí prodejna elektroniky. Prodejní prostory prošly celkovou rekonstrukcí a rozšířily se o kancelářské místnosti. Vnější podobu stavby ovlivnila pouze oprava fasády a osazení reklamního poutače. Dnes přízemí slouží provozu pekárny Svoboda-Březík.²⁵³

Architektonické pojetí domu zapadá do ucelené podoby ulice svým ekonomickým a racionálním výrazem bez jakéhokoliv vizuálně odlišného prvku. I podobu tohoto domu pozměnila výměna původních výkladců za moderní variantu a obložení fasády v přízemí.

Školní 3053, E. O. Černocký, obytný a obchodní dům manželů Macháňových, leden 1937 – listopad 1937

Třípatrový rodinný dům s dispozicí do L vyrostl na rohu ulic Školní a Sadové v roce 1937. Projektant pro manžele Aloise a Marii Macháňovi navrhl stavbu v obvyklých materiálech, železobetonový skelet vyplněný cihlovým zdivem. Dům založený na železobetonových patkách a pasech měl železobetonové sklepy a stropy všech pater. Rovnou střechu kryl pozinkovaný plech. Stavba se do ulice otevírala velkými železnými výklady a dvojitými dřevěnými truhlíkovými okny. Fasáda dostala obvyklé provedení v břízolitové omítce.

Podsklepený dům měl obvyklou dispozici obchodní a obytné stavby. Suterén zabíraly sklepy, v přízemí se nacházely obchodní místnosti jak na straně do Sadové, tak na straně do

Školní ulice. Ke třem provozním místnostem přiléhaly sklady a dvoupokojový byt majitele. První, druhé i třetí patro vyplnily vždy tři dvoupokojové byty s kuchyní a příslušenstvím. Tyto prostory manželé Macháňovi pronajímali.

Od roku 1970 obchodní prostory využívala prodejna elektroniky. V roce 1985 prošla stavba první velkou rekonstrukcí, při které se v prodejně vyměnily podlahy a výklady a na fasádě přibyla neonová reklama. Od roku 2000 probíhaly udržovací práce a drobné stavební úpravy v bytových jednotkách. Od roku 2008 využívá část přízemí a prvního patra svatební studio. Druhou část obchodních prostor zabírá tiskové a kopírovací centrum.²⁵⁴

Nárožní dům výškově koresponduje se sousední stavbou Antonína Rečky. V celkovém vyznění spoléhá na jednoduché a čisté členění fasády. Co se týká parteru budovy, nepřekvapuje, že se v původní podobě nedochoval. Celoprosklená obchodní část významně mění vzhled budovy.

Školní 3362, František Flašar, činžovní dům Františka Maloty, 1939 – 1940

V říjnu 1939 navrhl František Flašar dvě shodné sousední stavby, jednu pro Františka Malotu a druhou pro Anna Zapletalovou. Oba domy se stavěly současně a jsou shodné v dispozici i materiálu. Domy stavitel provedl v tradičním materiálu, železobetonu s cihlovou výplní, postavené na betonových základech. Oba domy byly podsklepené a měly rovnou střechu s mírným spádem do dvora. Vstup do domů zajišťovaly střední průchody, na obě strany od průchodu se

nacházely obchodní a obytné místnosti. K provozním místnostem se připojily sklady směrem do dvora. V přízemí využíval majitel pouze malý jednopokojový byt, kdežto první a druhé patro vyplnil vždy jeden dvoupokojový byt s kabinetem a jeden byt jednopokojový. Stropy v místnostech se provedly dřevěné trémové. Schodiště spojovalo přízemí a patra s nízkou půdou. Světlo do budovy vpouštěla dřevěná truhlíková okna v patrech a velké železné prosklené výklady v přízemí. Směrem do dvora měli nájemníci možnost využívat balkony připojené ke každému bytu. Oba domy dostaly fasádní úpravu v břízolitové omítce.

Ještě před dokončením se pan Malota rozhodl přistavět ke svému domu třetí patro s byty umístěnými stejně jako v prvním a druhém patře. Tím se shodné projekty obou staveb odlišily už v roce 1940. Během dalších desetiletí probíhaly na domě pouze udržovací práce. Až do devadesátých let zde sídlila prodejna oděvu. V roce 1991 se po rekonstrukci otevřela v přízemí prodejna zmrzliny. Největší změny doznala čelní stěna, ze které zmizely staré výkladce. Nové řešení se skládalo ze čtyř mobilních posuvných dílů, které v létě umožňovalo otevření celé stěny do ulice. Stávající roh výkladce s kulatým zasklením zůstal zachován. Od roku 2010 využívá přízemí Caffè & Music bar U pštrosa. První patro se využívá pro kanceláře, ostatní patra zůstala obytná.²⁵⁵

Zatímco střízlivé pojetí horní části fasády zůstalo zachováno, obchodní parter zaznamenal změny. Především výměna výkladců za nové změnila tvář tohoto domu, i když původní zaoblení rohů zůstalo zachováno.

Školní 3363, František Flašar, činžovní dům Anny Zapletalové, 1939 – 1940

V říjnu 1940 vedle sebe stály na ulici Školní dvě stejné novostavby, obě postavené podle plánů Františka Flašara. Jeden dům měl v majetku profesor František Malota, druhý se nacházel ve vlastnictví Anny Zapletalové. Projektant navrhl obě stavby shodné, nicméně už v roce 1940 přistavěl pan Malota k domu č. p. 3362 třetí patro a odlišil tak objekt od sousedního.

Domy stavitel provedl v tradičním materiálu, železobetonu s cihlovou výplní, postavené na betonových základech. Oba domy byly podsklepené a měly rovnou střechu s mírným spádem do dvora. Vstup do domů zajišťovaly střední průchody, na obě strany od průchodu se nacházely obchodní a obytné místnosti. K provozním místnostem se připojily sklady směrem do dvora. V přízemí využíval majitel pouze malý jednopokojový byt, kdežto první a druhé patro vyplnil vždy jeden dvoupokojový byt s kabinetem a jeden byt jednopokojový. Stropy v místnostech se provedly dřevěné trámové. Schodiště spojovalo přízemí a patra s nízkou půdou. Světlo do budovy vpouštěla dřevěná truhlíková okna v patrech a velké železné prosklené výklady v přízemí. Směrem do dvora měli nájemníci možnost využívat balkony připojené ke každému bytu. Oba domy dostaly fasádní úpravu v břízolitové omítce.

Během šedesátých a sedmdesátých let využívala prostory s drobnými stavebními úpravami a opravami květinová síň Orchidea. V devadesátých letech proběhly nutné opravy výkladců a fasády. V roce 2002 využívala dům cestovní kancelář, ovšem jen do roku 2010, kdy se zde otevřela prodejna obuvi a kožené galanterie a krátce na to, v roce 2012 oční

optika. Dům zůstal bez přístaveb, jak v bytové, tak provozní části.²⁵⁶

Oba domy podle stejného projektu jednoho architekta se v době výstavby příliš nelišily. Prosté členění fasády zůstalo zachováno u obou, kdežto už výškově se oba domy brzy odlišily. V dnešní podobě nejvíce zaráží nápadné řešení parteru, stejně jako u mnoha jiných domů v ulici. Celoprosklená čelní stěna v kontrastní barevnosti vytváří se zbytkem domu nesourodý celek.

Školní 85, Bohumil Zámečník, obytný a obchodní dům Vojtěcha Majce, červen 1936 – prosinec 1936

Nový jednopatrový dům si manželé Vojtěch a Antonie Majcovi nechali postavit v roce 1936. Vojtěch Majc využíval prostory v přízemí jako správčárnu obuvi, což hlásal i reklamní nápis osazený na fasádě. Projektant navrhl budovu podsklepenou s rovnou střechou, postavenou tradičními technologiemi – železobetonovou konstrukci vyplnilo cihlové zdivo. Suterén zabíraly sklepy, prádelna a sklady. V přízemí se nacházely dvě obchodní místnosti s dílnou, předsíní a schodištěm do prvního patra, ve kterém měl majitel třípokojový byt. Místnosti v přízemí dostaly dřevěné trémové stropy. Ještě před dokončením stavby projektant pro majitele navrhl nadstavbu druhého patra a částečného podkroví se sušárnou. Zrealizované patro vyplnil třípokojový byt.

V průběhu času majitel rozšiřoval obuvnickou dílnu a v roce 1945 nechal přistavět jednu místnost směrem do dvora. V sedmdesátých letech zde Oděvní podnik Gottwaldov

provozoval opravnu oděvů. V roce 1976 proběhly na domě udržovací práce včetně opravy břizolitové omítky na uliční fasádě. V roce 1991 v souvislosti s otevřením kavárny prošly vnitřní prostory drobnými úpravami. Výrazně se tvář domu proměnila s provozem cestovní agentury Travela – fasáda dostala novou povrchovou úpravu a reklamní nápis, vyměnily se vstupní dveře. Dnes v domě funguje kavárna a cukrárna „U Majců“.²⁵⁷

Ekonomicky a nenáročně řešená stavba s jednoduchou fasádou a výkladci v jedné rovině zůstala snad ze všech domů v ulici nejméně poznamenaná přestavbami parteru. Původní čistý vzhled zůstal do značné míry zachován a nenápadná stavba představuje důstojného společníka sousednímu domu manželů Čistínových.

Školní 3297, Zdeněk Plesník, činžovní dům manželů Čistínových, 1938 – 1939

Dům vyprojektoval pro manžele Čištínovy tehdy teprve tříadvacetiletým architektem Zdeněk Plesník. Návrh i realizace se vyznačovaly stylovou čistotou funkcionalistického designu, především v elegantním, dnes už neexistujícím výkladci v přízemí, se skly lepenými v nárožích výkladce na sraz.

Třípatrová novostavba obchodního a obytného domu na přání manželů Arnošta a Antonie Čistínových vyrostla na Školní ulici v roce 1939. Stavitel použil na stavbu cele podsklepeného domu tradiční tvrdý materiál. Konstrukci předního traktu i stropy a schody provedl v železobetonu. Všechna patra dostala dřevěné trémové stropy a dům kryla rovná střecha s mírným

spádem do dvora. Místnosti v přízemí odpovídaly obvyklému rozmístění tohoto prostoru – ke dvěma obchodním místnostem přiléhaly sklady. První patro zabíral jeden velký třípokojevý byt s příslušenstvím, stejně tak druhé a třetí patro. První patro sloužilo pravděpodobně rodině majitele, ostatní patra pronajímal.

V sedmdesátých letech v domě sídlila opravná oděvů, v devadesátých letech pak prodejna textilu Novatex. Po celou dobu probíhaly jen udržovací práce a drobné dispoziční úpravy interiéru. V roce 1992 dům dostal nové výkladce a proběhla repase vchodových dveří, oken a balkonových dveří v bytech.²⁵⁸

Dům se vyznačuje stylovou čistotou funkcionalistického designu, do které však zasáhla výměna původního elegantně řešeného výkladce. Fasáda velkoryse otevřená okny i balkony do zeleně městského parku poskytovala obyvatelům komfortní bydlení.²⁵⁹ Na rozdíl od všech ostatních domů v ulici, tento vykazuje dynamiku v hloubkovém řešení fasády. Architekt stavbu oživil dlouhým pásovým oknem umístěným jako mezičlánek parteru a obytné části.

8.8. ŠTEFÁNIKOVA

Štefánikova 1577, Viktor Jandásek, obchodní a obytný dům manželů Ševcových, 1936 – 1937

V roce 1936 si manželé Jan a Marie Ševců nechali vyprojektovat dvoupatrový dům s podkrovím na rohu ulic Školní a Štefánikovy. Ještě před dokončením stavby se podoba domu změnila na třípatrový dům. Pozice na rohu dvou ulic umožnila dům v přízemí maximálně otevřít výklady a zřídit zde obchodní místnosti. Obchody měly vstup z obou ulic a směrem do dvora k nim přiléhaly sklady. Obchodníci využívali i sklady v suterénu plně podsklepené stavby. V přízemí se nacházela také jedna obytná místnost s kuchyní a schodiště spojující všechna poschodí. O prostor obchodní části se dělily tři menší pronajímané krámký s velkým krámem majitele. První a druhé patro zabíraly vždy dva byty o třech pokojích s příslušenstvím. Třetí patro zaujímal jeden dvoupokojový byt a čtyři svobodárny. Podkroví se využívalo jako sušárna a půda. Dům dostal rovnou střechu.

Během následujících desetiletí se budova vyhýbala větším stavebním zásahům. V roce 1990 majitel zahájil renovaci fasády a výkladců, drobné udržovací práce se provedly i v interiéru. V roce 2000 se do domu nastěhovala obuv Rožek, která zde sídlí dodnes. S touto změnou se pojila pouze výměna stávajících výkladů s úpravou kulatých rohů v roce 2011 a drobné úpravy prodejny.²⁶⁰

Architekt pojal stavbu domu v čistém a účelně přitažlivém funkcionalistickém designu. Zajímavě řešené zaoblené nároží domu vytváří neobyčejný prvek a řadí dům po bok dalších

zdařilých náročných staveb v centru města. Společně s Plesníkovým domem níže na Školní ulici vytváří vizuálně přitažlivou, jednotnou stavební hmotu.

Štefánikova 2462, Bohumil Zámečník, obchodní a rodinný dům Karla Nejedlíka, leden 1932 – říjen 1932

V lednu 1932 vypracoval stavitel plán na stavbu obytného a obchodního domu pro manžele Karla a Marii Nejedlíkovi. Šlo o jednopatrový podsklepený dům s rovnou střechou. Přízemí domu obsahovalo dvě místnosti sloužící jako sklady, chodbu, kuchyň a dvě prodejní místnosti. Patro zabírala ložnice, dva pokoje, kuchyň a provozní místnosti – koupelna, spíž a chodba. Základy a sklepy řešil projektant z betonu, ostatní zdivo z pálených cihel, strop nad sklepem železobetonový, stropy nad přízemím a patrem trámové dřevěné s rákosovou omítkou v podhledu. Přízemí domu opatřil dvojitými výklady a okny. Fasáda do ulice dostala bříazolitou omítku.

Od roku 1960 dům sloužil jako prodejna textilu, dispozice domu se nijak nezměnila. V roce 1967 prostory využíval provoz kadeřnictví. V roce 1992 prošla stavba rekonstrukcí prodejních prostor v přízemí pro účely prodejny papírenského zboží. Změny doznalo průčelí domu – nově se osadily výklady a opravila se omítko. Přízemí dnes využívá prodejna učenic a jazykové literatury.²⁶¹

Vedle náročně řešeného nárožního domu od Viktora Jandáska působí nižší stavba jednoduchým a čistě účelným dojmem. Dům konstrukcí i vzhledem poplatný funkcionalistickým

požadavkům si nekladl větší nároky než sloužit svému účelu. Hladkou fasádu dělí pouze dvě řady oken a výklady v přízemí.

Štefánikova 2463, Bohumil Zámečník, obchodní a obytný dům Josefa a Ludmily Macháňových, 1931 – 1932

Původně jednopatrový dům v majetku manželů Macháňových přešel už v roce 1939 do vlastnictví Josefa Kuráně. Ten nechal dům přestavět podle návrhu Františka Březiny. V září 1940 se nový majitel mohl nastěhovat do přestavěného třípatrového domu. V obou fázích stavby použili stavitelé tradiční technologie, dům stál na betonových základech a železobetonovou konstrukci vyplňovalo cihelné zdivo. Kromě železobetonového stropu nad sklepem tvořily stropy dřevěné trámy. Dvě obchodní místnosti v přízemí se do ulice otevíraly prosklenými výkladci, první druhé i třetí patro využil majitel jako obytné. Všechny patra měla stejnou dispozici, celou plochu zabíraly velké čtyřpokojové byty s příslušenstvím. Patra spojovalo dvouramenné schodiště. Dům byl jen zčásti podsklepený, s dvojitými truhlíkovými okny a rovnou střechou krytou plechem. Venkovní fasáda dostala úpravu v břízlitové omítce.

Od poloviny čtyřicátých let využívala dílnu ve dvoře fotolaboratoř, tato služba zde zůstala až do roku 1961, kdy do obchodních místností v přízemí přesídlil fotoateliér Služeb Gottwaldov a dvorní přístavba sloužila od té doby jako sklad fotomateriálu. V osmdesátých letech, kdy zde sídlila expresní provozovna na barevné fotografie Fuji Colorservis, prošla budova celkovou rekonstrukcí. Poslední stavební práce úpravy

proběhly v roce 2011. Do přízemí se nastěhovala lékárna a dispozici domu proměnila přístavba výtahu a rozšíření pater směrem do dvora. Nově se upravil obvodový plášť domu. Lékárna je zde dodnes.²⁶²

Původní jednopatrová podoba domu podle projektu Bohumila Zámečnicka se zřejmě podobala sousední stavbě č. p. 2462 téhož autora. Nástavba o další patra převýšila okolní zástavbu, ale nezhodnotila její funkcionalistický vzhled. Hladká fasáda se třemi řadami oken zapadá do podoby Štefánikovy ulice. Předsazení ocelových výkladů i obložení parteru domu kontrastním zeleným obkladem je dílem posledních let.

Štefánikova 2464, Josef Jarcovják, obytný a obchodní dům Otakara Bartoše, 1931 – 1932

V listopadu 1931 vypracoval projektant plán na stavbu jednopatrového obytného a obchodního domu s rovnou střechou pro obchodníka Otakara Bartoše. Přízemí zabírala obchodní místnost s průjezdem, pokoj, koupelna a kuchyň, v patře sloužily k obývání čtyři pokoje s kuchyní a koupelnou. Podsklepená zděná stavba dostala břízolitovou omítku uliční fasády.

V roce 1969 zde fungoval provoz učňovského střediska holičství. V roce 1981 majitel nechal rozšířit stavbu o krytou verandu v prvním patře. V dalších letech sloužil dům prodejním účelům a to až do roku 2007, kdy prostory začala využívat cestovní kancelář Student Agency. Dům od té doby neprošel stavební úpravou.²⁶³

Dům podle projektu Josefa Jarcovjána doplňoval dřívější podobu bloku prvních tří domů na Štefánikově ulici. Jeho vzhled se dochoval v nezměněné podobě stejně jako dům č.p. 2462 a vykazuje dodnes shodné rysy. Hladkou fasádu dělí pouze dvě řady nestejně vysokých oken a dva výklady v přízemí s průjezdem.

Štefánikova 2532, Miroslav Lorenc, obchodní a obytný dům Jana Roubínka, 1932 – 1933

V roce 1933 vyrostl na Štefánikově ulici dům podle projektu Miroslava Lorence. Novostavba pro pana Roubínka měla podobně jako sousední domy přízemí určené obchodním účelům. Třípatrový dům železobetonové konstrukce s cihelným zdívem měl podkroví a rovnou střechu. Suterén zabíraly sklepy bytů a obchodů. Přízemí mělo obvyklou dispozici, dvě obchodní místnosti rozdělával průjezd do dvora. První patro využíval majitel, nacházel se zde jeden velký čtyřpokojový byt s příslušenstvím, na rozdíl od druhého a třetího patra, které dělily vždy dva menší byty. Podkroví se využívalo jako sušárna a prádelna. Všechna patra spojovalo schodiště obložené umělým kamenem.

Do poloviny šedesátých let sloužilo přízemní domu vždy obchodním účelům, v roce 1965 sem přesídlila televizní provozovna. Teprve v roce 1994 dům prošel stavebními úpravami. Tehdejší majitel v rámci celkové rekonstrukce vyměnil výkladce včetně vstupních dveří a opravil fasádu. Od roku 2003 prostory využívalo kuchyňské studio Minár, na fasádě přibýlo

reklamní zařízení a zvětšila se i plocha výkladce. V současnosti využívá obchodní prostory papírnictví.²⁶⁴

Touto stavbou začíná architektonicky jednotný pás budov na Štefánikově ulici. Typické funkcionalisticky jednoduché pojetí domu se dvěma řadami velkých oken zapadá do vzhledu místa jak výškově, tak vizuálně. Původně se vzhled přízemí blížil spíše podobě okolních domů, nynější otevřený dojem parteru díky rozšíření výkladů je dílem posledních let. Lorencovo pojetí se od okolní zástavby liší snad jen nepatrně jiným členěním fasády – nižší a širší okna s menšími rozestupy vytvářejí dojem blížící se vzhledu pásového okna.

Štefánikova 2527, Josef Winkler, obchodní a činžovní dům Josefa Perútka, 1932 – 1933

V říjnu 1932 si Josef Perútka nechal navrhnout nový dvoupatrový dům na Štefánikově ulici. Novostavba stála v srpnu 1933. Zděný dům s železobetonovou konstrukcí měl dřevěné izolované stropy, schody z umělého kamene a rovnou střechu. Do ulice se otevíral dvěma prosklenými výkladci. Suterén zabíraly sklepy bytů a prádelna. V přízemí se nacházely dva obchody a dvě místnosti s kuchyní. Celé první patro obsadil jeden velký čtyřpokojový byt s příslušným vybavením. Druhé patro se rozdělilo na dva menší pokoje a půdu. Majitel se svou rodinou v domě bydlel a v přízemí zřejmě také provozoval svou živnost, byty v druhém patře pronajímal.

V sedmdesátých letech prošel dům modernizací spojenou s otevřením prodejny potravin. Ta však zasáhla pouze vnitřní prostory. V roce 1982 se tvář domu pozměnila výměnou

původních oken za zdvojená dvoukřídlá. V roce 1995 prošel dům dalšími opravami a novým nástřikem fasády a přízemí využívala prodejna potravin. V roce 1999 ji vystřídala prodejna s oblečením Liv Moda a dům získal obložení keramickým obkladem. Prodejna oblečení zde funguje dodnes.²⁶⁵

Jednoduchá čistá fasáda se dvěma řadami velkých oken opět dokonale zapadá do okolní zástavby. Dům podle projektu Josefa Winklera je účelně a jednoduše pojatou stavbou s utilitárním vzhledem, podobnou řadě dalších domů tohoto druhu v centru města.

Štefánikova 212, Josef Winkler, obytný a obchodný dům manželů Františka Marie Vojtěchových, duben 1939 – prosinec 1939

V dubnu 1939 si manželé Vojtěchovi nechali navrhnout novostavbu obchodního a obytného domu v řadové zástavbě na Štefánikově ulici. Podle plánu měl být dvoupatrový dům podsklepený a s rovnou střechou. Projektant později podal další návrh na postavení třípatrového domu. Budova postavená tradiční technologií z tvrdého materiálu měla dispozici běžnou pro obchodní a obytné domy. Přízemí zabíraly dvě obchodní místnosti s přilehlými sklady. Další sklady a sklepy se nacházely v suterénu. První a druhé obytné patro zabíral vždy jeden velký čtyřpokojový byt, pouze do třetího patra se vešel jen dvoupokojový byt. Ustoupené třetí polopatro představovalo přijatelnou formu, nepřevyšující při pohledu z ulice okolní zástavbu. Rovnou střechu chránila plechová krytina.

V šedesátých letech prostory přízemí využívalo knihkupectví, na fasádě se tehdy objevila neonová reklama. V roce 1993 proběhla výměna dřevěných oken za nová, stejného členění, a oprava fasády ve stejném odstínu. V roce 2010 sídlila v přízemí prodejna BonBon. Patra domu zůstala po celou dobu obytná. V současné době obchodní prostory obývá cestovní kancelář a prodejna obuvi.²⁶⁶

Tento dům je ve fasádě téměř navlas stejný jako předcházející, liší se pouze pojetím výkladce se zaoblenými rohy. Opět zde převažuje účelnost a jednotnost celého bloku domů na Štefánikově ulici.

Štefánikova 2520, Josef Jandásek, obchodní a obytný dům Rudolfa a Marie Linkenheldových, 1932 – 1933

V říjnu 1932 si manželé Linkenheldovi nechali navrhnout dvoupatrovou novostavbu v řadové zástavbě na ulici Štefánikově. Dům stavěný tradiční technologií, zděný s železobetonovou kostrou, měl vesměs železobetonové stropy, jen nad podkrovím byl strop dřevěný. V suterénu se nacházely sklepy bytů a obchodů, v přízemí dvě obchodní místnosti s přilehlými sklady a průjezd. První až třetí patro vyplnily vždy dva byty o čtyřech pokojích. Přízemí, patra a podkroví s půdou spojovalo schodiště z umělého kamene. V roce 1940 majitelé rozšířili podkroví do dvora přístavbou kuchyně.

V roce 1961 dům poskytoval prostory školní jídelně základní školy a tomuto účelu sloužil až do osmdesátých let. V roce 1992 prostory využívala prodejna nábytku a výpočetní techniky, v té době stav domu vyžadoval nutné opravy. Vnější i

vnitřní vybavení budovy vykazovalo značné poškození, kromě opravy fasády, dlažeb, omítek a střešního pláště dostal dům také nové výkladce. První patro začaly využívat kancelářské provozy. V roce 1999 se obchodní místnost v přízemí rozdělila na dva samostatné provozy, jednu polovinu využívala dál prodejna výpočetní techniky a druhou prodejna sportovního oblečení. Dnes v objektu sídlí kuchyňské studio.²⁶⁷

Dům s ustoupeným třetím polopatrem, řešený podobně jako sousední dům manželů Vojtěchových, se ani ve výrazu fasády příliš neliší. Horní část zapadá do bloku domů díky zachování původní podoby, jinak je to s výkladcem. Jeho podoba se změnila díky rekonstrukci v nedávné době.

Štefánikova 2529, Miroslav Lorenc, obytný a obchodní dům Adolfa Bartoše, 1932 – 1933

V roce 1933 se Adolf Bartoš přestěhoval se svou rodinou do nově postaveného dvoupatrového domu, který zároveň pronajímal. První i druhé patro sloužilo jako obytné a patra měla stejnou dispozici, nacházel se zde vždy jeden dvoupokojový byt s kuchyní a příslušenstvím. Přízemí majitel využíval jako obchodní část s průjezdem a jednou obytnou místností s kuchyní. Suterén zabíraly sklepy a prádelna. Tradiční zděný dům měl dřevěné stropy a rovnou střechu.

Až do osmdesátých let procházel dům jen drobnými opravami a přízemí sloužilo obchodně provozním účelům. Na konci osmdesátých let přistoupil tehdejší majitel k obnově zchátralé fasády a výměně oken v horních obytných patrech. V roce 1993 proběhla celková rekonstrukce přízemí na půjčovnu

svatebních šatů, tehdy dům získal nové výlohy a obložení fasády keramickými obkladačkami. Od roku 2005 využívala přízemí pekárna Topek, v roce 2007 ji vystřídala prodejna rychlého občerstvení a první patro, kde sídlila prodejna textilu, se proměnila z bytového na nebytový prostor. V současnosti využívá prostory v přízemí prodejna oděvů.²⁶⁸

I vzhled tohoto domu proměnila výměna výkladců v přízemí. Účelně prostá Lorencova stavba v tomto případě nijak nevyniká nad okolní zástavbu.

Štefánikova 151, Josef Winkler, obchodní a obytný dům Františka Siegla, září 1933 – prosinec 1933

V roce 1906 stál na ulici Štefánikově malý přízemní domek se sedlovou střechou v majetku Františka Siegla. V domě sloužil k obývání jednopokojový byt s kuchyní a komorou, majitel provozoval svou živnost v knihařské dílně, která byla součástí domu. V září 1933 si František Siegl nechal navrhnout stavbu nového domu. Potřeboval krom jiného rozšířit knihařskou dílnu. Nový dvoupatrový dům splňoval požadavky moderního bydlení. Cihlová novostavba s železobetonovou konstrukcí dostala rovnou střechu. Suterén se využíval pro sklepy a prádelnu, přízemí s průjezdem pojalo obchodní místnost, knihařskou dílnu a malý jednopokojový byt. První patro dělily dva byty, větší dvoupokojový a menší jednopokojový. Druhé patro zabíral dvoupokojový byt s půdou. Ve dvoře domu stály hospodářské stavby.

Během osmdesátých a devadesátých let budova procházela postupnou rekonstrukcí, majitel vyměňoval okna,

výlohy a opravoval fasádu. V devadesátých letech sídlila v přízemí prodejna oděvů MH design, provoz se obešel bez stavebních úprav.²⁶⁹

Dům postavený podle projektu Josefa Winklera pozměnila ve vzhledu výměna oken a výkladců, stejně jako řadu dalších domů na Štefánikově ulici. Výraz fasády snad zůstal víceméně zachován, i když řešení výkladců často neodpovídá původnímu rozsahu a členění. Účelné pojetí jednoduché rovné fasády koresponduje s okolními stavbami.

Štefánikova 661, Josef Jandásek, tělocvična pro jednotu Orel, 1920 – 1921

Tělocvična jednoty Orel sloužil k vyučování tělocviku pro žáky odborné učňovské školy. Původní stavba měla sedlovou střechu, už v roce 1929 však dům prošel kvůli špatnému stavu zdiva celkovou rekonstrukcí, přičemž získal novou rovnou střechu. V roce 1947 došlo k rozšíření hlavního sálu. Podle plánu se přístavba realizovala jako jednopatrová s podkrovím. Hlavní prostor zabíral velký sál ke sportovním aktivitám, přilehlé prostory vyplnily šatny a malý byt domovníka. Podkroví přístupné schody z přízemí ukrývalo místnost zřízenou pro spolkové účely. Plochou střechu budovy chránila plechová krytina.

Dům zůstal v majetku jednoty Orel až do současnosti. V devadesátých letech se zde vystřídaly provozy rychlého občerstvení a prodejna sanitární keramiky. V roce 1999 fungovala ve dvorní části „Orlovny“ prodejna sportovních potřeb. Větším stavebním zásahem se budova vyhnula.

V roce 2007 stará budova nevyhovovala provozním požadavkům a přistoupilo se k jejímu zbourání. Na Štefánikově ulici pak vyrostla nová stavba, z původní podoby se nám nedochovalo nic.²⁷⁰

Štefánikova 17, Miroslav Lorenc, obytný a obchodní dům Františky Sieglové, 1935 – 1936

Dům pro oděvní podnik Františky Sieglové vyprojektoval Miroslav Lorenc na parcele vedle Orlovny. Dvoupatrová stavba s rovnou střechou zde stála v létě roku 1936. Majitelka využívala plně podsklepenou stavbu způsobem obvyklým pro okolní domy. Do přízemí umístila obchod s šicí dílnou a předsíň. První a druhé patro sloužilo jako obytné, v každém se nacházel byt o čtyřech pokojích s kuchyní. Dva prosklené výkladce v přízemí lákaly kolemjdoucí ke vstupu do prodejny. Už v roce 1942 nechala majitelka upravit v přízemí dispozici obou obchodů a stávající krejčovskou dílnu přestěhovala do prvního patra.

Oděvní služby se zde provozovaly ještě v šedesátých letech, kdy proběhly první částečné rekonstrukce. Vnějšího vzhledu domu se dotkla snad jen oprava fasády v roce 1991, od té doby probíhaly už jen vnitřní adaptace v souvislosti s provozem prodejny zdravé výživy a restaurace. Současné využití zůstává komerční v přízemí, bývalou restauraci v prvním patře nahradily byty. Ostatní patra jsou též obytná.²⁷¹

Dům se do ulice otevírá větší plochou fasády, než okolní stavby. Architekt tuto plochu rozdělil dvěma řadami oken a

širokými výkladci. Architektonické pojetí si zde nekladlo větší cíle, než přizpůsobit se stylu sousedních domů.

Štefánikova 14, Miroslav Lorenc, obytný a obchodní dům Jaroslava Matulíka, 1935 – 1936

Dvoupatrová novostavba s rovnou střechou vyrostla v řadové zástavbě na Štefánikově ulici v roce 1936. Miroslav Lorenc navrhl dům úplně podsklepený z tvrdého materiálu. Železobetonovou kostru vyplňovalo cihlové zdivo. Suterén sloužil jako sklep, v přízemí se nacházela obchodní místnost a skladiště. První a druhé patro řešil projektant obdobně, celé patro zabíral dvoupokojový byt s kuchyní a příslušenstvím. Střechu pokrýval pozinkovaný plech a fasáda dostala břízolitovou omítku.

V osmdesátých letech sídlila v budově cestovní kancelář CKM Gottwaldov. Od roku 1997 ji využívalo kadeřnictví. Oba provozy se obešly bez zásahů do vnější podoby domu. V roce 2000 proběhla oprava střechy a další udržovací práce. Dnes se v přízemí nachází prodejna oděvů.²⁷²

Na poměrně malé ploše fasády tohoto skromného domu využil architekt typická funkcionalistická široká okna a proměnil tím výraz jinak nenápadné stavby ve stínu sousedního domu Filomeny Vajové.

Štefánikova 159, Miroslav Lorenc, obytný a obchodní dům Filomeny Vajové, září 1932 – prosinec 1932

Dům na rohu ulice Štefánikovy navrhl Miroslav Lorenc jako jednopatrovou, částečně podsklepenou budovu s podkrovím a rovnou střechou. Zděná stavba s železobetonovou konstrukcí sloužila jako obchodní i obytný dům, stejně jako většina sousedních domů. V přízemí se proskleným výkladcem otevírala do ulice obchodní místnost, kromě ní zde měl majitel jednopokojový byt s kuchyní a příslušenstvím. První patro zabíral jeden větší třípokojový byt s kuchyní, v podkroví se nacházel jednopokojový byt. Fasáda do ulice dostala břízolitovou omítku. První přestavbou prošel dům už v roce 1936, kdy přibyl v podkroví jeden pokoj a částečná přístavba druhého patra.

V roce 1958 využívalo dům dámské krejčovství. Během dalších let stavbu poznamenalo několik požárů a v roce 1968 už budova vykazovala havarijní stav. Celková obnova především poškozených dřevěných stropních konstrukcí se ukázala jako nezbytná. Vnější vzhled budovy se proměnil počátkem devadesátých let výměnou výkladců a nadstavbou třetího patra v době, kdy zde měla svoji provozovnu pizzerie. Třetí patro poskytovalo další obytné prostory. Stavba nicméně vykazovala známky opotřebení stropních konstrukcí a v roce 1996 se přistoupilo k jejich výměně ve všech patrech. Dřevěné konstrukce nahradily ocelové nosníky. Obnova se dotkla i obvodového pláště, část nosného zdiva v přízemí nahradila nově postavená zeď. První patro se až do roku 2010 využívalo pro kanceláře, později sem přesídlil masérský salon a kadeřnictví. V současné době přízemí využívá provoz pizzerie.²⁷³

Přestože dům prošel poměrně necitlivou přestavbou v devadesátých letech, do jisté míry si zachoval původní Lorencovo funkcionalistické pojetí. To je patrné především v členění fasády typickými širokými okny. Stavbu znehodnotila především nástavba třetího patra. Podoba parteru se navíc skrývá pod venkovními stříškami. Celkově se nynější úprava domu jeví jako nešťastná.

Závěr

Práce shrnuje cenné poznatky z oblasti zlínské nebaťovské kultury a architektury. Oproti předpokládanému rozsahu mapovaných oblastí Zlína se zaměřuje na užší zónu historického centra města. V této oblasti přináší důkladné poznání podoby města dvacátých až čtyřicátých let dvacátého století. Práce shrnuje dosavadní poznatky ohledně historické podoby středu města, největším přínosem je katalogový soupis domů postavených v průběhu dvaceti let přestavby starého Zlína. Důraz je kladen na zjištění okolností stavební aktivity, jméno projektanta a původní vzhled i účel domů. V některých případech se díky projektové dokumentaci podařilo osvětlit nejasné autorství staveb. Objevení jmen méně známých zlínských stavitelů se může stát východiskem pro další bádání v této oblasti.

Summary

The thesis summarizes the valuable knowledge from the field of non Bata culture and architecture. It is focused on a narrower zone of the historic center of the town Zlin. In this area, the thesis brings the thorough knowledge about the appearance of the town between the wars. The thesis includes the existing knowledge about the historical look of the town center. The contribution of this thesis lies in the catalog of houses built over twenty years of rebuilding the old town itself. The emphasis is put on finding circumstances of construction activities as well as the name of the designer and also describing the original appearance and purpose of the buildings. In some cases, the project documentation clarifies unclear authorship. The discovery of the lesser known Zlin architects can become a starting point for further research in this area.

-
- ¹ Zdeněk Pokluda, *Zlín*, 2008, s. 5.
- ² Ibidem.
- ³ Ibidem, s. 7.
- ⁴ Zdeněk Pokluda, *Sedm století zlínských dějin*, 2006, s. 59.
- ⁵ Ibidem, s. 64-65.
- ⁶ Ibidem, s. 67-69.
- ⁷ Pokluda, *Zlín* (pozn. 1), s. 10.
- ⁸ Ibidem, s. 11.
- ⁹ Ibidem.
- ¹⁰ Ibidem, s. 12.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² Ibidem, s. 13.
- ¹³ Ibidem, s. 14.
- ¹⁴ Ibidem.
- ¹⁵ Ibidem, s. 15.
- ¹⁶ Ibidem, s. 16.
- ¹⁷ Ibidem.
- ¹⁸ Ibidem, s. 17.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ Ibidem.
- ²¹ Ibidem, s. 18.
- ²² Ibidem, s. 19.
- ²³ Ibidem.
- ²⁴ Eduard Staša, *Kapitolky ze starého Zlína*, 1991, s. 31.
- ²⁵ Ibidem, s. 32.
- ²⁶ Stanislav Nováček, Zdeněk Pokluda, *Zlín ve fotografii*, 2008 s. 28.
- ²⁷ Ibidem.
- ²⁸ Staša (pozn. 29), s. 18.
- ²⁹ Nováček (pozn. 31), s. 29.
- ³⁰ Ibidem, s. 58.
- ³¹ Ibidem.
- ³² Ibidem.
- ³³ Ibidem.
- ³⁴ Ibidem.
- ³⁵ Ibidem, s. 108.
- ³⁶ Ibidem.
- ³⁷ Ibidem.
- ³⁸ Ibidem, s. 116.
- ³⁹ Ibidem, s. 302.
- ⁴⁰ Ibidem.
- ⁴¹ Ibidem.

-
- ⁴² Ibidem.
- ⁴³ Ibidem.
- ⁴⁴ Josef Vaňhara, *Příběh jednoho muže a jednoho města*, 1996, s. 57-60.
- ⁴⁵ Ibidem, s. 63 - 65.
- ⁴⁶ Ibidem, s. 79.
- ⁴⁷ Ibidem, s. 102.
- ⁴⁸ Otakar Nový, Zlín – první funkcionalistické město, in: Ludvík Ševeček (ed.), *Zlínský funkcionalismus*, 1993, s. 36.
- ⁴⁹ Vaňhara pozn. 44), s. 110.
- ⁵⁰ Ibidem, s. 111.
- ⁵¹ Ibidem.
- ⁵² Ibidem, s. 112.
- ⁵³ Ibidem, s. 113.
- ⁵⁴ Ibidem, s. 114.
- ⁵⁵ Ibidem, s. 150.
- ⁵⁶ Ibidem, s. 166.
- ⁵⁷ Ibidem, s. 167.
- ⁵⁸ Ibidem, s. 168.
- ⁵⁹ Ondřej Ševeček, *Zrození Baťovy průmyslové metropole – továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900 – 1938*, 2009 s. 29.
- ⁶⁰ Ibidem, s. 30.
- ⁶¹ Ibidem, s. 31 – 32.
- ⁶² Ibidem, s. 96 – 101.
- ⁶³ Ibidem, s. 110 – 116.
- ⁶⁴ Ibidem, s. 117.
- ⁶⁵ Ibidem, s. 119.
- ⁶⁶ Ibidem, s. 127.
- ⁶⁷ Ibidem, s. 129.
- ⁶⁸ Eduard Staša, *Kronika moderní architektury Gottwaldova*, 1985, s. 2.
- ⁶⁹ Ibidem, s. 3.
- ⁷⁰ Ibidem, s. 4.
- ⁷¹ Ibidem, s. 5.
- ⁷² Ibidem, s. 7.
- ⁷³ Ibidem, s. 10.
- ⁷⁴ Ibidem, s. 11.
- ⁷⁵ Ibidem, s. 12.
- ⁷⁶ Ibidem, s. 13.
- ⁷⁷ Ibidem, s. 15.
- ⁷⁸ Ibidem.

-
- ⁷⁹ Ibidem.
- ⁸⁰ Ibidem, s. 31 – 32.
- ⁸¹ Ondřej Ševeček (pozn. 59), s. 31.
- ⁸² Nový (pozn. 48), s. 34.
- ⁸³ Vaňhara (pozn. 44), s. 115.
- ⁸⁴ Ibidem.
- ⁸⁵ Ibidem, s. 148.
- ⁸⁶ Ondřej Ševeček (pozn. 59), s. 130.
- ⁸⁷ Ibidem, s. 131.
- ⁸⁸ Ibidem, s. 133.
- ⁸⁹ Ibidem, s. 135.
- ⁹⁰ Rostislav Švácha, Destrukce starého Zlína a Tomáš Baťa in: Katrin Klingan, Kerstin Gust (eds), *A Utopia of modernity*, Zlín, 2009, s. 79.
- ⁹¹ Ibidem, s. 81.
- ⁹² Ibidem, s. 82.
- ⁹³ Ibidem, s. 83.
- ⁹⁴ Ibidem, s. 84.
- ⁹⁵ Ibidem, s. 84.
- ⁹⁶ Ibidem.
- ⁹⁷ Ibidem, s. 85.
- ⁹⁸ Ibidem.
- ⁹⁹ Ibidem, s. 86.
- ¹⁰⁰ Ibidem.
- ¹⁰¹ Ibidem.
- ¹⁰² http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zanikle-tovarny_-_vyrobnny_-_upravny-a-provozovny-2_2.html, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹⁰³ Pokluda, *Sedm století* (pozn. 4), s. 64.
- ¹⁰⁴ Pokluda, *Zlín* (pozn. 1), s. 69.
- ¹⁰⁵ Pokluda, *Sedm století* (pozn. 4), s. 69.
- ¹⁰⁶ Ibidem.
- ¹⁰⁷ Ibidem, s. 81.
- ¹⁰⁸ Ibidem, s. 88.
- ¹⁰⁹ Ibidem, s. 90.
- ¹¹⁰ Ibidem, s. 97.
- ¹¹¹ Ibidem, s. 98.
- ¹¹² <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/stepankova-obuvnicka-tovarna-ve-zline.html>, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹¹³ http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zanikle-tovarny_-_vyrobnny_-_upravny-a-provozovny.html, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹¹⁴ Ibidem.

-
- ¹¹⁵ <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/stepankova-obuvnicka-tovarna-ve-zline.html>, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹¹⁶ Ibidem.
- ¹¹⁷ Pokluda, *Zlín* (pozn. 1), s. 76.
- ¹¹⁸ <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/stepankova-obuvnicka-tovarna-ve-zline.html>, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹¹⁹ Pokluda, *Zlín* (pozn. 1), s. 72.
- ¹²⁰ <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/stepankova-obuvnicka-tovarna-ve-zline-1907-1923.html>, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹²¹ Ibidem.
- ¹²² Ibidem.
- ¹²³ Ibidem.
- ¹²⁴ <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zanikle-tovarny-vyrobnny-upravny-a-provozovny.html>, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹²⁵ Pokluda, *Zlín* (pozn. 1), s. 76.
- ¹²⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 667.
- ¹²⁷ http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zanikle-tovarny-vyrobnny-upravny-a-provozovny-2_2.html, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹²⁸ Ibidem.
- ¹²⁹ Ibidem.
- ¹³⁰ Ibidem.
- ¹³¹ Vojtěch Křeček, Vladimír Štroblík, *Zlínsko od minulosti k současnosti*, 1992, s. 173 – 174.
- ¹³² Ibidem, s. 176.
- ¹³³ Ibidem.
- ¹³⁴ Ibidem, s. 178.
- ¹³⁵ Ibidem, s. 180 – 183.
- ¹³⁶ http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zanikle-tovarny-vyrobnny-upravny-a-provozovny-2_2.html, vyhledáno 19.4.2013.
- ¹³⁷ Ibidem.
- ¹³⁸ Ibidem.
- ¹³⁹ Ibidem.
- ¹⁴⁰ Kateřina Pažoutová, Miroslav Lorenc - jiná architektura meziválečného Zlína in: *Prostor Zlín*, 1993, r. 1, č. 9, s. 1.
- ¹⁴¹ Ibidem, s. 5.
- ¹⁴² Ibidem, s. 1.
- ¹⁴³ <http://architekturazlin.cz/miroslav-lorenc>, vyhledáno 17.5.2013.
- ¹⁴⁴ Pažoutová (pozn. 139), s. 11.
- ¹⁴⁵ Ibidem, s. 12.
- ¹⁴⁶ Eduard Staša, Miroslav Lorenc, *Naše pravda*, 1988, r. 44, č.

-
- 26, s. 6.
- ¹⁴⁷ Ibidem.
- ¹⁴⁸ Pažoutová (pozn. 139), s. 12.
- ¹⁴⁹ Ibidem, s. 14.
- ¹⁵⁰ <http://architekturazlin.cz/miroslav-lorenc>, vyhledáno 17.5.2013.
- ¹⁵¹ <http://architekturazlin.cz/miroslav-lorenc>, vyhledáno 17.5.2013.
- ¹⁵² Staša (pozn. 146), s. 6.
- ¹⁵³ Pažoutová (pozn. 139), s. 16.
- ¹⁵⁴ Ibidem.
- ¹⁵⁵ <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁵⁶ Ondřej Ševeček (pozn. 59), s. 137.
- ¹⁵⁷ Pažoutová (pozn. 139), s. 17.
- ¹⁵⁸ Ibidem.
- ¹⁵⁹ Ibidem, s. 15.
- ¹⁶⁰ <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁶¹ Ondřej Ševeček (pozn. 59), s. 135.
- ¹⁶² Ibidem.
- ¹⁶³ Ibidem, s. 136.
- ¹⁶⁴ Pažoutová (pozn. 139), s. 1.
- ¹⁶⁵ <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁶⁶ Ondřej Ševeček (pozn. 59), s. 136.
- ¹⁶⁷ <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁶⁸ Ibidem.
- ¹⁶⁹ Pažoutová (pozn. 139), s. 15.
- ¹⁷⁰ Ibidem, s. 17.
- ¹⁷¹ Pažoutová (pozn. 139), s. 1.
- ¹⁷² <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁷³ Ibidem.
- ¹⁷⁴ Ladislava Horňáková, Vila Bohuslava Ševčíka na požáře in: Vladimír Šlapeta (ed.) a kolektiv, *Slavné vily zlínského kraje*, 2008, s. 102.
- ¹⁷⁵ Pažoutová (pozn. 139), s. 19.
- ¹⁷⁶ Ibidem.
- ¹⁷⁷ <http://architekturazlin.cz/miroslav-lorenc>, vyhledáno 17.5.2013.
- ¹⁷⁸ <http://zlin.cz/index.php?ID=1465>, vyhledáno 23.5.2013.
- ¹⁷⁹ Pažoutová (pozn. 139), s. 1.
- ¹⁸⁰ Ludvík Ševeček, *Miroslav Lorenc, Jaromír Krejcar – Zlínská moderní architektura a pražská avantgarda*, 1995, s. 46.
- ¹⁸¹ Ibidem, s. 50.

-
- ¹⁸² Ibidem.
- ¹⁸³ Pažoutová (pozn. 139), s. 21.
- ¹⁸⁴ <http://architekturazlin.cz/miroslav-lorenc>, vyhledáno 17.5.2013.
- ¹⁸⁵ <http://www.galeriezlin.cz/cz/program/viktor-jandasek-1908-1959-stavitel-ve-zline.html>, vyhledáno 5.12.2013.
- ¹⁸⁶ <http://architekturazlin.cz/viktor-jandasek>, vyhledáno 5.12.2013.
- ¹⁸⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 9.
- ¹⁸⁸ <http://www.architekturazlin.cz/dum-e-cervinky>, vyhledáno 6.12.2013.
- ¹⁸⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 10.
- ¹⁹⁰ <http://www.zlin.estranky.cz/clanky/stary-zlin/zlinska-radnice---historie-stavebni.html>, vyhledáno 30.11.2013.
- ¹⁹¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 12
- ¹⁹² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 61.
- ¹⁹³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 63.
- ¹⁹⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 463.
- ¹⁹⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 64.
- ¹⁹⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 65.
- ¹⁹⁷ <http://www.architekturazlin.cz/dum-pana-jelinka>, vyhledáno 6.12.2013.
- ¹⁹⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 464.
- ¹⁹⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 66.
- ²⁰⁰ <http://www.zlin.eu/page/79257.zalozna/>, vyhledáno 1.12.2013
- ²⁰¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 174.
- ²⁰² <http://www.npu.cz/novostavby/vsechny-objekty/vypis/detail/169/> vyhledáno 1.12.2013.
- ²⁰³ <http://stavbaweb.dumabyt.cz/Obchodni-a-zabavni-centra-obchody-showroomy/Zlate-jablko-1.html>, vyhledáno 1.12.2013.
- ²⁰⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 176.

-
- ²⁰⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 488.
- ²⁰⁶ <http://www.architekturazlin.cz/trantirkuv-dum>, vyhledáno 6.12.2013.
- ²⁰⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 67.
- ²⁰⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 68.
- ²⁰⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 69.
- ²¹⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 70.
- ²¹¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 71.
- ²¹² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 72.
- ²¹³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 467.
- ²¹⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 73.
- ²¹⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 522.
- ²¹⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 183.
- ²¹⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 15.
- ²¹⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 16.
- ²¹⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 45.
- ²²⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 42.
- ²²¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 41.
- ²²² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 40.
- ²²³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 78.
- ²²⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 75.
- ²²⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 18.

-
- ²²⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 421.
- ²²⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 5.
- ²²⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 554.
- ²²⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 4.
- ²³⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 13.
- ²³¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 754.
- ²³² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 6.
- ²³³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 1545.
- ²³⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 751.
- ²³⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 853.
- ²³⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3677.
- ²³⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 202.
- ²³⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 200.
- ²³⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 199.
- ²⁴⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3119.
- ²⁴¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 196.
- ²⁴² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3118.
- ²⁴³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 180.
- ²⁴⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 193.
- ²⁴⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 190.
- ²⁴⁶ <http://www.architekturazlin.cz/obchodni-bankovni-dum-pana-javorskeho>, vyhledáno 6.12.2013.

-
- ²⁴⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 164.
- ²⁴⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 162.
- ²⁴⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 203.
- ²⁵⁰ <http://www.architekturazlin.cz/obchodni-bytovy-dum-nakladala>, vyhledáno 6.12.2013.
- ²⁵¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 208.
- ²⁵² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 492.
- ²⁵³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3054.
- ²⁵⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3053.
- ²⁵⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3362.
- ²⁵⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3363.
- ²⁵⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 85.
- ²⁵⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 3297.
- ²⁵⁹ <http://www.architekturazlin.cz/dum-manzelu-cistinovych>, vyhledáno 6.12.2013.
- ²⁶⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 1577.
- ²⁶¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2462.
- ²⁶² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2463.
- ²⁶³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2464.
- ²⁶⁴ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2532.
- ²⁶⁵ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2527.
- ²⁶⁶ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 212.
- ²⁶⁷ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2520.

-
- ²⁶⁸ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 2529.
- ²⁶⁹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 151.
- ²⁷⁰ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 661.
- ²⁷¹ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 17.
- ²⁷² Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 14.
- ²⁷³ Archiv Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína, projektová dokumentace č. p. 159.

Literatura

Ladislava Horňáková, Vila Bohuslava Ševčíka na Požáře in: Vladimír Šlapeta (ed.) a kolektiv, *Slavné vily zlínského kraje*, 2008.

Vojtěch Křeček, Vladimír Štroblík, *Zlínsko od minulosti k současnosti*, 1992.

Stanislav Nováček, Zdeněk Pokluda, *Zlín ve fotografii*, 2008.

Otakar Nový, Zlín – první funkcionalistické město, in: Ludvík Ševeček (ed.), *Zlínský funkcionalismus*, 1993.

Zdeněk Pokluda, *Sedm století zlínských dějin*, 2006.

Zdeněk Pokluda, *Zlín*, 2008.

Eduard Staša, *Kronika moderní architektury Gottwaldova*, 1985.

Eduard Staša, *Kapitolky ze starého Zlína*, 1991.

Ludvík Ševeček, Miroslav Lorenc, Jaromír Krejcar – *Zlínská moderní architektura a pražská avantgarda*, 1995.

Ondřej Ševeček, *Zrození Baťovy průmyslové metropole – továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900 – 1938*, 2009.

Rostislav Švácha, Destrukce starého Zlína a Tomáš Baťa in: Katrin Klingan, Kerstin Gust (eds), *A Utopia of modernity*, Zlín, 2009.

Josef Vaňhara, *Příběh jednoho muže a jednoho města*, 1996.

Periodika

Kateřina Pažoutová, Miroslav Lorenc - jiná architektura meziválečného Zlína in: *Prostor Zlín*, 1993, r. 1, č. 9.

Eduard Staša, Miroslav Lorenc, *Naše pravda*, 1988, r. 44, č. 26.

Ostatní zdroje

<http://zlin.cz/index.php?ID=1465>

zlin.estranky.cz

<http://architekturazlin.cz>

Projektová dokumentace v archivu Odboru stavebních a dopravních řízení Magistrátu města Zlína

Seznam příloh

- Obr. 1.** Celkový pohled na jižní stranu náměstí Míru, 1937
- Obr. 2.** Pohled k radnici a do Bartošovy ulice, 1931
- Obr. 3.** Severní strana náměstí Míru, 1937
- Obr. 4.** Východní strana náměstí s novostavbou Záložny, 1900
- Obr. 5.** Jihovýchodní část náměstí Míru s rozestavěným Trantírkovým domem, 1940
- Obr. 6.** Trantírkův dům, 1941
- Obr. 7.** Rašínova ulice v pohledu směrem k Dlouhé, dvacátá léta
- Obr. 8.** Hlavní městská třída mezi zámeckým parkem a kostelem, 1937
- Obr. 9.** Dům Františka Javorského na rohu třídy Tomáše Bati a Dlouhé, 1934
- Obr. 10.** Malotova cukrárna na Bartošově ulici, 1933
- Obr. 11.** Úprava vozovky v Bartošově ulici, 1934
- Obr. 12.** Školní ulice, 1932
- Obr. 13.** Severní část Štefánikovy ulice, 1938
- Obr. 14.** Pohled ke Štěpánkově továrně a k východní části města, 1919
- Obr. 15.** Snímek katastrální mapy – náměstí Míru a Rašínova ulice

-
- Obr. 16.** Snímek katastrální mapy – Bartošova ulice
- Obr. 17.** Snímek katastrální mapy – ulice Zarámí
- Obr. 18.** Snímek katastrální mapy – ulice Soudní a třída T. Bati
- Obr. 19.** Snímek katastrální mapy – třída T. Bati a ulice Školní
- Obr. 20.** Snímek katastrální mapy – ulice Školní a Štefánikova

Všechny fotografie jsou uveřejněné se souhlasem Státního okresního archivu Zlín pouze pro účely diplomové práce.

Obr. 1. Celkový pohled na jižní stranu náměstí Míru, 1937

Obr. 2. Pohled k radnici a do Bartošovy ulice, 1931

Obr. 3. Severní strana náměstí Míru, 1937

Obr. 4. Východní strana náměstí s novostavbou Záložny, 1900

Obr. 5. Jihovýchodní část náměstí Míru s rozestavěným Trantírkovým domem, 1940

Obr. 6. Trantírkův dům na rohu náměstí Míru a třídy Tomáše Bati, 1941

Obr. 9. Dům Františka Javorského na rohu třídy Tomáše Bati a Dlouhé, 1934

Obr. 10. Malotova cukrárna na Bartošově ulici, 1933

Obr. 11. Úprava vozovky v Bartošově ulici, 1934

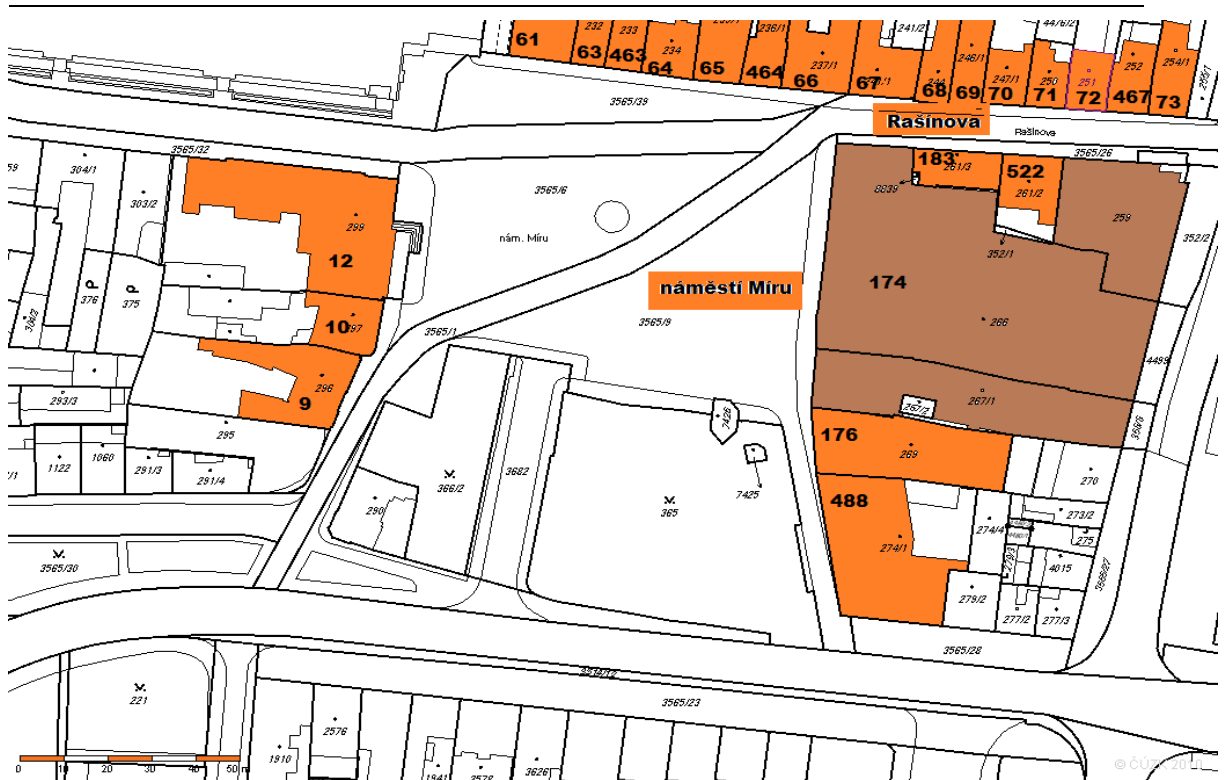
Obr. 12. Školní ulice, 1932

Obr. 13. Severní část Štefánikovy ulice, 1938

Obr. 14. Pohled ke Štěpánkově továrně a k východní části města, 1919

Obr. 15. Snímek katastrální mapy – náměstí Míru a Rašínova ulice

Obr. 16. Snímek katastrální mapy – Bartošova ulice

Obr. 17. Snímek katastrální mapy – ulice Zarámí

Obr. 18. Snímek katastrální mapy – ulice Soudní a třída T. Bati

Obr. 19. Snímek katastrální mapy – trída T. Bati a ulice Školní

Obr. 20. Snímek katastrální mapy – ulice Školní a Štefánikova

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Eva Běhalová
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Architektura města Zlín 1920 - 1945
Název v angličtině:	Architecture of Zlín town 1920 - 1945
Anotace práce:	Práce si klade za cíl zmapovat stavební činnost v letech 1920 – 1945 v centrální části starého Zlína s důrazem na srovnání architektonického pojetí baťovských architektů s projektanty, kteří tvořili mimo Baťovu stavební kancelář. Zmapovaná oblast obsahuje náměstí Míru, ulici Bartošovu, Rašínovu, Soudní, Zarámí, část třídy Tomáše Bati, Školní a Štefánikovu. Podrobný katalog staveb charakterizuje architektonické pojetí nebaťovských projektantů.
Klíčová slova:	Zlín, architektura, urbanismus, 1920 - 1945
Anotace v angličtině:	The work aims to map construction activities in the years 1920 - 1945 in the central part of old Zlín with an emphasis on the comparison of the architectural concept of Baťa's architects to designers who worked outside the mainstream. The mapped area includes náměstí Míru square, Bartošova street, Rašínova street, Soudní street, Zarámí street, a part of třída Tomáše Bati street, Školní street and Štefánikova street. The detailed catalog of buildings shows the architectural concept of these other designers.
Klíčová slova v angličtině:	Zlín, architecture, urbanism, 1920 - 1945
Přílohy vázané v práci:	Obrazová příloha
Rozsah práce:	176 stran
Jazyk práce:	čeština